

Görüş:

Emirates, kuzeyde ve güneyde Afrika'nın kalbine uçuyor.

Afrika'ya da Emirates!

Executive Travel dergisi okuyucularının oylarıyla
1996'da da "Uzun Mesafede Dünyanın En İyi Havayolu" seçilen Emirates,
sizi Nairobi ve Johannesburg'a, kuzeyde ve güneyde Afrika'nın kalbine taşıyor.

Her koltukta kişiye özel video ekranı. Faks ve uydu baēlantılı telefon.
Emirates uçuşlarını ayrıcalıklı yapan nedenlerden sadece .
Afrika'ya ya da Uzakdoēu'ya uuyorsanız, çok ödüllü havayolunu seçin. Emirates ile uçun.

Emirates

GÖKLERİN EN MÜKEMMELİ

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Türkiye nereye, nasıl, niçin?

Türkiye, 24 Aralık'ta yapılan erken genel seçimlerin ardından, iki ayı aşkın bir süreyi hükümete geçirdi. Seçim sonuçlarının üç partiyi birbirine çok yakın oy oranlarıyla karşı karşıya bırakması, hükümet kurma çalışmalarının azalmasına yol açtı. Refah Partisi, Doğru Yol Partisi ve Anavatan Partisi liderleri sırayla tüm alternatifleri denediler. Üçüncü sırada hükümet kurma görevini üstlenen ANAP lideri, Refah Partisi ile koalisyonun eşliğinden döndü ve bir kaç yıldır dillerden düşmeyen "Anayol" formülü, merkez sağ partileri dönüşümlü başbakanlık, kamu görevlerinin hassas terazisiyle dağıtılması gibi koşulların eşliğinde gerçekleşti.

Görüş'ün ilk sayısı çıktığında, Türkiye, merkez sağ ve solun büyük partilerini birleştiren bir koalisyonla büyük sorunlarını geride bırakma umuduyla karşı karşıyaydı. O koalisyon hükümeti de onyıllardır beklenen bir hükümetti ve biz Görüş'te "çatlak yumurtaların arasındaki nazar boncuğu takılmış tek sağlam yumurtayı" gösteren olağanüstü bir kompozisyon fotoğrafıyla durumu saptamıştık.

Ancak DYP-SHP koalisyonu sorunların çözüleceği yolundaki umutları ne yazık ki boşa çıkardı ve Türkiye, 24 Aralık seçimlerine bir önceki seçimden daha ağır koşullarda girdi. Bunun sonucunda da seçmen, yine koalisyon mesajı verdi. Dileriz, bu defaki koalisyon Gümrük Birliği'yle yeni bir döneme giren Türkiye'nin sorunlarını çözmek için daha kararlı davranır.

Görüş'ün bu sayısı, bu yıl ilk kez yayınlanan ve TÜSIAD'ın uluslararası alandaki yayın organı "Private View"le aynı konuları işliyor. 1996'da nasıl bir Türkiye ile karşı karşıyayız, bu Türkiye'yi siyaset, ekonomi, dış politika, sosyoloji ve iletişim alanında neler bekliyor? Siyasi değerlendirmeyi, Bilkent Üniversitesi'nden Doç.Dr. Ümit Cizre Sakallıoğlu, sosyolojik değerlendirmeyi Marmara Üniversitesi'nden Prof.Dr. Nur Vergin, ekonomik incelemeyi ISIS'den Prof.Dr. Asaf Savaş Akat, dış politikadaki gelişmeleri Bilkent Üniversitesi'nden Prof.Dr. Duygu Bazoğlu Sezer ve iletişim alanındaki değerlendirmeyi de Marmara Üniversitesi'nden Prof.Dr. Aydın Uğur yaptılar. İlgile okuyacağınızı ve Görüş'ün bu sayısını referans olarak hep yanınızda bulunduracağınızı umuyoruz.

Gümrük Birliği ile Avrupa Birliği üyeliğine bir adım atan Türkiye'ye Avrupa nasıl bakıyor? Fransa'nın Ankara Büyükelçisi François Dopffer söyleşi sayfalarında bu yaklaşımın ipuçlarını veriyor. Gündem sayfalarımızda ise iki önemli konu var, RP'nin seçimlerde aldığı sonuçların ekonomik gerekçelerini Doç.Dr. Hasan Kirmanoğlu inceledi. İstanbul'un Haziran'da ev sahipliği yapacağı Habitat II toplantısında sivil örgütlerin rolünü ve önemini ise, Ev Sahibi Komite'den Korhan Gümüş yazdı. İstanbul'un bu büyük projeden alınının akıyla çıkacağını umuyoruz.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle.....

Dr. Haluk Tükel

Görüş:

ŞUBAT - MART 1996

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi belirsizlik iktisadi belirsizliği de beraberinde getirdi. Buna paralel olarak, ekonomik göstergeler de iktisadi sorunlara çözüm üretilmesinde yetersiz kaldığını ve sorunların sadece ertelendiğini ortaya koyuyor.

GÖRÜŞ 6-7

Uzun süren sıkıntılı ve sancılı bir sürecin sonunda, artık kamuoyunun ipin ucunu tutması ve hatta açık tepkiler göstermesi gereken bir noktaya gelindi. Halis Komili, Türk kamuoyunu, toplumun örgütlü kesimlerini, eğilimlerini ve düşüncelerini demokrasinin sınırları içinde ifade edebilecek herkesi, medyayı, akademisyenleri, göreve çağırıyor.

GÖRÜŞ ÖZEL 8-13

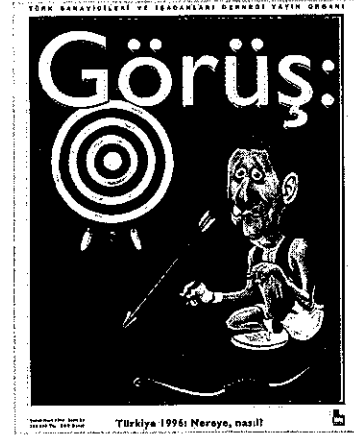
25 Şubat 1996 tarihinde yitirdiğimiz Vehbi Koç'un ardından

DÜNYA 14-15

1995 yılı terörün durulduğu ve siyasetin sorunların çözümünde ön plana geçtiği bir yıl olmuştu. Londra'da, Kudüs'te patlayan bombalar, barış sürecinde daha katedilecek çok yol olduğunu gösterdi.

KAPAK 16-57

Hantal ve istikrarsız bir geçmişi bir kalemde silip atmak çok kolay gözükme de Türkiye'nin bunu bir an önce hayata geçirip geleceğe dört elle sarılması, öncelikle geçmişten nelerin devralındığını iyi belirlemesi gerekiyor. Gümrük Birliği üyeliği ile yeni bir sürece giren Türkiye, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel altyapısıyla nasıl bir geleceğe doğru ilerliyor? ISIS'den Prof. Dr. Asaf Savaş Akat, ekonomi bağlamında dönüm noktasındaki Türkiye'yi ele alırken, Marmara Üniversitesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Nur Vergin ve Doç. Dr. Aydın Uğur aynı değerlendirmeleri toplum bilim ve iletişim açısından yapıyorlar. Bilkent Üniversitesi öğretim üyeleri Doç. Dr. Ümit Cizre Sakallıoğlu ve Prof. Dr. Duygu Bazoğlu Sezer ise sırasıyla siyaset ve uluslararası ilişkiler açısından görünen tabloyu yakına getiriyorlar.

Görüş: Şubat - Mart 1996

Anıların izinde Vehbi Koç

İllüstrasyon:
Tan Oral

Yönetim:

TÜSIAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSIAD Adına Sahibi: Halis Komili

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Nilgün Demirtaş

• Yayın Kurulu: Halis Komili, Güler Sabancı, Muharrem Kayhan, Haluk Tükel, Aylin Arıcan McCarthy, Nilgün Demirtaş, Necla Zarakol

Görüş, TÜSIAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece sözkonusu yazarların fikirlerini ifade eder.

François Dopffer

58-63 SÖYLEŞİ

Fransa'nın Ankara Büyükelçisi François Dopffer, Soli Özel'in sorularını yanıtlarken, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinden beklentisi ne olursa olsun, Avrupa'nın güçlü ve istikrarlı bir Türkiye istediğini söylüyor. Dopffer'e göre, Türkiye'deki terör yalnızca bölgeyi değil, Avrupa'yı da tehdit ediyor ama sorunun uluslararasılaştırılmasının desteklenmesi gerekmiyor.

İstanbul Habitat'a hazırlanıyor

64-72 GÜNDEM

24 Aralık seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Refah Partisi'nin yükselişindeki ekonomik gerekçeler sık sık dile getiriliyor. İstanbul Üniversitesi'nden Doç. Dr. Hasan Kırmancıoğlu, özellikle tarım kesiminde son yıllarda uygulanan politikaların başka bir sonuca imkan vermesinin mümkün olmadığını tablolarla ortaya koyuyor. İstanbul, Haziran ayında gerçekleştirilecek olan II. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı'na (Habitat II) hazırlanıyor. Konferansta, sivil toplum örgütleri de yerleşik resmi yapılanmalar arasında kendilerine yer arayacaklar. Ev Sahibi Komite üyesi Korhan Gümüş, Habitat II içinde sivil toplum örgütlerini anlatıyor.

74-75 KİTAP

Türkiye'nin dış ilişkilerindeki en önemli aktörün Amerika Birleşik Devletleri en kritik sorunun da Kıbrıs meselesi olduğu bilinir. Amerika'nın Türkiye'ye bakışını Kıbrıs sorunu odağında ve komplo teorilerine itibar etmeyerek ele alan Doç. Dr. Faruk Sönmezoğlu'nun "ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)" adlı kitabını Soli Özel, Görüş için yorumluyor.

Tokyo

76-77 METROPOL

Tokyo nasıl bir Disneyland olabilir dersiniz, aynı zamanda bir gün yolunuz düşer de nerelerde kahır ne yenir, nasıl eğlenilir gibi meraklarınız varsa, metropol sayfası sizi bekliyor.

79-80 SARI SAYFA

10 yönetmen 2 film projesiyle tanınan Sinema Vakfı kurucularından yönetmen Atıf Yılmaz, sinemanın kültürel bir araç olduğunu vurgulayarak, herkesi, özellikle de ellerinde önemli bir politik ve ekonomik güç olan iş çevrelerini sinemaya sahip çıkmaya çağırıyor.

Yayın:

- **Yazı Kurulu:** Necla Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir
- **GrafikEvi Görsel Tanıtım Hizmetleri :** Kore Şehitleri Cad. Yaprak Ap. 37/1 D:7 80300 Zincirlikuyu İSTANBUL Tel: (0212) 274 27 87- 272 17 42 Faks: (0212) 272 92 66
- **Basım:** Matas Matbaacılık Tic. ve San. A.Ş. Yüzyıl Mah. Matbaacılar Ambalajcılar Sanayi Sitesi, 1. Cadde No.193 Bağcılar 34550 İstanbul Tel: (0212) 629 00 95 (4 hat) Faks: (0212) 629 00 99
- **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Roza Hatem, Binbir Çiçek Sokak 3/4 80620 Levent-İSTANBUL Tel: (0212) 269 34 16-269 11 44

Hedeflenmesi gereken: Kalıcı ekonomik istikrar

Türkiye Ekonomisi 1996 yılına, bir kez daha istikrar tedbirlerinin yoğun olarak konuşulduğu bir ortamda girmiştir. 1995 yılı sonuna doğru yoğunlaşan siyasi belirsizlik iktisadi belirsizliği daha da arttırmış ve Hazine'nin borçlanma imkanlarını zorlaştırmıştır. Döviz kurunda hızlı bir artış beklentisi bu süreci desteklemiş ve bankalar kamu kağıdı yerine döviz talep etmişlerdir. Bu gelişmeler sonunda Merkez Bankası döviz rezervleri Kasım ve Aralık aylarında yaklaşık 4.3 milyar dolar azalmıştır. Merkez Bankası döviz talebini zamana yaymak ve döviz fiyatındaki hızlı artışı durdurmak için vadeli döviz kuru piyasasında dolar satış kuru açıklamıştır.

Hazine'nin yeniden istenilen miktarda borçlanması, Hazine Bonosu faizlerinin bir kez daha rekor seviyelere ulaşmasıyla mümkün olmuş ve 1995 yılının Ekim ayı başında % 100 civarında olan Hazine Bonosu yıllık bileşik faiz oranları 1996 yılının ilk günlerinde % 240'lara kadar çıkmıştır. Hazine'nin yeniden borçlanabiliyor olması ve kurdaki hızlı artış beklentisinin kırılması döviz talebini düşürmüştür. Ocak ayı içerisinde yeniden artmaya başlayan Merkez Bankası döviz rezervleri Mart başında 14.4 milyar dolar olurken, faiz oranları da giderek düşmeye başlamış ve ANAYOL Hükümetinin kurulmasının da etkisiyle 6 Mart tarihinde yapılan ihalede faiz oranı % 113'lere kadar gerilemiştir. Bu gelişmeler finansal piyasalarda görece bir istikrar ortamı sağlamıştır. Ancak, faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki yükü ve kısa vadeli borçlanma yapısı nedeniyle Hazine'nin Nisan ve Mayıs aylarındaki finansmanda yeniden zorlanması mümkündür.

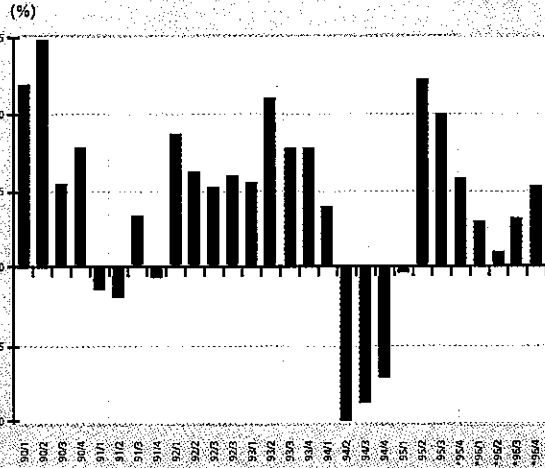
1995 yılında cari işlemler açığının hedeflenenin üzerinde 2 milyar dolar civarında gerçekleşmesi beklenirken bütçe açığı hedefi de tutturulamamıştır. 1995 yılı için beklenen özelleştirme gelirlerinin

gerçekleşmemesi ve seçim ekonomisinden kaynaklanan harcama artışı nedeniyle, faiz dışı bütçenin verdiği önemli fazlaya rağmen, konsolide bütçe açığı hedeflenenin çok üzerinde 316.5 trilyon olarak gerçekleşmiştir. Konsolide bütçe içinde dikkati çeken en önemli gelişmelerden biri de kamu yatırım harcamalarındaki reel gerilemedir. 1994 krizinde önemli bir reel gerilemenin yaşandığı kamu yatırımları, 1995 yılında da reel olarak küçülmüştür. Bu gelişme de ekonominin büyüme potansiyeli üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.

Türkiye'de kamu açığının ulaştığı boyut ve finansmanının ağırlıklı olarak kısa vadeli olması, finansal gelişmelerin reel iktisadi gelişmelerin önüne geçmesine yol açmaktadır. Finansal sorunların acilen çözülmesi için alınan önlemler sorunları sadece ertelemekte, böylece ulaşılan istikrar kısmi ve geçici olmaktadır. Bu durum enflasyonist baskıların devam etmesine yol açmakta ve Türkiye'nin potansiyel büyüme hızını da düşürmektedir. Son sekiz yılda ortalama büyüme hızı sadece % 3 olurken toptan eşya fiyat endeksindeki ortalama yıllık artış oranı % 71.5 olmuştur. 1996 yılında enflasyonun oranı % 77 ile bu ortalamadan daha yüksek olacağı ve büyümenin % 3.3 civarında gerçekleşeceği beklenmektedir. Oysa Gümrük Birliği'ne girilen 1996 yılında, Türkiye ekonomisinin rekabet gücünün artırılması için de makro ekonomik istikrarın sağlanması gerekmektedir.

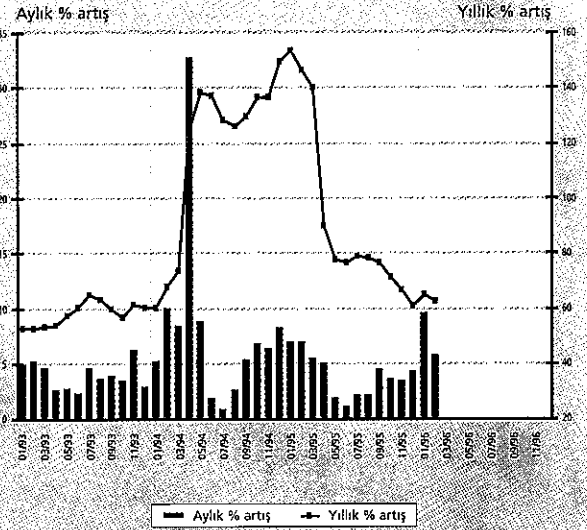
Yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte beş aydır süren siyasi istikrarsızlığın çözümlenmiş olması iktisadi karar alıcı birimlerin önünü görmelerini sağlayacak orta vadeli istikrar önlemlerinin uygulanması için uygun bir ortam yaratacaktır. Gerekli ekonomik reformların zamanında yapılabilmesi durumunda kalıcı ekonomik istikrar şansı yakalanabilecektir.

GSMH BÜYÜME HIZI (1987 FİYATLARIYLA)

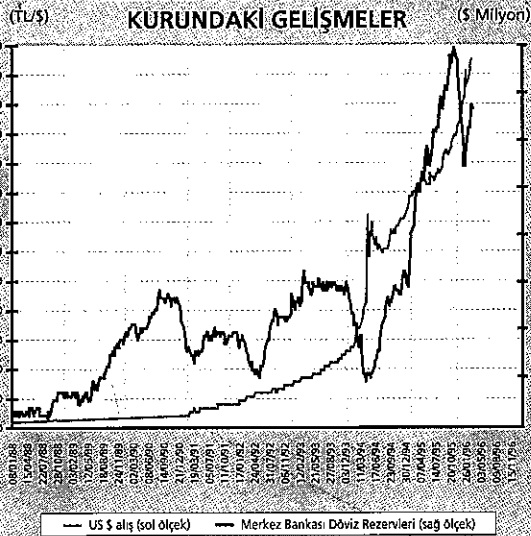

* TÜSİAD Tahmini

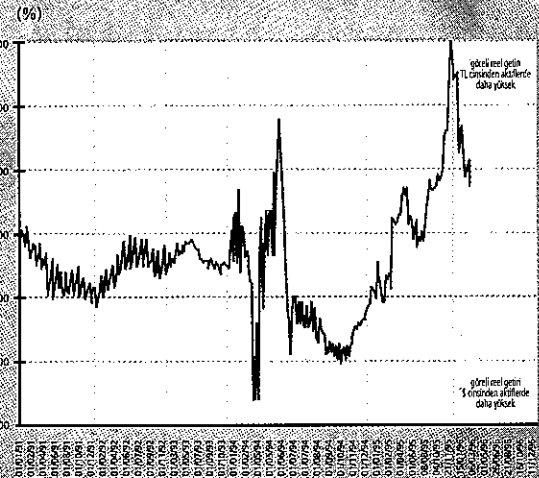
TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ

MERKEZ BANKASI DÖVİZ REZERVLERİ VE NOMİNAL DÖVİZ KURUNDAKİ GELİŞMELER

REEL FAİZ EKSİ ABD DOLARI REEL GETİRİ ORANI

Gündem: Geleceğimiz

Halis Komili

Erken genel seçimleri izleyen hükümet kurma sürecinin, son derece sıkıntılı ve sancılı geçmesi, birçoklarını, "bir hükümet kurulsun da ne olursa olsun" noktasına getirdi.

Oysa Türkiye'nin içinde bulunduğu durum, böyle bir bıkkınlığı taşıyabilecek gibi değil. Aksine mevcut şartlar, hükümet kurma sürecinde "ince eleme sık dokuma" tavrının egemen olmasını zorunlu hale getiriyor. Tabii bu süreçte önceliği, Türkiye'nin 1996'ya ve onu izleyen yıllara ilişkin gündeminin ve yeni hükümetin önündeki görevlerin alması gerekiyordu. Oysa pratikte, "çatı sorunu" her şeyin önüne geçti. Dönemin özel şartlarının dayatması olarak ortaya çıkmasına inanmak istediğimiz, önce çatıyı kuran, sonra binayı inşa eden bu yeni "yapı teknolojisi"nin, bir gelenek haline gelmemesi en büyük dileğimiz.

Bu satırlar yayımlandığında, Türkiye ya yeni bir hükümete kavuşmuş ya da yeni bir seçimin yolları açılmış olacak. Hangi yoldan olursa olsun, önünde sonunda, bir hükümet kurulacak ve kamuoyunda belirgin bir rahatlama ortaya çıkacak.

Buraya bir işaret koyalım: Türkiye kamuoyunu, yani toplumun örgütlü kesimlerini, medyayı, akademisyenleri, fikir sahiplerini, toplumda fikirlerin oluşmasına katkısı olanları, eğilimlerini ve düşüncelerini demokrasinin sınırları içinde ifade edebilecek olan herkesi, önümüzdeki dönemde önemli bir görev bekliyor. Türkiye'nin problemleri öyle bir noktaya geldi ki, artık işbaşına hangi hükümet gelirse, kamuoyunun, icraatı yakından izlemesi, hatalara açık tepkiler göstermesi, denetimde ipin ucunu asla bırakmaması gerekiyor. Bu konuda özellikle toplumun örgütlü kesimlerine, meslek örgütlerine, sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşüyor.

Uzlaşma imkansız değil

Hükümet arayışları sırasında ortaya çıkan önemli gerçeklerden biri, parlamentoda grubu bulunan siyasi partilerin tümünün, çeşitli kombinezonlar içinde birbirleriyle biraraya gelebildikleri, birarada hükümet etmeyi düşü-

nebildikleri, şu veya bu koalisyon formülüne dahil olabildikleriydi. Önündeki meseleler itibarıyla uzlaşmaya en çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde, bu gerçeğin ortaya serilmesi, Türkiye için değerlendirilmesi gereken pozitif bir gelişme olarak görülebilir. Elbette böyle bir yaklaşımda bulunurken, bu partilerin tümünün ülke meselelerinin çözümünü istediklerini ve bunun için uzlaşma ortamları aranmasına sıcak baktıklarını varsayıyoruz.

İlk bakışta aşırı iyimser gibi gözüken bu varsayım, aslında sorunların üstesinden gelmenin mümkün olmasından kaynaklanıyor.

Ana başlıklarıyla ele aldığımızda Türkiye'nin yakın dönem gündemi beş temel maddeden oluşuyor: 1) Siyasette ve kamu yönetiminde ihtiyaç duyulan reformların gerçekleştirilmesi, 2) Ekonomide zorunlu reformların gerçekleştirilmesi, 3) Gümrük birliği sürecine egemen olunması, 4) Dış politikada etrafımızdaki çemberin daralma eğiliminin tersine çevrilmesi, 5) Kapsamlı bir eğitim reformunun başlatılması.

Siyasette ve ekonomide reform zorunlu

Türkiye'nin tüm temel sorunlarının çözümü, dönüp dolaşıp siyasi istikrara dayanır hale geldi. Ancak, bu konunun, hem yönetimde istikrarın sağlanmasına hem de sorunların çözülmesine katkıda bulunacak siyasal-yönetimsel reformlardan ayrı olarak ele alınması anlamlı gözüküyor.

Her şeyden önce, geniş bir uzlaşmayla ve uzun süre değiştirilmeyecek şekilde, adil ve istikrar sağlayıcı bir seçim sistemi üzerinde mevcut partiler karar kılmalı, bunun için yeni bir seçimin gündeme gelmesi artık beklenmemelidir. Düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan tüm yasalar çağdaş demokratik normlara uydurularak, yarım kalmış demokratikleşme hareketi sürdürülmelidir. Bu çalışmalar için de dış baskıların artması beklenmemelidir. Türkiye'nin merkezden yönetim ilkesine göre işleyen idari yapısı, yerinden yönetim ilkesine göre yeniden genişletilmelidir. Tüm kamu kurumlarının ve bürokrasinin, yapısı ve işleyiş biçimi, şeffaf ve

demokratik bir zihniyetle reforma tabi tutulmalıdır.

Siyaset alanındaki bu temel reformlar gündem dışında tutulduğunda, ekonominin ihtiyaç duyduğu yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesinde önemli güçlüklerle karşılaşılacağı unutulmamalıdır. Ekonomideki reformların, katılıma, uzlaşmaya ve istikrara büyük ölçüde bağlı olduğunu bir kez daha hatırlatmakta yarar görüyoruz. Üzerinde hatırı sayılır bir mutabakat sağlanmış gibi görünmesine rağmen, on yılı aşkın bir süredir özelleştirmede doğru dürüst ilerlenememiş olması bunun en açık göstergesi sayılmalıdır.

Bir yandan devlet harcamalarını sınırlandıracak kurumsal önlemlere yönelirken, bir yandan da teknolojik yenilenmenin teşviki, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, özelleştirmeye hız verilmesi gibi bir dizi önlemlerle Türk sanayiinin rekabet gücünün artırılması, Gümrük Birliği ile birlikte artık kaçınılmaz bir zorunluluk halinde geldi. Verginin adil, yaygın ve kayıtlı ekonomiyi teşvik edecek biçimde toplanarak etkin bir mali politika aracı haline getirilmesi de daha fazla ertelenemez. İflas eden sosyal güvenlik sisteminin reforma tabi tutulması zorunluluğu, popülist demogojilere daha fazla kurban edilmemelidir.

Bütün bu reformların ancak katılım, uzlaşma ve istikrar içinde gerçekleşebileceğinin altını tekrar tekrar çizmekte yarar görüyoruz.

Gümrük Birliği'nden en yüksek yarar sağlanmalı

Daha önce de defalarca dile getirdiğimiz gibi, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne kabul edilmesi ile önümüzde uzun ve zorlu bir yol açılmış oldu. Türkiye, bu ilişkinin iki tarafı da tatmin eden bir düzeyde sürmesi için Avrupa Birliği'ni, oyunu kuralları içinde oynamaya zorlarken, kendisi de tüm yükümlülüklerini aksatmadan yerine getirmek zorunda.

Herşeyden önce, Gümrük Birliği'nin temelinde ekonomik çıkarların yattığını unutmamak gerekiyor. Bu ekonomik çıkarların Gümrük Birliği sürecinde öne çıkarılması ve güçlendirilmesi, pazar entegrasyonunun hızlandırılmasını sağlayacaktır. Bu entegrasyondan azami ölçüde yarar sağlayabilmemiz, ekonomik ve sosyal reformları devreye sokmaktaki hızımıza ve becerimize birinci derecede bağlı bir konu olarak karşımıza çıkıyor.

Avrupa Birliği'nin mali konularda Türkiye'ye destek olmasının da yalnızca bizim sorunumuz olmadığı unutulmamalıdır. Karşılıklı ekonomik çıkarlar çerçevesinde, Gümrük Birliği'nin iki taraf için de verimli olabilmesi için daha Birliğe adımını atar atmaz, Türkiye'nin mali açıdan zarar görmesine Avrupa Birliği'nin izin vermesi gerekir. Yunanistan'ın da gayretkeşliği ile gerek

mali konularda gerekse başka konularda önümüze çıkabilecek engellerin aşılmasında, AB ile Türkiye arasındaki diyalogun ve kurumsal işbirliğinin geliştirilmesi, hayati önem taşıyacaktır.

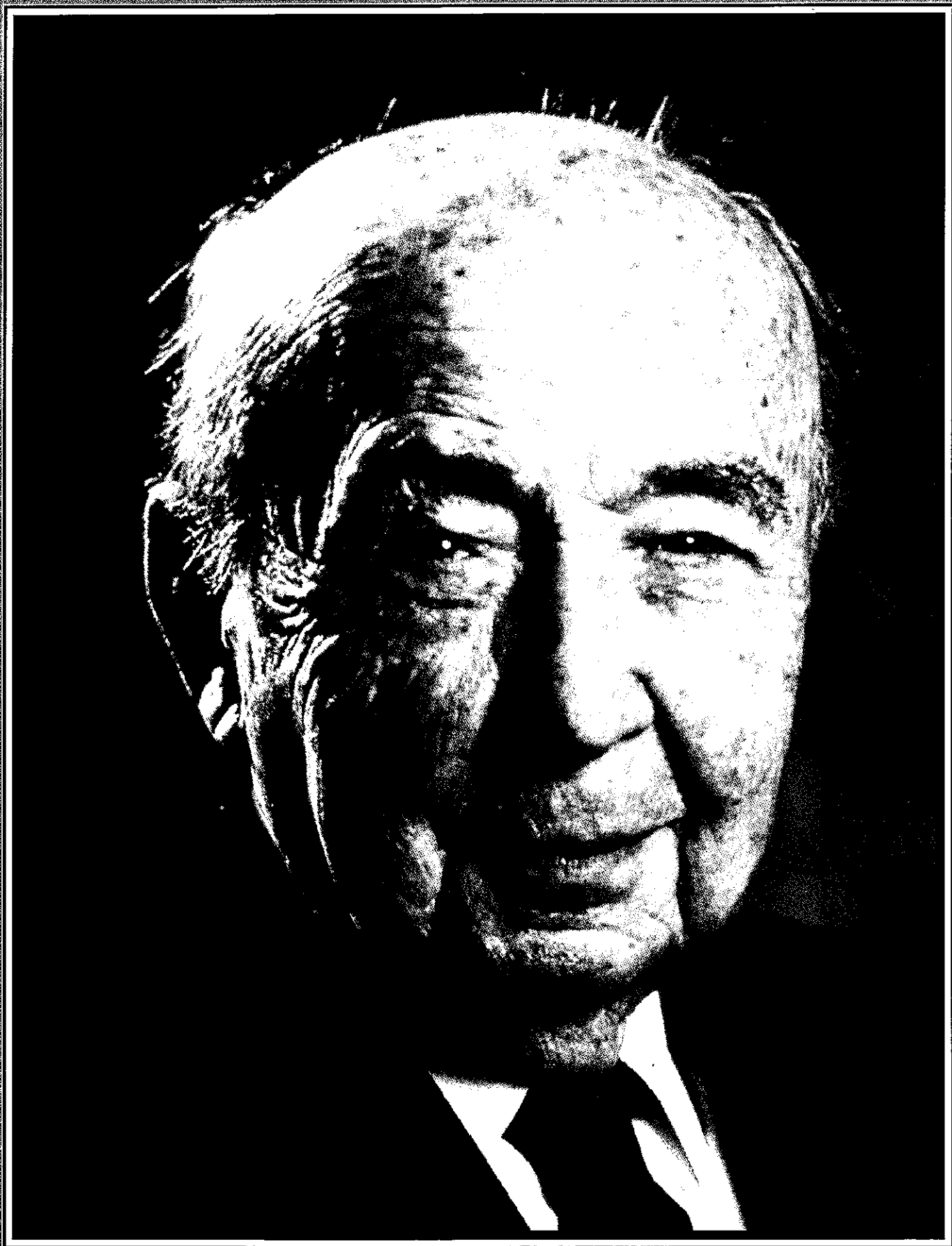
Dış politikada çember daralıyor

Gerek dünya konjonktüründeki değişimler, gerekse Türkiye'nin içerde istikrarlı bir ekonomik ve siyasi yapıyı oturtamamış olması, ülkemizi son zamanlarda farklı yönden gelen güçlü dış politik baskılara maruz bıraktı. Kuzey Irak'taki yönetim boşluğu, Fırat'ın sularının paylaşımı meselesi, Ege ve Kıbrıs sorunu, Hazar petrolü, Güney Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerden doğan gerginlikler Türkiye'yi gittikçe daralan bir çember içine soktu. Güneydoğu sorununun, iç politik olduğu kadar dış politik açıdan da gündemin önemli bir maddesi olmaya devam etmesi, bu baskıları artırıcı rol oynadı. Sorunların çapına ve büyüme eğilimlerine bakıldığında Türkiye'nin dış politikada İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en kritik dönemden geçtiği ileri sürülebilir. Bu sorunların halli için, dünyanın yeni dengelerini gözeterek stratejiler üretilmesi, bu stratejilerin beceriyle uygulanması kadar, belki bunlardan daha önemli olmak üzere, istikrarlı bir politik yapıya ve özellikle istikrarlı bir ekonomiye kavuşmamız gerektiği açıkça ortadadır.

İnsan kaynakları geliştirilmeli

Bilgi toplumunun kapıya dayanması, soğuk savaş döneminin sona ermesi, dünya ekonomisine küreselleşmenin egemen olması, yepyeni bir dış dünya ile çevrelenmemiz anlamına geliyor. Bu yeni dünya ile başedebilmenin insan kaynaklarını hızla ve çağın gereklerine göre geliştirmekten başka yolu yok. Bu yüzden hangi hükümet işbaşına gelirse gelsin, eğitime ciddi biçimde el atmak zorunda. Okul öncesi eğitim yaygınlaştırılarak, temel eğitimin süresi uzatılarak, öğretmenlik mesleği cazip hale getirilerek, eğitimin çağdaşlaştırılmasının ilk adımları hemen atılmalıdır. Meslek okulları yaygınlaştırılmalı, üniversiteler özerk bir yapıya kavuşturulmalı, eğitime yatırım yapması için özel sektörün önü açılmalıdır. Bilim ve teknoloji politikalarına, özel sektörün ağırlıklı biçimde temsil edildiği kurullar aracılığıyla yön verilmelidir. Bu kurullar eğitimle istihdamın koordinasyonunu sağlamalıdır.

Bu kapsamlı gündemin ve hükümetlerin her adımının yakından izlenmesi, artık yalnızca bir vatandaşlık görevi değil, aynı zamanda bir varlık sorunudur. Çünkü görev alacak yeni hükümetin icraatının konusu tek kelimeyle "geleceğimiz"dir.

İ Ş D Ü N Y A S I N D A İ L K (E) L E R İ N İ N S A N I

VEH B İ K O Ç

Sanayici ve işadamı Vehbi Koç 1901 yılında, Ankara'da doğdu. Önce "Topal Hoca'nın Mektebi" olarak adlandırılan mahalle okulunda, sonra Hacıbayram semtindeki bir ilkokulda okudu. Daha sonra da Taş Mektep olarak adlandırılan ve bugünkü liselere denk gelen İdadiye'ye devam etti ve on beş yaşında okulu bitirerek hayata atıldı.

1917 yılında ilk iş yerini Karaoğlan (bugünkü Ulus Meydanı) semtinde kuran Koç, 1920-21 yılları arasında Büyük Millet Meclisi'nde memur olarak çalıştı. Ankara yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olduktan sonra (1923) yapı malzemesi satarak yeniden ticarete başladı. 1938 yılında Vehbi Koç ve Ortakları Kollektif Şirketi bundan sonraki süreçte, Koç Ticaret Anonim Şirketi'ne dönüştü. Ve bazı Amerikan ve Avrupa firmalarıyla birlikte yerli imalat girişimlerine başladı. 1948'de ise, General Elektrik Company ile General Elektrik Türk Anonim Ortaklığını kurdu. Koç Şirketi, bundan sonra ithal malların yerini tutacak yerli imalat yatırımlarına yöneldi. 1963 yılında adını taşıyan Koç şirketinin hepsini Koç Holding A.Ş. olarak birleştirdi ve böylece özel sektörün ilk holdingini kurdu.

Vehbi Koç sosyal alandaki girişimlerde de imzayı atan ilk işadamı oldu. Böylelikle, Ankara Üniversitesi Vehbi Koç Öğrenci Yurdu (1946), Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Vehbi Koç Göz Bankası (1963), İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Kardiyoloji Enstitüsü (1964) ve ODTÜ Vehbi Koç Öğrenci Yurdu (1968) gibi kamu yararına ve özellikle gençlik ve bilimsel araştırmalara yönelik merkezler kuruldu. Aynı zamanda, Türk Eğitim Vakfı (1967) ve topluluk şirketlerinde çalışanlar için kurulan Koç Holding Emekli ve Yardım Sandığı Vakfı da oluşturuldu.

Büyükdere'de rahmetli eşi Sadberk Koç Hanım adına kurulan müze

(1980) ise, İstanbul'un en canlı ve yaşayan tek özel müzesidir.

Türkiye Erezyonla Mücadele ve Doğal Varlıkları Koruma ve Ağaçlandırma Vakfı'nın Kurucu ve Mütevelli Heyet Üyesi olan Koç'a, 1984 yılında Eskişehir Anadolu Üniversitesi tarafından "Fahri Doktorluk Ünvanı" verildi. 1987 yılında Milletlerarası Ticaret Odası'nın "Dünyada Yılın İşadamı Ödülü"ne, 1991 yılında ODTÜ tarafından "Onursal Felsefe Doktora Derecesi" ne ve aynı yıl Amerika Nüfus Enstitüsü tarafından "Yaşam Boyu Başarı Ödülü"ne layık görüldü. 1993 yılında ise Erzurum Üniversitesi tarafından "Fahri Doktorluk" ünvanı verildi. Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü tarafından nüfus artışı önleme konusundaki çalışmalarından dolayı "Dünya Nüfus Planlaması Ödülü" Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı adına Koç'a 1994'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Butros Gali tarafından verildi.

Vehbi Koç Vakfı tarafından Pendik-Kurtköy'de yaptırılan "Koç Özel Lisesi" 1988 yılında ve "Koç Üniversitesi" ise 1993 tarihinde eğitime açıldı.

Vehbi Koç'un 1973 yılında "Hayat Hikayem" ve 1987 yılında "Hatıralarım, Görüşlerim, Öğütlerim" isimli yayınlanmış iki kitabı bulunmaktadır. Ayrıca her iki kitabı da İngilizce olarak yayımlandı.

30 Mart 1984 tarihinde İdare Meclisi Başkanlığı'nı oğlu Rahmi M. Koç'a devrederek emekliye ayrıldı ve çalışmalarını kültür, eğitim, doğa ve nüfus planlaması alanlarında yoğunlaştırdı. Bundan sonraki dönemde Koç Holding A.Ş. İdare Meclisinde Kurucu ve Şeref Başkanı sıfatıyla yürüttüğü görevi yanında, Türk Eğitim Vakfı ve Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı Başkanlıklarını da yürüttü. 25 Şubat 1996 Pazar günü vefat eden Vehbi Koç, üç kız bir erkek 4 çocuk babasıydı.

“Daha yapacak çok şey var”

25 Şubat 1996 tarihinde kaybettiğimiz Vehbi Koç,

iş dünyasında yarattığı ilklerle de unutulmayacak ve her zaman hatırlanacak çok özel bir yere sahip.

Görüş’ün 1992 yılında yayımlanan ilk sayısında Vehbi Koç’la yapılan söyleşi onun “özelliğinin” ipuçlarını veriyor.

Bu nedenle de vefatının sonrasında bu anıyı sizlerle paylaşmak istedik.

“İşadamlarının anayasası, varlığım bu memleketin varlığına bağlı. Bu memleket varsa ben de varım

felsefesi olmalıdır” deyişini tam anlamıyla hayata geçirmiş olan

Vehbi Koç’u saygıyla anıyoruz

- Sayın Koç, 1971 yılında sizin katkılarınızla kurulan TÜSİAD'ın kuruluşu ve amaçlarını biraz anlatır mısınız? Neden böyle bir kuruluşa gerek görmüştünüz?

- Sanayi Odaları, Borsalar, Odalar Birliği ve Ticaret Odaları gibi yasal hür teşebbüs kuruluşlarına üye olacak kişiler muayyen zamanlarda yapılan seçimlerle belirlenir. Bu seçimlerde, işgücü yaratan büyük sanayicilerin de devlete fazla vergi veren teşekküllerin de bir reyî vardır. Başka bir deyimle, büyük küçük kuruluş arasında bir fark yoktur. Bu kuruluşların İdare Meclisi heyetlerine üye olmak çok zordur.

Aralık 1963'te, Sayın Nejat Eczacıbaşı ile Yunanistan'a ilk kez gittiğimizde orada TÜSİAD'ın karşılığı olan teşekkülü gördük. Bu işi derinliğine etüd etmeye başlayınca, ABD, Japonya gibi ileri gitmiş ülkelerde TÜSİAD'ın benzeri teşekküller olduğunu gördük. Daha sonra kuruluş senedinde isimleri olan 12 arkadaş, 2 Nisan 1971'de TÜSİAD'ı kurduk.

TÜSİAD, anayasamızın öngördüğü ekonomik esaslara ve Atatürk ilkelerine uygun olarak Türkiye'nin demokratik rejim ve piyasa ekonomisi prensipleri içinde kalkınıp çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırılmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur.

Kurucu üyesi olduğum TÜSİAD'da 1971-78 yılları arasında Yüksek İstişare Konseyi Başkanı olarak görev yaptım. 1979'dan bu yana da TÜSİAD'ın fahri başkanlığını sürdürüyorum.

TÜSİAD bugün gönüllü kuruluş olmasına rağmen Türk toplumunda bir hayli ağırlığa sahip.

- TÜSİAD'ı böyle önemli kılan nedir?

TÜSİAD, gönüllü bir kuruluş olup, bu açıdan kanunla kurulan, hükümetin vesayetinde, üyeliği mecburi olan diğer meslek kuruluşlarından apayrı ve demokratik bir statüye sahiptir. Bu teşekküle üye olmanın bir takım şartları vardır. Yüksek İstişare Konseyi'ni oluşturan üyelerin seçimi ise her yıl yapılmaktadır. Herkes demokrasi düzeni içerisinde fikirlerini gayet açık belirtir.

TÜSİAD'ı diğer yasal kuruluşlardan ayıran diğer bir özellik ise yasal kuruluşlarda mesleki sorun ve çıkarların görüşülmesi birinci planda ele alınırken, TÜSİAD çalışmalarında daha ziyade ülkenin temel sorunları ve çözümleri orta ve uzun vadeli bir perspektif ile incelenmektedir. Zira yasal kuruluşların kompleks yapıları strate-

jik konuların kısa sürede değerlendirilmesine müsait değildir. TÜSİAD'ın ayrıca kendi konusunda faaliyette bulunan Avrupa Sanayi Konfederasyonları Birliği'ne (UNICE) asli üye olarak girmesiyle Türkiye-Avrupa sanayileri arasında yatay bir köprü kurulmuştur. Yasal kuruluşlar ile gönüllü kuruluşların en önemli farkı, yasal kuruluşların gönüllü Avrupa kuruluşları ile yatay ilişkileri geliştirememeleridir. TÜSİAD örneğini bu açıdan bütün Türk özel sektör kuruluşlarına tavsiye etmek isterim.

- TÜSİAD üyelerine neler tavsiye ediyorsunuz?

Daha evvel söylediğim gibi, benim çocukluğum, iğneden ipliğe her şeyin dışardan geldiği bir Türkiye'de geçti. Geriye doğru baktığım zaman, ne büyük mesafeyi aştığımızı görüyorum. Fakat yine de çağdaş sanayi hayatı, gözlerimizi kamaştırıyor, bize eksiklerimizi hissettiriyor.

Daha yapacak çok şey bulunduğunu anlıyoruz. İnsanların hayatları kısa. Kendi başlarından geçenlerle tecrübe sahibi olmaya imkan yoktur. Başkalarının tecrübelerinden istifade etmek lazımdır. Bu da okuyarak, dinleyerek ve görerek olur. Allah bize çok güzel bir memleket vermiştir. Bir işadammın prensibi şu olmalıdır: "Varlığım bu memleketin varlığına bağlıdır. Bu memleket varsa ben de varım." Bu felsefeyi anayasası olarak kabul etmelidir. Dünyada, ekonomisi kuvvetli olan memleketlerin politikaları da kuvvetlidir. Ekonomisi kuvvetli olan memleketlerde demokrasi vardır. Demokrasi olan memleketlerde özel sektör vardır.

Bugün güçlü, tecrübeli bir sanayimiz var. Ama onu yeniden ciddi bir şekilde gözden geçirmeliyiz. Hangi alanda verimli üretim yapabiliriz, ihracat yapabileceğimiz konular nelerdir, o alanlarda sanayimizi nasıl geliştirebiliriz, bütün bunların cevapları verilmeli. Tarımda yeni teknolojileri daha fazla zaman kaybetmeden kullanmaya başlamalıyız. Turizme hız vermeliyiz. Daha düne kadar "bize turist gelmiyor" diye sızlanıyorduk, son yıllarda biraz kıpırdanma olunca, ciddi hiçbir hazırlık yapmadığımız meydana çıkıverdi. Ne otelimiz, ne lokantamız ne diğer tesislerimiz yeterli geldi. Bugün turizme kurtarıcı, bol döviz getirici bir sektör olarak bakıyoruz ve neler yapmamız gerektiğini iyice anlıyoruz.

Politikacı, bürokrat, aydın, işadammı, işçi ve tümüyle halk, bir dayanışma içinde olup çok çalışmalıyız.

Anıların izinde...

Yavuz Donat

Japonya'dayız, Başbakan Özal'ın gezisinde... otelin altında bir kuyumcu var. İnci satıyor. Heyettekilerin bir bölümü kuyumcudalar. Kimi bir şey alıyor, kimi alana bakıyor. Bu sırada Vehbi Bey'le karşılaştım. Kuyumcudakileri gösterip sordu: -Ne yapıyorlar?.. -İncilere bakıyorlar... -Ucuz mu?.. Birlikte yürüdük. Vitrindeki incilere, fiyat etiketlerine baktık. Rakamları Türk parasına çevirip söyledim... Hafif bir çılgılık attı, avucunu ağzına götürerek; - Abuuu! Bunlara bu kadar parayı kim verir? Amanım biz burdan gidelim... Haydi... Uzaklaştık... Vehbi Bey'in servetinin yüzde birine, sahip olmayan pek çok kişi için o inciler pahalılı görünmüyordu. Kuyumcuda belki 20-30 tane Türk müşteri vardı... Ama Vehbi Bey için çok pahalıydı... Bunu kendisine anlattım. Güldü: - Yok, yok, ben o kadar zengin değilim. Ben paranın nasıl kazanıldığını biliyorum. Ben onlar gibi harcayamam!

Kemal Kanburoğlu

Turgut Özal'ın başbakanlık yıllarıydı berber Kemal, Yeniköy'deki evinde Başbakan'ın saçını kesiyordu. Vehbi Koç da, randevusuna uyarak Başbakan'la görüşmek üzere eve gelmişti. Traştan sonra Turgut Özal berberini geçirirken kendisine teşekkür etmiş ve Vehbi Bey'in hayret dolu bakışları arasında Kemal'i iki yanağından öpmüştü!.. Sonrasını Kemal Bey anlatıyor: "bu olaydan sonra Vehbi Bey saç traşı için Divan'a gelmişti. İş bitince parasını verdi, bir an tereddüt geçirdi, sonra beni iki yanağımdan öptü! 'Ne yapalım adet böyleymiş, biz yeni öğrendik!' diyerek kaçarcasına salondan uzaklaştı."

Altınur Kılıç

Vehbi Bey'i bir sabah Büyükdere'deki yazlık köşkünde ziyarete gitmiştim. Beni kabul ettiğinde sekreteri Suzan Hanım'a bir mektup

yazdırıyordu. İstemeyerek konuyu dinlemek durumunda kalmıştım. Bir binadaki odaların boyanması konusunda değişik firmalardan fiyat alınması talimatı veriyordu. Ben de Vehbi Koç gibi büyük bir işadammın bu ayrıntılara girmesini şaşırdığımı belli etmiştim. İşte o anda Vehbi Bey hemen taşı gediğini koymuş ve "Ben para sarfederken böyle dikkatli olmasam, senin rahmetli baban gibi beş param kalmazdı" demişti.

Ayduk Koray

...Vedalaşırken, Bebek'e balık almaya gidiyorum. "İsterseniz size de alayım" dedim. Vehbi Bey bir an düşündükten sonra; "Bebek pahalı olur, Turan Bey bana İstinye'den daha hesaplısını alır" diye cevap vermişti.. Aradan bir kaç gün geçmişti, Emin Aktar Bey Haydarpaşa'da yatıyordu. Vehbi Bey, Aktar'ın ziyaretine gittiğinde doktorlar hastanenin bir jeneratöre ihtiyacı olduğunu anlatmışlar. Vehbi Bey doktorlara jeneratörün fiyatını sormuş ve 80 milyon TL bağış yapacağını hemen orada açıklamıştı. Vehbi Bey adeta kendinden yaptığı tasarrufla hayır işlerine öncülük yapan vakıflarını güçlendirmeye çalışmıştır."

Üzeyir Garip

1943 senesinde 14 yaşına basmış, lise birinci sınıf talebesi iken, babamın yakın bir ahabası 20 yaşlarındaki oğlunun ismini "Vehbi" olarak değiştirmişti. Bu isim değişikliği ailemizin bir Cuma akşamı yemeğinde sözkonusu olmuş ve "Vehbi Koç" ismini ben ilk kez orada duymuştum.

Adile Mermerci

Adile Mermerci, kızkardeşi Sadberk Hanım'ın Vehbi Koç'a verdiği emekleri anlatırken "kravat bağlama" konusunu şöyle hatırlatmaktadır: "Vehbi Bey giyimine kuşamına pek önem vermezdi. Sadberk, İstanbul

adetlerini bildiği için evliliklerinin ilk günlerinde eşinin elbise, gömlek ve kravat seçimine karışmaya başlamıştı. Kravatının doğru şekilde bağlanmasını da Vehbi Bey'e Sadberk Hanım öğretmişti."

Haluk Cillov

1958 yılında pamuk, Milli Koruma Kanunu hükümleri dışına çıkarılmış ve fiyatlar birden yükselmişti. Aksi bir tesadüf karardan bir gün önce Türkeli'ye ait pamuklardan önemli bir miktarını satış vadiyle elden çıkarmıştım. Bu durum şirkette sorun çıkardı. Bazı arkadaşlar satış vaadini bozmamı istiyorlardı. Konu Koç'a intikal ettirildi. Beni bir dinledikten sonra Vehbi Bey şu kararı verdi: "Ticarette söz tutulur. Pamukları zamanında teslim edin." Vehbi Bey'in bu davranışı hayatımı etkileyen en önemli tecrübelerden biridir.

Aydın Doğan

Yıl 1961, Yalova'da bayiler toplantısı yapılıyor. Bu toplantıda bayilere bazı mükellefiyetler getirileceği açıklanmıştı. O sırada Vehbi Bey yanıma gelmiş ve kara kara ne düşündüğümü sormuştu, durumu anlatınca, kendisinden hayatım boyunca unutamayacağım şu öğüdü dinlemiş oldum: "Hiçbir şart altında karamsar olmayacaksın, başarırım diyeceksin ve başaracaksın."

Güneri Cıvaoğlu

Vizyon dergisi Vehbi Koç'u süper moda isimler arasında sıralamıştı. Vehbi Koç bana sordu; "ne demekmiş o süper moda?" Dilimin döndüğünce anlattım. Yumruğunu ağzına kapttı kıs kıs güldü. 60 yıllık çalışma hayatından sonra moda adam olmayı kafası pek kesmemişti, olsa olsa klasik oluruz diye düşünüyordu.

Ekrem Ceyhan

İkinci Beş yıllık Kalkınma Planı çıkmıştı. Bu planı tanıtmak için bölgesel toplantılar yapıyorduk. Ben o tarihte DPT Koordinasyon Dairesi Başkanıyım. Erzurum Ticaret Odası'nda planı tanıtmak konuşmaları tamamlandıktan sonra sorular kısmına geçildi. Bu bölgenin bir işadamı aynen şöyle konuştu: "söylediklerinize yürekten inanıyoruz. Ancak Vehbi Koç Bey gelsin bu şartlarla Erzurum'a yüz liralık bir yatırım yapsın. O zaman bizler bütün varlığımızla bu söylediklerinize uygun yatırımlar yapmaya amade oluruz."

Fred Burla

1960 yılında Vehbi Bey, Lütfü Doruk, Kenan İnal, amcam Eli Burla ve ben İngiltere'ye bir seyahat yapmıştık. Manchester'den Londra'ya trenle dönerken, Vehbi Bey'in bilinen meraklı hali üstündeydi. Ve amcama

durmadan sorular soruyordu. Soru yağmuru; "akşamları ne yapıyorsun?" ile başladı. Amcam: "biraz mecmua okuyup radyo dinliyorum." "Ya sonra?" "Yemeğimi yiyorum." "Sonra?" "Yatıyorum." "Sonra?" "Uyuyorum." "Sonra?" "Vallahi bilmem ki rüya görüyorum." "Ne görüyorsun?" "Seni görüyorum." Kahkalar patlamış, gülmekten kırılmıştık.

Canan Barlas

Canan Barlas Vehbi Koç'a soruyor: "Üç kızınız bir oğlunuz var. En büyük çocuğunuzun Semahat Arsel olduğunu biliyoruz. Buna rağmen halifinizin Rahmi Koç olmasına sebep erkek evladınız olması mıdır? İş hayatında erkeklerin tartışılmaz biçimde kadınlara göre üstün olduğunu mu kabul ediyorsunuz." Vehbi Koç şöyle cevaplıyor: "Rahmi Koç bütün çocuklarımdan evvel işe atılmıştır. Tecrübesi diğer çocuklarımdan daha fazla olduğu için işbaşına geldi. Suna Kırac Koç Holdig'te hem yönetim kurulu hem de idare komitesi üyesi olarak faal vazife gören ve Rahmi Koç'a yardımcı olan çocuğumdur."

Mehmet Yazar

Yıl 1979, Türkiye döviz dar boğazına girmiş. Fuel oil yok. Herkes soğuk bir kış geçiriyor. Ben de Odalar Birliği'nin başkanı olarak, beş çayı için Vehbi Bey'in Yeniköy'deki apartmanına davetliyim. Beni üstüste iki kazak giymiş haliyle Vehbi Bey karşıladı. Hayretimi anlamış olacak ki, hemen şu açıklamayı yaptı: "Biliyorsun fuel oil darlığı var. Devlet güç durumda, herkesin tassarrufa dikkat etmesi gerekiyor. Ben kat sahiplerini de uyarak kapıcıya kalorifer kazanını 18 derece ayarlamasını bildirdim."

Nihat Gökyiğit

Bundan 10-12 yıl önceydi. Vehbi Bey'i Bayramoğlu'ndaki yazlık evime öğle yemeğine davet etmiştim. Denizden önce saunaya girmeyi teklif ettim. "Nefesini hiç tüketme. Bu yaştan sonra saunaya başlayamam" dedi. Ben saunanın faydalarını anlatarak ısrarımı sürdürdüm. Vehbi Bey nezaketinden daha fazla direnmedi, kısa bir süre için saunaya girmeyi kabul etti. Sıra deniz banyosuna gelmişti. Kendisine "evvela siz" diyerek arkasından takip etmek istedim. Vehbi Bey, "ben bilmediğim yere önden gitmem seni takip ederim" diyerek tedbiri elden bırakmadığını hepimize göstermiş oldu.

Suna Kırac

İpek bir gün "büyükbabam beni sevmiyor" diye serzenişte bulunmuştu. Ben de, "yanlıyorsun, seni çok seviyor, büyükbabam duygularını göstermez" demiştim. İpek de şu cevabı vermişti: "Dedem çalışkan çocuklara burs veriyor, sevseydi bana burs verirdi."

Anılar, Can Kırac'ın "Anılarımla Patronum Vehbi Koç" kitabından alınmıştır

Hoşgelmedin terör

Soli Özel

Rehavet dönemi sona erdi ve dünya, Sri Lanka'dan Filistin'e, Kolombiya'dan İrlanda'ya kadar etkisini gösteren yeni bir terör dalgasının etkisi altına girdi. Bu şekilde 1995 yılının dünya kamuoyuna ciddi bir "çalım" attığı da ortaya çıkmış oldu.

Ortadoğu... Ocak ayında yapılan ve İslamcı örgüt Hamas'ın resmen katılmadığı ancak bazı adayları desteklediği seçimlerde siyasi rüşünü ispat ederek kendisini yönetmeye başlayan Filistin halkı devlet kurma hayaline bir adım daha yaklaştı. Batı Şeria'da El Halil haricindeki şehirlerden çekilen İsrail ordusundan güvenlik sorumluluğunu devralan Filistin Otoritesi'nin insan hakları ihlallerinde işgal kuvvetlerine kök söktürecek bir uygulama içinde olduğu gözlenirken, barış sürecinin de artık sekteye uğramadan devam etmesi bekleniyordu. Ancak çoktandır sesi çıkmayan Hamas'ın eylemleriyle ortalık kana bulandı ve barış süreci tehlikeye girdi. İsrail'in fazla şov düşkününü gizli servislerinin, Hamas'ın bomba uzmanı Yahya Ayyas'ı cep telefonunu patlatarak öldürmesinin ardından Hamas'ın en radikal kanadı olan İzzettin el-Kasım tugaylarının üstlendiği eylemlerde yaklaşık 60 kişi öldü, 200 kişi yaralandı. Kudüs'te 18 numaralı otobüsü iki hafta üstüste Pazar günleri intihar komandolarıyla havaya uçuran Hamas'ın bir başka inançlı militanı da yayalara yeşil ışık yandığında üzerindeki bombayı Tel Aviv'in en işlek caddesinde patlatınca Peres örgüte 'savaş' ilan etti. Tüm bu tedbirlerin Simon Peres'in siyasi geleceğini ve özellikle de barış sürecini korumaya yetmeyebileceği düşünülüyor. Bu olaylar, tüm kariyeri boyunca kesin kararlar almaktan ve seçtiği bir siyasi çizginin tüm gereklerini yapmaktan kaçmış olan Yaser Arafat'ı da zor durumda bıraktı. Hamas liderlerinin bir kısmını siyasi sürece katarak kazanmayı deneyen, ne yardan ne serden vazgeçmemek için de radikal söylemini bırakmayan Arafat, bu son olaylar sonucu radikal Filistinliler'e karşı daha sert davranma ve bu şekilde Filistin toplumu içinde iç savaşa kadar gidebile-

cek bir gelişmeyi başlatma seçeneğiyle karşılaştı. İsrail'de de ilk şokun ardından barış yanlısı örgütler ve insanlar devreye girmeye başladılar. Bundan sonrası kendi kişisel siyasi gelecekleri kadar Ortadoğu barışının da geleceğini koruyacak basiret ve yaratıcılığı Peres ve Arafat'ın (ve hatta Hafız Esad'ın) gösterip gösterememesine bağlı olacak.

Altı ay önce iltica ettikleri Ürdün'den beklenmedik bir şekilde Irak'a dönen Saddam Hüseyin'in elleri kanlı iki damadı eşlerinden boşandırılıp öldürüldüler. Bu olaydan sonra çıkan çatışmalarda damatların ailesi Mecitler'in de Saddam'a cephe almaya başladıkları sızan haberler arasındaydı. Bu arada Irak rejimi ile Birleşmiş Milletler Irak'ın petrol satarak bunun geliriyle halkın ihtiyacı olan malzemeleri alması ve bunların uluslararası kuruluşlar aracılığıyla dağıtılması konusunda anlaştılar.

Sağlık nedenleriyle görevlerini üvey kardeşi Abdullah'a devreden Suudi Arabistan kralı Fahd, melekeleri tam yerinde olmamasına ve sağlığı hala bozuk olmasına rağmen tahtına geri döndü. Fahd'ın kardeşleri Sultan ve Nayif'in Abdullah'ı hiç sevmedikleri ve bu nedenle Fahd'a baskı yaptıkları dedikodusu yaygın.

Avrupa... İrlanda Cumhuriyet Ordusu IRA'nın onyediyi sürdürdüğü ateşkes kararından İngiliz hükümetinin siyasi çözüm görüşmelerinde samimiyetsiz hareket ettiği gerekçesiyle vazgeçmesi üzerine Londra'da bombalar yeniden patlamaya başladı. Halihazırdaki durumdan hoşnutsuzluğunu en iyi bildiği dille, yani terörle belirten IRA herşeye rağmen siyasi arayışlardan vazgeçilmesini sağlayamadı. İngiliz ve İrlanda hükümetlerinin teröre rağmen Kuzey İrlanda sorununu barışçıl yöntemlerle çözmekten vazgeçmeme iradesini göstermeleriyle John Major ve John Bruton biraraya gelerek tüm tarafların katılımıyla yapılacak toplantılara 10 Haziran'da başlanacağını bildirdiler. ABD başkanı Bill Clinton'un şahsen ilgilendiği bu sorunda ne İrlanda'yı birleştirme sevdalısı Cumhuriyetçilerin ve Sinn Fein parti-

sinin ne de radikal Protestanların egemenliklerini sürdürme arzularının geçerli olamayacağı düşünülüyor. Protestan radikallerin IRA'nın bombalarına şiddet ve terörle cevap vermemeleri de yeni siyasi dengeleri nihayet anlamış olmalarına yoruluyor.

Sabık Amerikan dışişleri bakan yardımcısı Richard Holbrooke'un dayatmasıyla imzalanan Dayton anlaşmasıyla ortaya çıkan "yeni" Bosna'da asayiş berkemal olmakla birlikte siyasi proje istenilen şekilde gelişmiyor. Ülkeyi oluşturan üç unsur içinde de milliyetçi görüştekilerin ağırlıklarının fazla olması çok kültürlü bir Bosna'yı yeniden kurmayı zorlaştırıyor. Yıkılan Osmanlı dönemi köprüsünün yeniden inşasını Suudi Arabistan'ın finanse ettiği (Türkleri utanca garketmek için olsa gerek) Mostar'da Hırvat militanların takındığı tavır ve şehirde süregiden ayrımcılık ve gerginlik bunların Müslümanlarla birlikte yaşamayı arzulamadıklarını gösteriyor. Benzer şekilde Saraybosna varoşlarındaki Sırp mahallelerinin boşalması da milliyetçi eğilimi giderek artan İzzetbegoviç yönetimini rahatsız etmiyor. NATO güvenlik karakollarından ellerini kollarını sallayarak geçen ve savaş suçlusu iki Sırp subayın Bosna hükümetince yakalanmasını şiddetle protesto eden ve kendisi de bir savaş suçlusu olan Karadjic'inse siyasi gücü yeniden artıyor. Şimdilik NATO gücünün varlığı ve ülkeyi oluşturan tüm grupların Batı destek ve yardımına ihtiyaçları olması, dengelerin korunmasını ve şiddetin başkaldırmasını önüyor. Eylül ayı için öngörülen seçimlerin nasıl yapılacağı sorusu önemini korurken ABD'nin yıl sonunda askerlerini çekmesi sonucu özellikle Hırvatistan'ın neden olacağı bir yeni savaştan endişe ediliyor. Bunu önlemek için AB'nin nihayet gerekli siyasi irade ve yaratıcılığı gösterip göstermeyeceği Bosna'nın geleceği açısından belirleyici olacak.

Almanya'nın ekonomik ve siyasi ağırlığını giderek daha fazla hissettirdiği Avrupa Birliği'nde Haziran ayında yapılacak ve Birliğin geleceğini yeniden düzenleyecek hükümetlerarası konferansın hazırlıkları sürüyor. Bu arada siyasi depreminin süregiden sarsıntılarını bir türlü atlatamayan İtalya'da gene bir erken seçim kararı alındı. Herkesin siyaseten bittiğini iddia ettiği İspanyol Sosyalist Partisi ve lideri Felipe Gonzales yapılan genel seçimlerde rakipleri Halkçı Parti'den sadece 1,5 puan da-

ha az oy aldı. Toplumsal desteğini neredeyse tümünden yitirmiş ETA terörünün yeniden ortaya çıktığı ülkede 1 milyon İspanyol Madrid'te toplanıp terörü tel'in ettiler.

İnsan haklarına özellikle Çeçenistan'da pek de riayet ettiği söylenemeyecek olan Rusya Federasyonu, Mart ayında insan hakları davasının en ateşli savunucusu olan ancak sonuçta da siyasi mantığa uygun hareket etme zorunluluğu taşıyan Avrupa Konseyi'nde üye olarak yerini aldı. Haziran ayındaki kritik başkanlık seçimlerine altı ay kala Başkan Boris Yeltsin, komünistlerin parlamento seçimlerindeki başarılarından da esinlenerek, dışişleri bakanı Kozirev'i azlederek yerine Yevgeni Primakov'u getirdi. Primakov'un yönetiminde Moskova'nın Batı'ya hafifçe soğuk davranıp Çin'e yaklaşması güçlü bir ihtimal gibi gözüküyor. Çeçenler, Dağıstan'da rehin aldıkları Ruslarla Çeçenistan'a dönerken kıyıma uğradılar. Pek çok rehine de bu arada öldü.

Asya... Hindistan'da bir döviz büfesi sahibinin defterlerindeki isimlerden yola çıkarak açığa çıkarılan bir rüşvet skandalının sonucunda, istifa etmek zorunda kalan dört bakanın da aralarında olduğu on siyasetçi tutuklandı ve haklarında soruşturma başlatıldı.

Çin Halk Cumhuriyeti Tayvan'a yönelttiği tehditleri artırdı. Amerika ile ticaret fazlası artarak süren, bu nedenle de entellektüel mülkiyet hakkı ihlalleri Amerikalılar'ı iyice çileden çıkaran Çin'in Pakistan'a nükleer silah teknolojisi sattığı iddiası ilişkileri iyice gerginleştirdi.

Amerika... Kastro rejimine karşı gruplara ait iki sivil yolcu uçağının Küba hava kuvvetleri tarafından düşürülmesinden sonra iki ülke arasındaki kan davası yeniden hararetlendi. Bugüne kadar Bill Clinton'un veto edeceğini söylemesi nedeniyle Senato'dan geçirilmeyen ve Küba ile ticaret yapan tüm ülke ve kuruluşlara karşı yaptırım uygulanmasını savunan tasarının kanunlaşması şansı arttı.

Başkanlık seçimlerine gidilirken Cumhuriyetçi Parti önseçimlerinde hareketli anlar yaşandı. Pat Buchanan ilk aşamalarda öne çıktıktan sonra merkezin ve mantığın adayı Bob Dole yeniden başa geçti. Cumhuriyetçilerin bu bölünmüş hali sürer ve Ross Perot adaylığını koyarsa Clinton'un yeniden seçilmesi kolay gibi gözüküyor.

Dengeyle durgunluğun arası

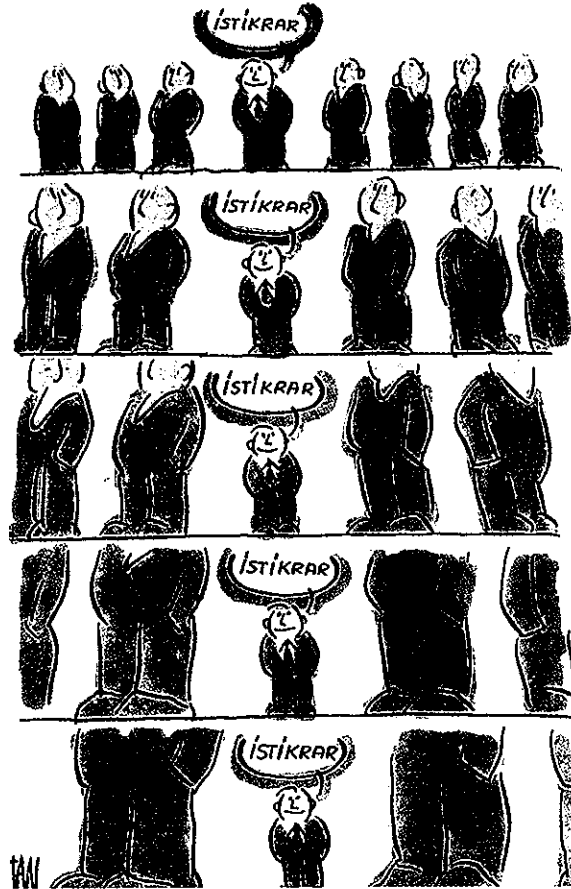
DÖNÜM

NOKTASINDAKİ

TÜRKİYE

Asaf Savaş Akat

Türkiye'yi 1995'in son günlerinde ziyaret edip de iş çevreleriyle sohbet eden, İstanbul'da alışveriş yapan, Ankara'da devlet görevlilerini dinleyip ekonomideki son rakamlara bakan dış gözlemcilerin izlenimleri ne olurdu? Genel olarak bakıldığında şöyle bir tablo çıkabilir: 1995'te GSMH'da % 7'lik, belki de daha yüksek ve sağlıklı sayılacak bir büyüme hızı var; cari işlemlerde kayda değer bir açık görülüyor (Ocak-Ekim değeri, 70 milyon dolar tutarında borç bakiyesi, ancak Ekim-Ekim değeri, 150 milyon dolar tutarında alacak bakiyesi); % 65'lik Toptan Eşya Fiyatı Endeksi (TEFE) enflasyon oranı, uzun vade eğilimleri değerlerine yakın sayılır (1987-95

dönemi ortalama enflasyon oranı % 55'tir); AB ile Gümrük Birliği Anlaşması, Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmıştır; ülkede genel seçimler yapılmış ve % 85 oranında katılım olmuştur; her yerde genel bir iyimserlik ve özgüven duygusu hakimdir. Dış gözlemcilerimizin, daha bir yıl önce, ekonomi tarihimizin en büyük ekonomik ve mali krizinin yaşandığına, GSMH'nın % 6 oranında küçüldüğüne inanmaları zor olurdu. Ekonominin süratli uyum yeteneğinin en açık biçimde görüldüğü alan, dış dünyayla ilişkileridir. Bunun için rakamlara bir göz atmak yeterli: 1993'te, ithalat hacmi 29.800 milyon dolar, cari işlemler açığı ise 6.400

milyon dolar idi; yani Türkiye ithalatının % 22'sini dış borçlarla karşılıyordu. 1994'te, cari işlemlerdeki 2700 milyon dolar tutarındaki fazlalık, büyük ölçüde % 21'lik bir düşüşle 23.300 milyon dolar'ına inen ithalat-taki önemli azalma sayesinde gerçekleşti. 1995'te ise, ithalat % 50 artışla 34.500 milyon dolar'ına yükselirken (1993 değerinin % 16 fazlası), cari işlemlerde sadece 200 milyon dolar değerinde, çok küçük bir açık görüldü. Bunun sebebi, döviz girişindeki kayda değer artışlardı: 1993 değerlerine oranla ihracatta % 43'lük bir artış, görünmeyen girdiler ve transfer girdilerinde % 50'nin üzerinde bir artış oldu.

Aylık veriler, ekonominin bu süratli tepki yeteneğini teyit etmektedir. 1993 yılı boyunca, aylık cari işlemler açığı, ortalama 530 milyon dolar idi. Bu eğilim, krizin ilk belirtilerinin açığa çıktığı 1994'ün ilk çeyreğinde de devam etti. Ne var ki Nisan'da, cari işlemlerde 350 milyon dolar tutarında bir fazlalık görülmüyordu; Nisan 1994'ten Ocak 1995'e ka-

darki 10 ayda, cari işlemlerde toplam 4,500 milyon dolar tutarında bir döviz fazlası oluştu. Ayda ortalama 450 milyon dolar değerindeki bu fazlalık, aylık yaklaşık 1.000 milyon dolar tutarında bir ayarlama anlamına gelmektedir. Ekonominin esnekliği ve değişen koşullara hızla uyum gösterme yeteneği olarak adlandırdığım şeyin sayısal ifadesi budur. İç talep daraldığında ve TL'nin değerindeki düşüş, ihracatı karlı hale getirdiğinde, Türk şirketleri derhal üretim modellerini ve pazarlarını değiştirdiler.

Esnekliğin ikinci boyutu, kriz döneminde iflas cephesindeki görece dengedir. 1994 Nisan'ına gelindiğinde, iç talep hızla daralırken, bankalar, özel sektör müşterilerine % 300 ve üzerinde nominal faiz oranları uyguluyorlardı. Normal olarak, böyle faiz oranla-

rıyla talep ve verimde düşüş bir araya geldiğinde, çok sayıda küçük ve orta boy işletme, hatta kimi büyük işletmeler, likidite sıkıntısının üstesinden gelemeyip iflas eder. Bu da, paranın hızla değer kaybetmesi ve tırmanan enflasyonla zaten zayıflamış olan finans sistemini olumsuz yönde etkileyerek buhranı körükler, ekonominin bütününe iyice çökertir. Bunların hiçbirisi olmadı, irili ufaklı Türk şirketleri, bütün ters koşullara karşın ayakta kalmayı becerdiler.

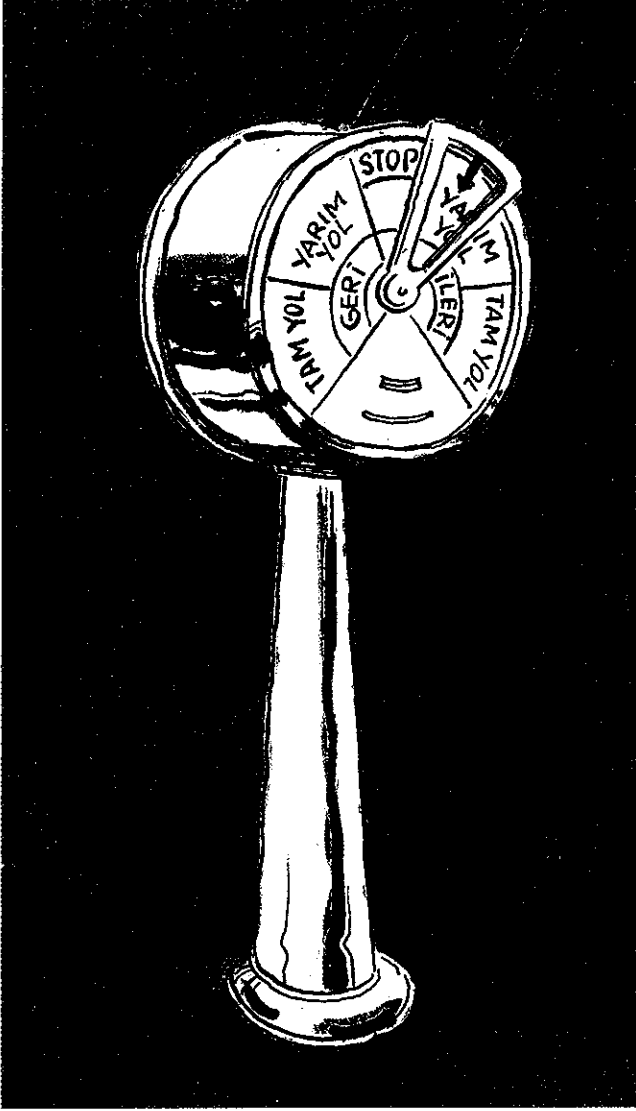
Tersine bir işleyişle, bu bağışıklığın bir nedeni, uzun süreli yüksek enflasyonun doğal sonucu olarak mali kuruluşların görece güçsüzlüğüydü: Ortalama şirketin borçları, toplam aktiflerine kıyasla çok küçüktü. Özellikle ekonominin belkemiğini oluşturan küçük işletmelerde, özel sektör yatırımlarının çoğu, banka kredisi almak kolay olmadığı için büyük ölçüde karlarla gerçekleştirilmişti. Türkiye'de ortalama girişimci, finans sisteminde borçlanma zor olduğu için,

kredi desteğinden yoksun ve mali olarak güçlüdür. Elbette bu durum, hızlı gelişme dönemlerinde ekonominin büyümesini ve dinamizmini sınırlamış, ama kriz dönemlerinde de yıkımı engellemiştir. Daha ayrıntılı bir incelemede, paralel (ya da "korsan") ekonomiyle bağlantı farkedilir. Çoğu şirketin bilançoları ve kar-zarar hesapları, gerçek aktiflerini ve karlılıklarını ciddi şekilde eksik gösterir. Bu durum, bankaların sözkonusu şirketlere borç vermedeki isteksizliklerini

haklı gösterir şüphesiz.

Gelelim tarif etmeye çalıştığım esnekliğin üçüncü ve bence en önemli olan işgücü piyasalarının esnekliğine: Ocak-Haziran 1994 döneminde ülke genelinde reel ücretler % 30 gibi çarpıcı bir düşüş gösterdi. (Üstelik bu TL hesaplarına göre idi; dolar ile hesaplandığında orta-

“Bunca olumlu özelliğe sahip bir ekonomi, krize neden ve nasıl girdi” sorusunun cevabı, Türkiye’nin kamu maliyesindeki yetersizliklerde aranmalıdır.

lama ücret % 50’nin üzerinde bir düşüş göstermişti) Krizin doruk noktasında, Nisan 1994’te ÜFE ayda % 32 oranında bir artış gösterdikten sonra, birçok küçük şirket, çalışanlarından, ücretlerinde nominal bir düşüşle, işten çıkarılma arasında bir tercih yapmalarını istedi. Çalışanlar işlerini tutmayı tercih ettiler. Tabanın baskısı karşısında militan sendikalar bile, istihdamın bir şekil-

de güvence altına alınması koşuluyla reel ücretlerde ciddi düşüşleri kabul ettiler. Buna rağmen, bütün şirketler kriz karşısında maliyetlerini düşürmek için hem nitelikli, hem de niteliksiz işgücü hacmini daralttılar. Klasik anlamda, daha önce istihdam edilen işgücünü kapsayan işsizlik, ihracatçıların işsizlerin bir bölümünü istihdam edebilmelerine kadar uzanan başlıca sorunlardan biri oldu. Ancak işgücü piyasalarında, arz fazlası koşulları hala var olmaya devam etmektedir.

Ücretli ve maaşların satınalma gücündeki düşüş, devlet hizmeti de dahil olmak üzere kamu sektöründe daha da belirgindi. Geleneksel olarak, KİT’lerdeki toplu pazarlık süreci, hem devlet sektöründeki maaş artışlarına, hem de özel sektörde sendikali işgücünün ücret artışlarına temel oluşturur. Kritik 1994 ilkbahar döneminde, kamu sektöründe çok büyük açıklarla karşı karşıya kalan hükümetin, nominal ücret ve maaş artışlarını enflasyon oranının çok altında, hatta sıfırda tutmaktan başka seçeneği yoktu. Normal olarak kamu sektörü sendikaları ve devlet memurları bu tür önlemlere şiddetli protestolar, iş yavaşlatma, grev gibi tepkiler gösterirler. Krizin işgücü piyasalarında öyle sarsıcı bir etkisi oldu ki, bunların hiçbiri gerçekleşmedi; şikayet ve itirazlar arasında normal çalışma devam etti. Bir anlamda kriz sırasında nominal ücretler hiperenflasyona karşı bir dayanak noktası işlevi görür.

Son olarak da, finans piyasalarıyla ilgili övgü dolu birkaç söz söylemek gerekir. Türkiye’de sermaye akışı ancak 1989’da liberalleştirildi; finans piyasalarının ço-

ğu çok yeni ve doğal olarak dünyanın yerleşik finans merkezlerindeki daha köklü benzerlerinin deneyim ve uzmanlığından yoksunlar. Buna rağmen, kriz boyunca finans piyasalarının tavrı çok akıllıcaydı; en azından diğer piyasalar

düzeyindeydi. Hükümet politikalarının hatalarını hemen anlayıp düzeltmek üzere harekete geçen de bu piyasalar oldu. Böylece krizin kontrolden çıkmasını önlediler. 1994 kış döneminde, Çiller hükümetini, çok ciddi bir ödemeler dengesi krizine yol açacak popülist ve geleneklere aykırı ekonomik politikalarından vazgeçmeye zorladılar. TL’nin değerini düşüren Hazine ve Merkez

Bankası'na bir günlükten fazla borç vermeyi reddeden finans piyasaları, IMF ile imzalanan İstikrar Programı'nın mimarları olarak kendilerini gösterdiler. O zamandan beri de, hükümetin ekonomik politikadaki her hareketini yakından izliyerek; dövizle yönelerek ve hazine bonolarının verimini arttırarak ya da vadesini kısaltarak, İstikrar Programı için ayrıca bir denetim ve disiplin organı işlevini yerine getirdiler.

Kamu sektörü açığı sorunu

"Bunca olumlu özelliğe sahip bir ekonomi krize neden ve nasıl girdi" sorusunun cevabı, Türkiye'nin kamu maliyesindeki yetersizliklerde aranmalıdır. Sorunun yapısal bir yönü vardır: Çok büyük kamu sektörü açığı, düzenli bir artış gösteren enflasyon hızından da anlaşılacağı gibi, 1950'den beri Türkiye ekonomisinin temel özelliklerinden biri olmuştur. 1950-1980 arası dönemde % 15 olan yıllık enflasyon oranı, 1980'lerde % 50'ye çıkmış ve nihayet 1990'larda, şu andaki % 75 düzeyine ulaşmıştır. Sorunun ikinci yönü devrimsel bir özellik gösterir. Kamu sektöründe yüksek ücret ve maaş artışlarıyla birlikte geniş istihdam olanakları biçiminde ortaya çıkan popülist politikalar 1989'da Özal tarafından başlatıldı ve daha sonraki hükümetler tarafından da, siyasi nedenlerle sürdürüldü. Bu da devletin, zayıf finansal konumlarında ciddi bir çöküşe yol açtı. 1993'e gelindiğinde, kamu maliyesindeki toplam açık, GSMH'nın %15'i gibi çarpıcı bir düzeye ulaştı. Toplam gelirler, cari harcamaların altındaydı; bu da hükümetin ücretleri ödeyebilmek için iç ve dış piyasalara borçlanması gerektiği anlamına geliyordu.

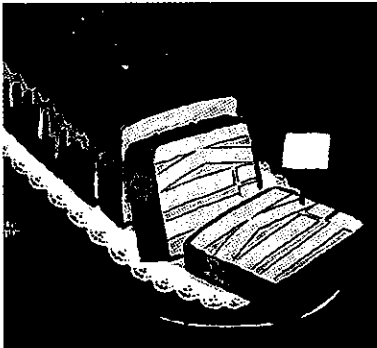
Okurları konuyla ilgili bütün verilerle sıkmak istemediğimden, tek bir kalemle, kamu tasarruflarında yoğunlaşacağım.

1990'a kadar GSMH'nın % 6'sıyla % 8'i arasında oynayan kamu ta-

sarrufları, hükümetin (GSMH'nın % 8-10'u düzeyindeki) kamu yatırımlarının büyük bölümünü özkaynaklarıyla finanse etmesine olanak vermişti; geri kalan fonlar, büyük ölçüde dış borçlarla sağlanıyordu. 1990-1993 arası dönemde bu durum hızla kötüye gitti. 1993'te kamu harcamaları GSMH'nın % 13'ü, kamu tasarrufları ise % -3'ü düzeyindeydi; yani kamu harcamalarının % 20'sinden fazlası, borçlanmayla karşılanıyordu. 1993 sonunda finansal piyasalar, Çiller hükümetinin devlet memurlarının maaşlarını ödeyebilmek için her ay borç almak zorunda kaldığını ve bu durumun böyle devam edemeyeceğini anladılar.

Her hükümet için geçerli olduğu gibi, aşırı kamu sektörü açığı ve eksi değerde tasarruf, vergi gelirlerinin yetersizliğine ve kamu harcamalarının aşırılığına işaret eder. Gelirler cephesindeki temel sorun, vergi matrahının darlığı ve yaygın vergi kaçırılmasıydı. (Hala da öyledir) Bunların ikisi de, 1920'lere dayanan yapısal sorunlardır. Cumhuriyet Türkiye'sinde hükümetlerin siyasal nedenlerle tarıma dolaysız vergilendirme uygulamaları, birçok kişi tarafından (bu makalenin yazarı da dahil) Türkiye'nin son 70 yıldaki görece yavaş ve geç sanayileşmesinin temel nedeni olarak görülmektedir. 1980'lerin ortalarına kadar geçerli olan kapalı, otoriteye dayalı ekonomik yapı, vergi sistemindeki temel yetersizliklerin gizlenmesinde etkili oldu. Gelir vergisi, ekonominin resmi sektöründe neredeyse bir istihdam vergisi haline gelmişti; nüfusun geri kalanı ise bu sektörün ürünlerini şişirilmiş fiyatlarla satın aldığı zaman vergilerini ödüyordu. Açık ekonomide rekabet baskısı, devleti bu istihdam vergilerini düşürmeye zorladı, ama kaybolan gelirleri karşılamak için vergi matrahını genişletmek ya da vergi kaçırma ile mücadele etmek yolunda bir çaba gösterilmedi.

Türkiye ekonomisini gözlemleyen herkes, vergi sisteminin tamamında acilen reform yapılması gerektiğinde hemfikir. Gelir vergisi her tür ekonomik etkinliği ve her büyüklükteki şirketleri kapsamlı, öte yandan

Kamu sektöründeki büyük açıklardan kaynaklanan yavaş büyüme toplumsal ve siyasal sorunları da beraberinde getirir.

uluslararası standartlara göre hala engelleyici derecede yüksek olan oranlar, makul düzeylere indirilmelidir. Bu da, vergi yetkililerinin, vergi kaçırma konusunda bir mücadeleye girmelerini gerektirir. Emlak vergisi ve dolaylı vergilerin tamamında da benzer bir reforma ihtiyaç vardır. Bu reformlar yapılmadığı sürece, gelecekteki Türk hükümetleri, harcamalarını karşılamak için gereksindikleri vergi gelirini elde edemeyeceklerdir.

Harcama cephesinde de durum pek parlak görünmemektedir. Yönetim fazlasıyla merkezidir, personel fazlası ve ekipman eksikliği vardır ve hizmetten çok, atık üretilmektedir. Terörle mücadele ve Soğuk Savaş'ın bitimi, devletin askeri harcamalarında hatırı sayılır artışlara yol açtı. Büyük ve verimsiz birimler olan KİT'ler, açık ekonomide artık maliyetlerini tüketiciye aktaramadıklarından çok büyük açıklar verdiler. Özelleştirme çabaları şimdilik pek etkili olmadı. Özelleştirme lehinde bir tür fikir birliği olmakla birlikte, Türkiye'de siyasal partiler, KİT'lerin olanak verdiği bağımlı uygulamalar temeli üzerine kuruludur.

Sosyal güvenlik sistemi, kısmen erken emekliliğe izin veren popülist önlemler yüzünden, kısmen de fonları geçmişte nakit ihtiyacı içindeki Hazine tarafından kamulaştırıldığı için, iflas etmiş durumdadır. Özetle, yönetimin kendisinin baştan aşağı yeniden yapılandırılması acil bir gerekliliktir.

Bunlar zor reformlar. Güçlü ve cesur bir siyasal liderlik ve istikrarlı bir parlamenter çoğunluk gerektirir. Oysa yeni seçilen parlamentoya rağmen bunların ikisinden de henüz eser yok. Ülkenin kamu maliyesine ilişkin önemli sorunların büyük bir çoğunluğunun önümüzdeki birkaç yıl boyunca yakamızı bırakmayacağını varsaymak daha gerçekçi olur. Ancak özelleştirme, istisnai bir durum yaratabilir: Bütün diğer sorunların halledilememesi, yeni hükümeti, kamu sektöründeki açığı

geçici olarak azaltmak için özelleştirmeden elde edilecek gelirleri kullanma umuduyla, özelleştirmede yoğunlaşmaya zorlayabilir. Şunu da belirtmek gerekir ki, kamu maliyesinin şu andaki durumu, hükümetlerin 1994'te çöken popülist dönemin ücret ve maaş düzeylerine dönmesine engel olacaktır.

Son bir iyimser bakışla şunlar söylenebilir: Yukarıda sözü edilen reformlar vakit geçirmeden gerçekleştirilirse, Türkiye devleti mali açıdan sağlam bir konuma gelebilir. Çünkü hem iç, hem de dış kamu borçları, hala makul düzeylerde. Net dış borçlar, kötümser tahminlere göre bile, 60.000 milyon dolar, yani GSMH'nin %35'inin üzerinde değil. Çok yüksek nominal faiz oranlarına rağmen, yüksek enflasyon nedeniyle iç borçlar GSMH'nin % 20'sinin altında, ki bu da Avrupa standartlarına göre neredeyse ihmal edilebilir bir oran. Toplam kamu borcu/GSMH oranı, resmi rakamlarla % 55-60 dolayındadır, yani oldukça düşüktür. Gayriresmi ekonomi (resmi milli gelirin %20'sine ulaştığı tahmin ediliyor) GSMH hesaplarına dahil edildiği takdirde, bu oran daha da düşebilir.

Mutlu bir Gümrük Birliği'ne doğru mu?

Türkiye'nin Avrupa'daki son macerası, 1963'te, Ankara Anlaşması'yla Türkiye'ye Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda özel bir "ortaklık" konumunun verilmesiyle başladı. AET'nin 1978'de Yunanistan'la birlikte Türkiye'nin de tam üyelik için başvurması teklifi, dönemin başbakanı Ecevit tarafından, Türkiye ekonomisinin, hızla sanayileşebilmek için bir özerklik dönemine ihtiyacı olduğu gerekçesiyle geri çevrildi. 1980'lerde ekonomiyi liberalleştiren piyasa reformlarından sonra Özal, 1987'de Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurdu; ancak o sırada AT'nda Avrupa Birliği'nin doğum sancılarını yaşadığından, başvurusu kibarca reddedildi. Sonuçta taraflar, Türkiye'ye Gümrük Birliği statüsünün verilerek ilk anlaşmanın uygulanmasına karar verdiler.

1 Ocak 1996 itibarıyla AB ve Türkiye arasındaki bütün gümrükler kaldırıldı ve Türkiye AB dışındaki ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulamaya başladı. Bazı sektörler (geçici bir süre için otomotiv sanayii ve süresiz olarak tarım ürünleri) ayrı ele alındı. Türk hukuk sisteminin ve yönetmeliklerin dış ticarete ilişkin bö-

Türkiye hakkındaki tahminler sonuç itibariyle daima ya ak, ya da karadır. ...Ülke bir dönüm noktasında.

lümeleri AB'nin kural ve yönetmeliklerine uyacak şekilde değiştirilmeye başlandı. Türkiye şu anda fiilen Avrupa tek pazarının ayrılmaz bir parçası durumunda.

Şüphesiz, AB'yle Gümrük Birliği'nin Türk sanayileşmesi üzerinde olumsuz etkileri olabileceği konusunda kaygılar vardı. (Hala da var) Ne var ki, tartışmaların çoğu, ideolojik bir bağlamda yapıldı; tutucu İslamcılar ve laik milliyetçiler, dinsel nedenlerle ya da ulusal egemenliğin dokunulmazlığını korumak için anlaşmaya karşı tavrı aldılar. Türk sanayiinin belli kesimleri, örneğin sadece ağır koruma altındaki iç piyasa için üretim yapanlar da seslerini yükseltmeye çalıştılar. Ama iş çevrelerinin ezici çoğunluğu, yüksek TL faiz oranları ve dolayısıyla değeri şişirilmiş TL'nden kaynaklanan rekabet sorunları konusundaki kaygılara rağmen, Birliği destekledi. Bir kez daha Gümrük Birliği ülkenin çağdaş ve gelişmiş bir demokrasi yolunda ilerlemek için yapması gereken "ekonomi ötesi" bir seçim olarak algılandı. Birtakım kısa vadeli maliyetler anlamına gelse de, bunların kabul edilip ödenmesi gerekiyordu. Türk halkının tavrı da pek farklı değildi. Sıradan vatandaş, Gümrük Birliği'nin kendisi ve çocukları için daha yüksek ücretli istihdam olanakları yaratacağını, zaman içinde işgücünün serbest dolaşımının sağlayacağını, o zaman da Türkiye'de bulamadığı takdirde Avrupa'da yüksek ücretli işler bulabileceğini umuyordu.

Gerçekten kısa vadeli maliyetler var mıdır? Varsa ne kadardır? Bunlar uzun vadeli karlar tarafından telafi edilecek midir? Bu sorular ciddi araştırmalar gerektirir. Kuramsal açıdan bakıldığında, hem kısa vadeli maliyetler, hem de uzun vadeli karlar olması gerekir. Maliyetler, Türk şirketlerinin yeni gümrüksüz rekabet ortamına uyum sağlama sürecine ilişkin, mikro ekonomik maliyetler olacaktır. Türk üreticileri iç piyasalarda daha gelişmiş teknolojiye ve finansman olanaklarına sahip, modern pazarlama yöntemlerinde daha deneyimli büyük Avrupa şirketleriyle karşı karşıya kalacaklar. Bazıla-

rı bu rekabete dayanamayıp ya el değiştirecekler ya da iflas edecekler. Koruma sayesinde yapay biçimde ayakta tutulan kimi sanayiler yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Bütün bu uyum maliyetleri gerçek olmakla birlikte hesaplanmaları son derece zordur; bunlar piyasaların gün be gün işleyişiyle belirlenecektir.

Yine mikro nitelikteki uzun vadeli karlar, maliyetlerde örtük biçimde vardır. Ayakta kalmayı başarabilen Türk şirketleri, ister istemez, Avrupalı benzerleri kadar büyük, maliyet-etkin, teknolojik üstünlüğe sahip v.b. olmalıdırlar. Ekonomi, kıt kaynaklarını daha akılcı bir biçimde, gerçek bir rekabet üstünlüğüne sahip olduğu sektörlere yöneltecek, böylece üretim araçlarının genel verimliliğini ve etkinliğini arttıracaktır. Bu da, hem GSMH hem de istihdam büyüme hızlarının artması ve böylece işsizliğin yarattığı gerginliğin azalması anlamına gelir. Şüphesiz Gümrük Birliği'nin, tüketicinin korunması, rekabet politikası, zihinsel mülkiyet hakları gibi miktarının saptanması güç olmakla birlikte, başarılı ekonomik performansın kurumsal altyapısını oluşturan çok gerekli düzenleyici reformları hızlandırması da beklenmektedir.

Ancak, Gümrük Birliği Türkiye'ye makro nitelikte başka bazı kısa vadeli karlar da getirebilir. Bunlardan biri, Gümrük Birliği sonucunda Dolaysız Yabancı Yatırımlar'da (DYY) önemli bir artış ihtimalidir. 1980'lerin ortalarına kadar Türk ekonomik milliyetçiliği yabancı yatırımları baltaladı, kapalı iç piyasanın büyüklüğü ise çokuluslu şirketlerin yatırım olanaklarını kısıtladı. Bu durum son yıllarda değişmeye başladı ve yıllık DYY 1.000 milyon dolar düzeyinde sabitlenir oldu. Türkiye piyasasının boyutları, potansiyeli ve avantajlarıyla kıyaslandığında, bu hala çok düşük bir rakamdır. Yılda 4.000 milyon dolar, hatta fazlası, gerçekleşmesi çok mümkün rakamlar gibi görünmektedir. DYY, rekabetin artması, teknolojinin gelişmesi gibi önemli mikro ekonomik etkilerinin yanı sıra, Türkiye ekonomisine son derece gerekli tasarrufu da, dış borçlanmaya gerek kalmadan sağlayabilir. Ayrıca Gümrük Birliği'nin başlangıç aşamasında ticaret dengesi ve cari işlemlerde çıkabilecek sorunları da hafifletebilir.

Gümrük Birliği'nin kamuoyu tarafından çok önemseneni kısa ve orta vadeli bir başka yararı da, Maastricht

Para Birliği Anlaşması koşullarının Avrupa hükümetlerinin birçoğu üzerindeki etkisine benzer biçimde, Türk hükümetlerine (ve siyasal sınıfına) mali bir disiplini dayatması umudundan kaynaklanıyor. Hükümet ve siyasetçiler için benimsenmesi güç mali önlemleri halka kabul ettirmenin bir yolu, suçu AB'ne yüklemek olabilir. Kamu sektöründeki açığı azaltacak, böylece enflasyonu ve faiz oranlarını düşürecek her şey, kesinlikle Türkiye ekonomisinin daha hızlı büyümesine olumlu katkıda bulunacaktır.

Geleceğin ülkesi

Disraeli'nin yüz yılı aşkın bir süre önce, "Türkiye geleceğin ülkesidir ve öyle olmaya devam edecektir" dediği söylenir. Teşhisinin ilk kısmının bugün için doğruluğu su götürmez; ikinci kısmının da doğru olup olmadığı Türklerin önümüzdeki birkaç yıl içinde siyasette neler yapacaklarına bağlı.

Popülist politikaların ve birbirini izleyen çeşitli hükümetlerin mali sorumsuzluğunun sonucu olan kamu sektöründeki ciddi açıkların yol açtığı kronik enflasyon, diğer bakımlardan esnek, dinamik ve sağlıklı olan Türkiye ekonomisinin temel yapısal sorunlarıdır. Bu siyasal soruna kalıcı bir çözüm getirildiği takdirde, Türkiye ekonomisi, Pasifik bölgesindeki başarılı ekonomilerin kilere yakın, çok yüksek büyüme hızlarını gerçekleştirebilecektir. İşadamları arkadaşlarıma sık sık enflasyon oranı % 5'in, faiz oranları % 10'un altında bir Türkiye hayal etmelerini söylerim; gözleri parlar, böyle bir durumda kurabilecekleri modern fabrikaları, dünyanın dört bir yanına gönderecekleri pırıl pırıl yeni ürünleri kafalarında canlandırırlar.

Türkiye hakkındaki tahminler, sonuç itibarıyla da ima ya ak, ya karadır. Mali sorunlar devam eder ve makro ekonomik politikalar dönüşümlü olarak sıkı ve gevşek para politikalarından oluşursa, önümüzdeki beş yıl boyunca ortalama büyüme hızı muhtemelen % 4'ün üzerine çıkmayacaktır. Her gevşek para döneminden sonra, büyük dalgalanmalarla birlikte ödemeler dengesi güçlükleri tehlikesi başgösterecektir. Ekonomideki bütün dengesizliklerin gerçek nedeni olan enflasyon, tehlike arz eden boyutlarda kalmaya devam edecek, her önemli siyasal olayda hiperenflasyon ve/veya finansal

kriz tehlikelerini de taşıyacaktır. Öte yandan, mali açığı kontrol altına almak için ciddi girişimlerde bulunulursa, enflasyonun düşürülmesini sağlamlaştırmak için bir ya da iki yıllık, görece yavaş bir büyümenin (büyümede % 2-3 oranında durgunluk) ardından ekonomi kolaylıkla ortalama % 6 ve üzerindeki büyüme hızlarına ulaşabilir. Bu da Türkiye'nin büyüme ve kalkınma potansiyelini son birkaç yılın düşük performans profilinden çok daha iyi yansıtır.

Şunu da unutmamak gerekir, kamu sektöründe büyük açıklardan kaynaklanan yavaş büyüme, sadece ekonomik bir sorun değildir. Ayrıca birçok istenmeyen toplumsal ve siyasal sonucu vardır. Bunların başında, işsizlik sorunu gelir. GSMH'nın yavaş büyümesi, istihdamda durgunluk anlamına gelir. Bununla birlikte Türkiye'de nüfus gençtir ve hızla artmaktadır; kırsal bölgelerde gizli işsizlik günleri geçmişte kalmaktadır: Gençlerin yarısından çoğu kentlerde yaşıyor ve kentlerde iş arıyor. Ekonomi kendilerine iş ve gelir sağlayamazsa, toplumsal ve siyasal gerginlikler hızla artacaktır. Bu, zaten çarpık olan gelir dağılımını daha da olumsuz etkileyecektir. Türkiye'de küçük varlıklı (azınlıkla büyük) yoksul çoğunluk arasındaki uçurumun kapatılması gerekir. İşsizliğin artması ve toplumsal harcamaların azalması, durumu daha da ağırlaştırmaktan başka bir sonuç getirmeyecektir.

Türkiye'de şu andaki duruma baktığımızda hem iyimser, hem de kötümser olmak için pek çok neden var. Ülke bir dönüm noktasında; aslında yaklaşık altı yıldır bu noktaya gelmiş bulunuyor. Kamu maliyesinin yeniden yapılandırılması, devlet sektörünün özelleştirilmesi, merkezi ve yerel yönetimlerde reform yapılması ve kamu sektöründeki açıkların ciddi biçimlerde düşürülmesi, istikrarlı bir hızlı büyümenin sağlanması için şarttır. Aksi takdirde dengesizlik başgösterecek ve büyüme duracaktır. Mesele bu kadar basit. Her dönüm noktasında olduğu gibi, oturup bekleyerek bir yere varmayı umut etmek anlamsız. Yollardan birini, doğru olacağını umduğumuz yolu seçmek zorundayız. İşte bu yüzden, geleceğe bakmak zorundayız; en azından Disraeli'nin yarı yarıya yanlış olduğunu kanıtlamak için.

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat
İSİS Üniversitesi Öğretim Üyesi

Büyüküğün Formülü:

$$\begin{array}{r} \text{Sermaye} \\ + \text{İhtiyatlar} \\ \hline \text{Özkaynaklar} \end{array}$$

Bankacılık, istikrar, ciddiyet ve disiplin gerektirir. Bir bankanın büyüğü, sermaye ve ihtiyatların toplamından oluşan özkaynaklarıyla ölçülür. Sadece sermaye yeterli değildir. Fırtınalı günler için "ihtiyatlı" davranmak, sabaya "yedeksiz" çıkmamak gerekir. Akbank, sermaye kadar ihtiyatlara da önem verir.

Türkiye'nin en büyük özkaynaklarına sahip bankası Akbank'tır.

Akbank'ın gücüne güç, güvenine güven katan özelliklerinden biri de iştirakleridir. Yurdumuzda hiçbir bankanın erişemeyeceği büyüklükteki iştiraklere sahip olan Akbank, dünyanın dev kuruluşlarıyla ülkemizde gerçekleştirdiği ortak yatırımları ve sektörlerinin lideri olan iştirakleriyle gurur duymakta ve Türkiye'ye güven vermektedir.

Akbank iştirakleriyle de rakipsizdir.

Akbank'ın kârı ise, tamamen gerçek bankacılık işlemlerinden elde edilen kârdır. Akbank'ta yapay kâr yoktur.

Akbank'ın kârı gerçektir.

Siz de, Akbank'ın
bu büyük gücünden
mutlaka yararlanın.

Akbank'ın büyüğü gerçekte rakamlar gösterir

sermaye: 18 trilyon

ihtiyatlar: 15 trilyon

Özkaynaklar: 33 trilyon

Net Kâr: 14,7 trilyon

AKBANK

Güveninizin Eseri

Akbank'ın 1995 yılı brüt kârı 21 trilyondur. 6,3 trilyon vergi karşılığı ayrıldıktan sonraki net kârı ise 14,7 trilyondur.

Türkiye’de siyasetin canlılığı,

Ümit Cizre Sakallıoğlu

24 Aralık 1995 seçimleri, Türkiye’nin iki çehresini ortaya çıkardı. Bir yanda, siyaset sisteminin tükendiği ve geleneksel siyasetçilerin halkın talep ettiği yeni değer ve siyaset önceliklerini yansıtacak şekilde konumlarını ve siyasal yetkinlik düzeylerini değiştiremedikleri açıkça ortaya çıktı. Öte yandan, nüfusun çoğunluğunun, rejimi, uluslararası liberalizmin sınırlı parametreleri içinde olmasa bile, “değişim” yönündeki baskılara açık olarak korumak istediğine dair belirgin işaretler görüldü.

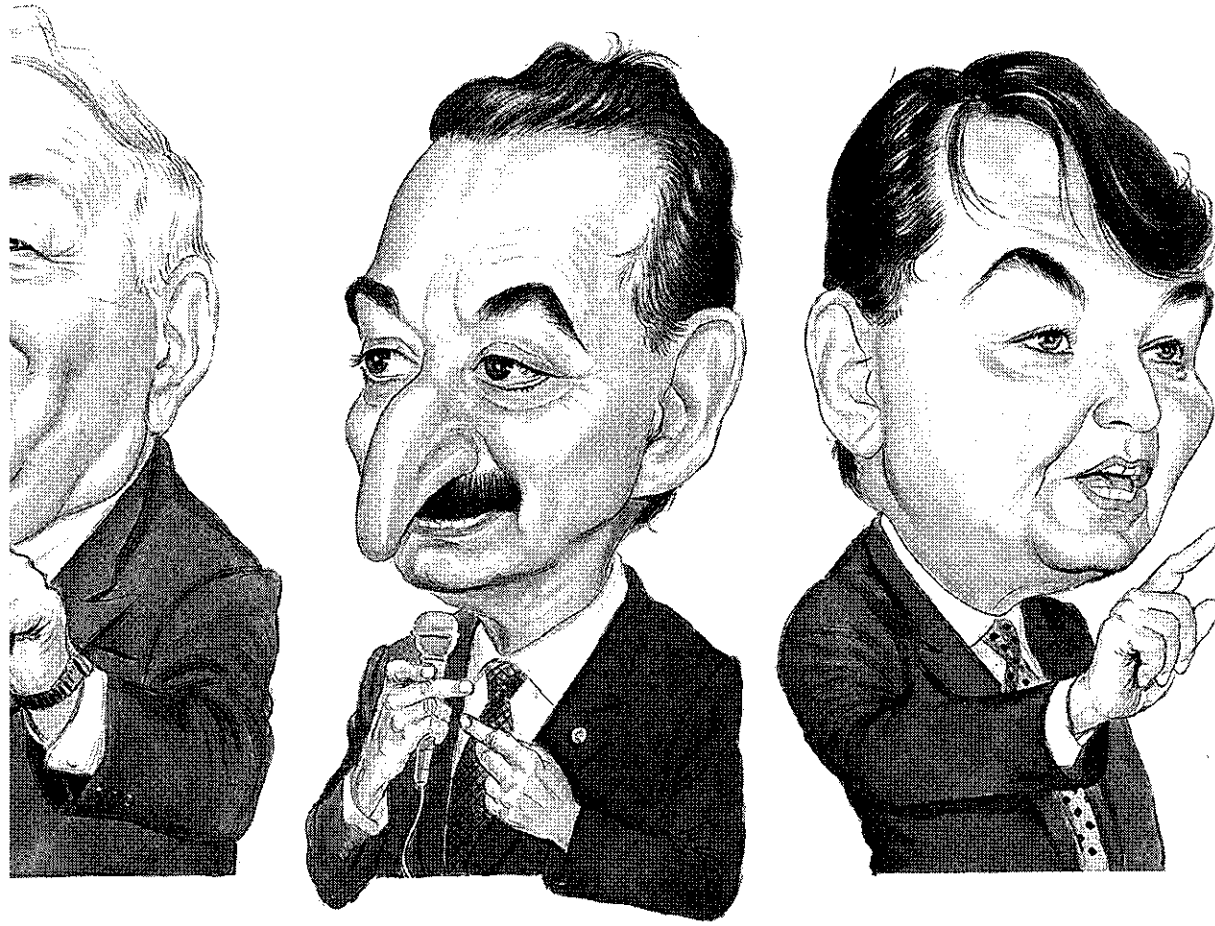
Türkiye’nin canlılığının ayırıcı özellikleri

Siyaset ve ekonomiyi Türkiye’nin siyasal geçmişinin kimi ezici sınırlamalarından kurtarmaya yönelik, umut vaat eden üç temel parametre vardır. Birincisi, 1980’lerin başlarında ANAP tarafından belirlenen doğrultuda, Türkiye’nin merkez-sağın yeni küresel mantığı “alıştırıl-

ması”dır. İkincisi, sivil toplumun geçirmekte olduğu “başkalaşım” süreci, sonuncusu da demokratikleşmeye yönelik dış baskılardır. Şimdilik, bu baskılardan her birinin, kendi içinde, yeni bir demokratik açılma hem itici güç, hem de muhalif olan bir dinamiği barındırdığını söylemekle yetinelim.

Merkez-sağın ‘yeni zihniyet’e geçişi

1970’lerde Türkiye’de sağ, sol-sağ ideolojik çizgisinin bir ucunda üç belirgin konumu işgal etmekteydi: Dinci sağ, köktenci milliyetçi sağ ve 1946’dan itibaren çokpartili dönemin büyük bölümünde iktidarı elinde tutan DP (1950-1960) ve AP (1961-1980) geleneğinin temsil ettiği merkez-sağ. 1970’lerin kutuplaşma ortamında Türkiye’de sağ, her şeyden önce antikomünizmin ve tutuculuğun kalesiydi ve başlıca işlevi toplum üzerinde popülist ve

kırılganlığı ve durgunluğu

bürokratik bir denetim kurmaktı. Parti politikası, popülist devletin yarattığı, devlet yönetimindeki teşvikler çerçevesinde oluşurdu ve siyasal talepler devletin verebilecekleri etrafında biçimlenirdi. Bu devletle yakınlık durumu, merkez-sağ geleneğinde tutucu unsurların liberal grupları niçin bastırdığını da açıklamaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, bütün dünyada sosyalizm ve milliyetçi kapitalist ekonomik ve siyasal gelişme modelleri gerilerken, Türk sağ Türkiye'nin geleneğini biçimlendirecek ve geleneksel güçlere meydan okuyacak yeni bir potansiyeli kendi içinde buldu. Türkiye'de son 15 yılın sağ kanat siyasetindeki en önemli değişiklik, serbest piyasa ekonomisine bağlılığını, eski otoriter, tutucu tonuyla ilgisiz "görünen", demokratik izlenimi uyandıran bir gündemle birleştirmesiydi. "Bizim sağımız" da, dünyanın her yerinde olduğu gibi, küreselleşti, sınırların

ötesine taşı. Gündemi artık, "çoğulcu kapitalizm, devletin rolünün asgariye indirilmesi, yeni bir uluslararası siyasal birliğin temeli olarak hukuk ve asayiş"ti.

Türkiye'nin yeni döneme geçişini sağlayan siyasal platform, 1983-1987 arasında Türkiye tarihinde en hızlı yükselen parti konumuna gelen merkez-sağdaki ANAP'tı. ANAP, Türk sağının küresel değişimin canlılığına ve coşkunluğuna ayak uydurmasının timsali haline geldi. Kendi içindeki çelişik eğilimlere karşın, ANAP başlıca üç alanda Türkiye'nin siyasal geleneğinde yeni bir yön belirledi. Birincisi, Türkiye merkez-sağındaki tarihi liberalizm kuşkusuna bir son vermesiydi. Parti başkanı Turgut Özal'ın 1989'da cumhurbaşkanlığına seçilmesi ve ardından parti içindeki tutucu unsurların üstünlük kazanmasına kadar ANAP, liberalizme egemen ideoloji olarak resmî söyleminde yer verdi. Özal'ın, liberalleşme programının

Bugün siyaset-dışı siyaset ya da "gönül siyaseti", Türkiye'de , aslında "demokratikleşme" çabalarının temel meselesi olan demokratik meşruiyetin sağlanmasında belki de en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır.

serbestleştirdiği yeni toplumsal çehrelere daha geniş bir siyasal alan tanımacağı vaadi, farklılıkların temel alındığı yeni bir uzlaşma arayışı içindeki İslamcı ve Kürt hareketlerinin yönünü belirledi. İkincisi, buna bağlı olarak, ANAP'ın, Türkiye'nin geleneksel tutucu seçmen kitlesini ve kimi İslamcı platformları, resmî Atatürkçülük ve laiklik kılıfına sokmadan ekonomik liberalizm amacı etrafında toplamasıydı. Üçüncü olarak da, partinin ekonomik liberalizme bağlılığı, yeni-liberal, gece bekçisi bir devlet yaratmadığı halde, bürokrasinin polislik ve nöbetçilik rolüne tarihte indirilen ilk darbe oldu. Özelleştirme, parasal istikrar ve kemer sıkma politikaları hep bu yöndeydi. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, demokratik mekanizmaları atlayan ve halka doğrudan hitap eden parti başkanı Özal'ın başlattığı siyaset-dışı yaklaşım, şu andaki başbakan Tansu Çiller tarafından büyük bir başarıyla benimsendi.

1980'lerin sonlarına doğru, DYP, bir zamanlar öncelikle DP ve AP'nin elinde bulundurduğu Türk sağının liderliği konumunu tekrar ele geçirme hedefiyle ortaya çıktı. Serbest piyasa görüşü etrafında biçimlenmiş olan egemen yeni-liberalizm modelini DYP'nin ideolojik olarak kabul etmesi, partinin devlet yanlısı tutucu ideolojik geçmişini nedeniyle bir sorun teşkil ediyordu. DYP'nin tarihsel öncelleri asla açıkça liberal olmamışlardır. DP-AP geleneğinin temelinde bir çelişki bulunuyordu: Devlete karşı halkın hoşnutsuzluğunu, temelde devlet yönelimli bir söylemle ifade ediyordu. Bu nedenle, düşüncede açıklığın yerini pragmatizm almıştı.

1991 ve 1995 genel seçimleri arasındaki dönemde, merkez sol sosyal demokrat CHP'yle oluşturulan bir dizi koalisyon hükümetinin ana ortağı, önce Süleyman Demirel, 1993'ten itibaren de Tansu Çiller başkanlığındaki DYP'ydі. ANAP'ın kimliği karşısında direnebilecek yeni bir kimlik oluşturmada Demirel ANAP'ın en zayıf yanı olan toplumsal politika alanına saldırıp sosyal refah yaklaşımına ağırlık verdi.

Çiller'in retoriği ise, serbest piyasa kapitalizminin yerleştirilmesinde Özal'ın misyonunun tamamlanması üze-

rine kuruluydu. Ne var ki, her iki lider de, çelişkili yaklaşımlarıyla DYP'nin tarihsel liberalizm kuşuculuğunu ve eski devlet yanlısı konumunu canlandırdılar ve "tutuculuk"la "pragmatizm"i, bu geleneğin en önemli ideolojik çatlağı olarak öne çıkardılar. Bu nedenle, Çiller'in liberalizm denemesi, Türkiye'nin 1990'lardaki durgunluğunun temel kaynaklarından biri olarak incelenmeye değer.

Sivil toplumun haykırışı: Kurtuluş mu koruma mı?

Türkiye sivil toplumunda bir başkalaşıma işaret eden göstergeler hiç de az değil; birey, kadın, tüketicici, azınlık ve hatta eşcinsel ve hayvan hakları konularında yeni küresel görüşlerin akınının, Türk toplumunun zihnini ele geçirdiği görülüyor. Türkiye'de son on yıl içinde sivil toplumun belirginleşmesi, temelde iki bağlantılı, ancak dış kaynaklı gelişmeye atfedilebilir. Birincisi, Soğuk Savaş sonrası ortamının demokratikleşme dürtüsü, ikincisiyse, ne gariptir ki, Türkiye'nin toplumsal yapısında yeni gelenekçiliğin yol açtığı değişimlerdir. Cumhuriyet dönemine damgasını vuran devlet tarafından "servet dağıtımı" stratejisinin yerine "servet yaratımı" stratejilerinin konması, kilit konumundaki sosyal grup ve katmanları, devletten sınırlı ölçüde bir özerklikle, kendi imkânlarına güvenmeye zorlamıştır.

Gözlem düzeyinde, siyasal alanın, geniş çapta devletin bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanan Kürt siyasal hareketini olmasa da, İslamcı siyaseti içine alacak kadar genişlediği söylenebilir. Kürt sorunu ve ordu gibi bazı hassas konularda çekişmenin siyasal rizikolarına karşın, çok boyutlu bir sivil toplumun ortaya çıkışını dile getiren canlı bir entellektüel etkinlik sürüyor. Çok sayıda radyo istasyonu ve TV kanalı, kirli çamaşırların sürekli ortaya döküldüğü tartışma alanları oldular. 1980'lerin liberal ekonomik politikaları ve küreselleşme süreci, Türk işadamlarını, hem politikaların belirlenmesinde söz sahibi olmak hem de Kürt sorunu başta olmak üzere Türkiye'nin sorunlarına ilişkin yeni düşünce biçimleri üretmek gibi ayrıcalıklı bir konuma getirdi.

Ne var ki, hangi açıdan baktığımıza bağlı olarak, sivil

Şimdi
1000 mil
ekstra!

**İhracatla uğraşmanın gecesi
gündüzü yok. Toplantılar,
beklenmedik krizler... Ayda en
az beş kere Avrupa'dayım. Bu
çılgın tempoda hayatımı kurtaran
üç şey var. Babamın öğütleri,
karım...**

Ve uçtuğum havayolu.

Sadece ihracatla uğraşanların değil, iş dünyasındaki herkesin, her zaman güvenebileceği bir havayoluna gereksinimi var. Çok zaman ve enerji isteyen iş temponuzda Lufthansa, ihtiyaçlarınızı anlar ve onlara cevap verir. Avrupa'da 103 şehri kapsayan uçuş planı, sıcak personeli ve çağdaş servisiyle uçarken, bulutların üzerinde kendinizi evinizde gibi hissedersiniz. İşte bu yüzden Lufthansa Miles & More, Avrupa'nın en avantajlı Frequent Flyer programıdır. Üstelik bu sene Mart ya da Nisan aylarında, tüm Miles & More üyeleri her uçuşlarında ekstra 1000 mil puanı kazanıyor.

Miles & More üyesi olun, Mart ve Nisan'daki her uçuşunuzda 1000 ekstra mil kazanın.

Lufthansa Miles & More programı hakkında ayrıntılı bilgi istiyorum. Lütfen bu kuponu doldurup Maya Akar Center, B Blok, Kat: 3 Büyükdere Cad. 100-102 80280 Esentepe - İstanbul adresine ya da (0212) 275 69 61 no'lu faksa gönderin.

Adı : _____
Soyadı : _____
Adresi : _____
Görüş : _____

Lufthansa

Toplumsal laik kesimleri İslamcı görüşün harekete geçirilmesi deneyindeki kobaylar olmayı da, inanç meselesinin devlet meselesine dönüşmesini de istemiyorlar

toplum iki ayrı manzara arz etmekte. Ulusal hayatın, devlet denetiminde olmayan birçok alanında dikkate değer bir canlanma, esneklik ve hareketlilik olduğu, birtakım kanıtlar göstererek ileri sürülebilir kuşkusuz. Bununla birlikte, sivil toplumun “çoksesliliğine” bakarak devletin rolünün, gücünün ve stratejilerinin azaldığı ve sivil toplumda çeşitliliğe ve farklılığa yer açtığı sonucuna varmak yanlış olur. Her şeyden önce, yeni sağın yoğun pragmatik yaklaşımı ve Kürt sorunu, ekonomi ve güvenlik meselelerinin, demokrasinin “derinleştirilmesi” konusunu gölgede bırakıp öncelik kazanmalarına yol açtı. Sonuçta, önemli kararların çoğu, sivil ve askeri güvenlik sistemi ve Başbakanın tekno-bürokrat kurmayları tarafından verilmekte. Böylelikle, siyaset, toplum içinde giderek artan çeşitlilik ve farklılıkları bütünleştirmeye yönelik açık seçik, tutarlı bir uzun dönem bakış açısı olmadan, “acil” sorunların teknik olarak çözülmesine indirildi. İşin ilginç yanı, bu teknik bakış açısının, kitlelerin, siyaseti gündelik sorunlara “çözüm” arama biçiminde algılayışıyla da uyum sağlaması.

Ayrıca, sivil toplumun, devletin keyfi gücüne karşı “kurtuluş değil, sadece koruma” sağlayabileceği yolunda Batı’dan gelen sağlam tarihsel kanıtlara karşın, Türkiye’de uyanmakta olan sivil toplum çabalarının, devlete boyun eğmeye karşı bir direnişten çok, gündelik sıkıntılardan kurtuluş söylemine yöneldiği söylenebilir. Bu sorun şüphesiz, devletin güçlendirilmesine, bireyin temel haklarının korunmasından daha fazla öncelik tanıyan bir siyasal kültürün varlığıyla ilişkilidir: Türk halkı, meşruiyetin sağlandığı demokratik süreçlere kuşkuyla bir gözle bakmakla birlikte, devletin meşruiyetine öteden beri soyut bir inanç beslemiştir. Orduya bakışta da aynı zıtlık gözlenebilir: Türkiye’nin sorunlarına askeri olmayan bir çözüm getirilmesi gerektiği üzerinde fikir birliği sağlanmıştır, ama bir yandan da ordu, ülkedeki en güven telkin eden kurum olarak görülmektedir.

Bu devlet ve demokrasi anlayışına paralel olarak, ana platformu tırmanan enflasyon, yüksek işsizlik ve kamusal alanda yerleşik yolsuzluklar altında ezilen kitlelere daha

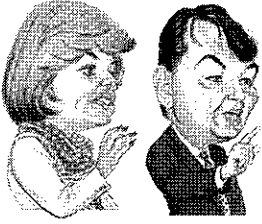
tazla sosyal adalet ve daha iyi bir hayat üzerine kurulmuş olan İslamcı siyaset, sivil toplumun sesini yükseltmesinde başlıca araç haline geldi.

Demokrasi yolunda dış baskılar:

Liberal parodiden gerçek demokrasiye mi?

Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye’yi Avrupa Gümrük Birliği’ne (GB) kabul etme yolunda 13 Aralık 1995’te verdiği tarihsel karar, Türkiye’nin Batı’yla bütünleşme çabalarındaki en önemli dönüm noktasıdır. Doğu Avrupa ve Türkiye’nin, Avrupa’yla siyasal, ekonomik ve kültürel farklılıkları açısından “problem bölgeler” oldukları, Avrupa Birliği’nde (AB) hakim görüş olmakla birlikte, bu olay, üç temel nedenden ötürü ülkenin çehresinin değiştirmek için önemli ve ciddi bir fırsat olarak görülebilir. Her şeyden önce, GB’nin, gelecekteki belirsiz bir tarihte (hatta bazı kaynaklara göre “hiçbir zaman”) AB’ne tam üyelik “beklentisi” yaratması, GB’ni basit bir gümrük vergilerinin senkronizasyonu anlaşması olmaktan çıkarmaktadır. GB, Türkiye’nin bir hedef, bir değişim ve reform modeli olarak benimsediği, iki yüzyıllık Batılılaşma taahhüdünün devamlılığını kanıtlayan bir “sembolik siyaset” örneğidir. Son zamanlarda dikkatlerin Batı liberal geleneğinin ölçütleri olan demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ideallerine çevrilmesiyle birlikte, GB Türkiye’de yönetici azınlığın “Avrupa’ya ayak uydurma” hedefinden “Avrupa’nın içinde yer alma”ya geçişini temsil etmektedir.

Türkiye’deki rejim modelinin, genişleyen bir demokrasinin unsurlarıyla gizli sıkıdüzzen kalıplarını birleştirdiği ve devlete yönetici azınlığın uzlaşmaz kesiminin ege-men olduğu bir dönemde, ülkedeki laik ve demokratik güçler, şimdi demokrasiyi, Türkiye’nin insan hakları ve siyasal özgürlükler konusundaki kusurlarını düzeltmesi için dıştan gelen baskılara karşı bir gereklilik olarak haklı gösterebilirler. Fransa’nın Türkiye’deki büyükelçisi François Dopffer, bir gazete söyleşisinde, Türkiye’nin AB’ne girebilmesinin koşullarından ödün verilemeyeceğini net bir şekilde şöyle özetlemiştir: “AB’nin siyaseti demokrasi

DYP ve sosyal demokrat koalisyon ortağı CHP, Gümrük Birliğine kabulü bir zafer olarak nitelendirip seçim platformu olarak yararlanırken, ANAP, DSP ve RP, GB'ni rakiplerine üstünlük sağlamak için bir araç olarak kullanmışlardır.

temeli üzerine kurulmuştur.

AB'nin bir parçası olmak isteyen ülkelerin, Avrupa'nın demokratik ideallerini paylaşmaları gerekir."

İkincisi, GB'nin belli kilit sektör ve bölgelerde yabancı yatırımları, serbest piyasa koşullarını ve ihracatı teşvik etme bağlamındaki ekonomik yararlarının, kendi başlarına hız kazanmaları beklenebilir. Son ve en önemli neden olarak da, Avrupa'yla bütünleşmede başrolü oynayanlar, bunu İslamcı siyasetin artan cazibesiyle başatmenin bir yolu olarak görmekte-dirler. Ne var ki, Avrupa'yla bütünleşme meselesi, çok çeşitli siyasal görüşlere sahip laik güçlerle İslamcı kesim arasındaki kutuplaşmayı, her zamankinden daha keskin bir hale getirmiştir. İşin kötüsü, siyasal yelpazede ortanın sağında da, solunda da, görüş ayrılıkları mevcuttur. DYP ve sosyal demokrat koalisyon ortağı CHP, GB'ne kabulü bir zafer olarak nitelendirip seçim platformu olarak yararlanırken, ANAP, DSP ve RP, GB'ni rakiplerine üstünlük sağlamak için bir araç olarak kullanmışlar, Batı'nın Kürt sorununa yaklaşımındaki belirsizliğiyle Bosna fiyaskosunun da arttırdığı bir Batı aleyhtarlığını kitlelere aşılamışlardır.

Daha ayrıntılı bir inceleme, devletçi ekolün GB'ne bu neredeyse şiddetli Batı aleyhtarı tepkisinin, Batı'nın çekiciliğinin Türkiye'de bir "sabit fikir" olduğuna dair en güçlü kanıtı oluşturduğunu açığa çıkarırdı. Avrupa'nın bir parçası olma azmi, Türkiye'nin kimlik bunalımını basit bir yoldan hafifletebilir: Hem devletçilikle demokrasinin, hem de İslam'la demokrasinin kırılğan sentezini açığa çıkararak. Eğer siyasal ve ekonomik liberalizm yolunda beklenen adım atılırsa -ki bu çok önemli bir olasıdır- kitleler yalnızca devletçi güçlerin laik sıkı düzeni karşısında yer alacaklardır. "Liberalizm" parodisinin sona ermesiyle birlikte, her derde deva bir İslami kurtuluş parodisi de noktalanacaktır.

Durgunluğun nedenleri: Siyaset-karşıtı siyaset

1970'lerin sonlarından beri piyasa ekonomisini denemekte olan Batı dünyasının dışındaki yeni demokrasilerin çoğu, 1990'larda siyasal bir bunalıma girdiler; siyasal

bunalımın bu rejimler üzerindeki sonucu, tutuculuğun artması oldu. Artan toplumsal çatışmalar, kimlik çelişkileri, bireylerin ve toplumların parçalanması, geleneksel temsili siyasette yoğun bir güvensizlik ve hoşnutsuzluk duygusuna yol açtı. Bunun yanı sıra, siyasal partilerin ve hükümetlerinin üye desteğinde aşınmalar oldu. Bu çekilmelerin açtığı boşluk, devletle parçalanmış toplumun arasında bir uçurum yarattı; sağ güçler ve halka doğrudan hitap eden, kişiliğini ön plana çıkaran güçlü liderler, "siyaset-karşıtı siyaset" adı verilen yeni bir üslupla bu mesafeyi kapatılar. Tansu Çiller'in başkanlığını da, arka planda zayıf siyasal partiler ve küresel çapta kişiselleşmiş siyasetle bir arada ele almak gerekir.

Küresel düzeyde, sol ideoloji yokluğunda siyaset-dışı siyaset, toplumsal ve siyasal statükoya karşı reform, değişim ve yenilenmeyi kapsayan tek platform olarak yeni sağın örgütleyici ilkesi haline geldi. Türkiye'nin hem canlılığını hem de durgunluğunu temsil eden bir kadın siyasetçi olarak Çiller, geçmiş devletçi ve popülist uygulamalarla yıpranarak, siyasete yabancı kimliğini vurgulayan güçlü bir siyaset-dışı platformda yer aldı. Halka doğrudan, siyasetçi olmayan bir kimlikle hitap etti; bazen kendi partisi de dahil, örgüt kanallarını atladı, geçmişteki bağımlılık ve popülizm politikalarının tuzağına düşüldüğüne dikkati çekti. "Devletin parası halkın parasıdır" retoriği, Batı dünyasının dışında birçok yerde tarihte rastlanan sıkıdüzenci popülist uygulamalara özgü bir halk-devlet ikiliği yaratmaya yönelikti.

Bugün siyaset-karşıtı siyaset ya da "gönül siyaseti", Türkiye'de, aslında "demokratikleşme" çabalarının temel meselesi olan demokratik meşruiyetin sağlanmasında belki de en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır. Kuşkusuz sivil toplumsal örgütlenmelerin yetersizliğini gidermeye yönelik bu liderlik çağırısı, temsil gücü ve desteği oldukça şüpheli, güvensiz bir yönetici azınlığın iktidar stratejisini ifade etmektedir. Devletle sivil toplum arasında etkin arabuluculuk kanalları olmadığı sürece, bu üslup, iktidarı, hükümetin meşruiyetini demokrasinin genişlemesine, hukukun üstünlüğü ve insan hakları kaygılarına

bağlamayacaktır. Tersine bunları, bir yönetim devletin etkinliğine bağlayacaktır. Bu da iktidarın seçimle göreve gelmemiş birkaç resmi görevlinin elinde toplanmasının kibarca ifadesi haline gelir.

Yeni Milliyetçiliğin "öteki"ne karşı birlik baskısı, kürt kimlik siyaseti

Farklılıklar üzerine kurulu siyasetin biçimlendiği bir ortam olarak sivil toplumu çökerten önemli bir dinamik, 1990'ların, siyasal düşüncüyü sınırlayan milliyetçiliğidir. Tam komünizm tehdidinin ortadan kalkması, Türkiye'nin gündeminden milli birliğe karşı bir tehlike duygusunu çıkarmış gibi görünürken, Kürt tehdidi, ulusun egemenliğini korumaya yönelik bir tekelci iktidar stratejisinin tekrar oluşturulması için bir neden olarak ortaya çıktı.

1990 sonrası milliyetçilikte yeni olan, küresel/Batılı bir düzenin bir parçası olmakla aynı zamanda ulus farklılığını korumak arasındaki gerginliği aşuğunu iddia etmesidir. Kürt milliyetçiliği, Türklüğün kültürel ve etnik gerçekliğini en küresel gerçeklik olan yeni-liberalizmin parametreleri çerçevesinde öne çıkarmada katalizör rolü oynamaktadır. Yeni milliyetçiliğin iktidar tabanı hem modern hem de taşralı kesimde, özellikle de gençler arasında, Türkiye'de 15 yıllık depolitizasyon sürecinin ilk kuşağında hızla yayılmaktadır. Türkiye'nin, yeni sağın pragmatik ve ılımlı tonu tarafından büyülenen; Kürtler'in farklı kimliklerinin kabulü yolundaki taleplerinin devleti bölücü potansiyeline tepki duyan; reform ve değişimi benimseyen; ülkeye Batılı tüketim alışkanlıklarını getirmiş olan mevcut iktidar düzenlemesi içinde yaşamaktan hoşnut; ancak farklı düşünme ve yaşam tarzlarına düşman milliyetçi gençlik, Türkiye'nin yakın geçmişteki liberalleşme sürecinin kırılma noktasını betimlemektedir.

24 Aralık 1995 genel seçimlerinin öncesinde, Kürt kimlik mücadelesinin önceki sözcüsü, ülkenin ve bölgenin karşı karşıya bulunduğu siyasal sorunların herhangi birine herhangi bir duyarlılıktan yoksun, zayıf bir siyasal söylemi benimsedi. Birbirini izleyen Kürt siyasal partilerinin "siyasal" bir tavırdan yoksun olmaları, Kürt halkının taleplerinin ifadesi için siyasal alanı daraltan nedenlerden biriydi- devletin baskısıyla kıyaslandığında tali bir neden olduğu şüphe götürmez.

Siyasal Partiler

Türkiye'deki siyasal partilerin tarihsel hatalarından biri, ideolojik ilkelerden yoksun olmasıysa, diğerleri de, "farklılıklar"ı aşırıp temsil gücü kazanmalarını engelleyen lider egemenliği ve koruyucu ağırlıklı siyasettir. Türkiye kimlik siyaseti çağına girerken, farklı kimlikleri etnik ve erkek-egemen temsil yapısında eritme süreci devam etmektedir. Partiler cinsiyete, sınıfa, etnik gruplara bağlı farklı kimlikleri ve çeşitli görüşleri örgütsel yapıları içinde basturmaktadır. Partilerin gücündeki müthiş düşüş, daha büyük bir sorunu da keskinleştirdi: Kamuoyu demokrasinin temel kurumlarına güvenini yitirmiş, kazanan, kişiselleştirilmiş "siyaset-karşıtı siyaset" üslubu olmuştur.

Öte yanda, liderlerin parti örgütü tarafından sınırlanmayan, tartışılmaz otoritesi Türkiye'deki bütün siyasal partilerin tipik bir özelliği olmuştur. 24 Aralık 1995 seçimlerinden önce adayların belirlenmesinde, liderlerin adayları neredeyse kendi başlarına, partinin yerel örgütlerinin hiç söz hakkı olmadan seçmiş olmaları, zaten açıkça ortada görünen bir olguyu kanıtlıyordu: Türkiye'de siyasal partilerin kendi içlerinde demokrasiye pek yer yoktur. O kadar ki, liderlerini eleştirenlerin tekrar seçilmeleri olanaksızdır denilebilir. Daha da önemlisi, liderin neredeyse tanrısal konumu, partilerde ve hükümette mevcut hiyerarşik ilişkilerin ve statükonun yeniden üretilmesine yardımcı olur.

24 Aralık 1995 alacakaranlık kuşağı seçimleri

Seçimler konusunda yapılan incelemelere göre her seçimin yerine getirdiği iki işlev açısından, 24 Aralık 1995 seçimleri işlevsel olmamıştır. Bu işlevlerden biri, toplumdaki ana siyasal farklılıkları yansıtmak, diğeri de mevcut hükümetin icraatını halkın değerlendirmesidir. Birinci işlev, her bireyin, kendi çıkarlarını en iyi temsil edecek partiye oy verebilmesini gerektirir. Oysa Türk seçmeninin bunu yapma olanağı yoktu, çünkü ideolojileri ve öncelikleri açısından mevcut siyasal partiler arasında bir fark göremedi. İkinci işlevin de yerine getirilmediği söylenebilir; çünkü mevcut hükümetin çözümsüz bıraktığı ya da yarattığı sorunları herhangi bir partinin çözebileceği inancı kalmamıştı.

Kısacası, 1995 Türkiye'sinde "ideolojik" ve "halkın iradesini belirleyici" ya da "sorunlara yönelik" oy verme

Sıfırdan tek kredi kartı!

Garanti, kredi kartılarından elde ettiği gelirin bir bölümünü
tüm tüketicimizin korunması için süredir mencaısmak-
ta. Bu şekilde, tüketicilerimizin de kullanımları Doğru /
Kullanılmayan / Sık Kullanılan / Bükilerden sadece birisi. Siz,
Garanti Bankası'na katıldığınızda, kolaylıkla sınırların altına
girmenizi sağlar. Bu şekilde, tüketicilerimizin de korunmasını sağlar.

Türkiye'deki siyasal partilerin tarihsel hatalarından biri, ideolojik ilkelerden yoksun olmasıysa, diğerleri de, "farklılıklar"ı aşırıp temsil gücü kazanmalarını engelleyen lider egemenliği ve koruyucu ağırlıklı siyasettir.

davranışı zayıflamış gibi görünüyor. Seçim sonuçları henüz bu kadar tazeyken nasıl değerlendirilebilir? Merkez-sağa başlayacak olursak, merkez-sağ, 4 yıl içinde % 12.4'lük bir oy kaybına uğramakla birlikte, ANAP ve DYP'nin oy toplamı yine de % 38.8 olduğundan, siyasal yelpazedeki en güçlü eğilimdir. Siyasal dengeyi köktenci sağ yararına kaydırması açısından, % 12.4'lük oy kaybı, kimi gazetecilerin ileri sürdüğü kadar vahim değildir. Ancak, merkez-sağın gücüyle ilgili olarak iki önemli noktaya dikkat çekmek gerekir. Birincisi, ne ANAP'ın, ne de DYP'nin bu seçimden kazançlı çıktığının söylenemeyeceğidir. ANAP, 1991-1995 döneminde oylarının %4.4'ünü kaybedip % 19.6 oranında oy toplarken, DYP aynı dönemde %8'lik oy kaybına uğrayarak son seçimlerde oyların % 19.2'sini topladı. İlk bakışta iki parti merkez-sağ oyları yarı yarıya bölüşmüş gibi görünseler de, ANAP'ın oy kaybı yine de DYP'den az oldu.

Bununla birlikte 1983 seçimlerinde % 45.1'lik bir oy oranına ulaşmış olan ANAP, Özal'ın liberal ve merkeziyetçi mirasını bu süre içinde öyle harcadı ki, Özal'ın getirdiği değişiklikler şimdiden bayatladı bile. Ayrıca RP'nin yükselişini durdurmak için parti listelerine aşırı tutucu adaylar alındı ve RP aleyhtarı tutucu oyları toplayabilmek amacıyla GB meselesini temel alarak yüzeysel bir Batı karşıtı cephe kurdurdu. Öte yanda DYP ise, RP'nin iktidar tabanını dağıtmak amacıyla Çiller'in kadın kimliğini, laik, cumhuriyetçi geleneğin simgesi olarak kullandı. Türkiye'deki partilerin herhangi birinin Batı "tarafı" ya da "aleyhtarı" eğilimlerini saptamak gibi zor bir meseleyi bir yana bırakacak olursak, bu seçim düzeni, RP'yi dizginlemeyi amaçlayan yeni bir oy verme eğiliminin oportünist icadını vurguladı.

Çiller'in başkanlığındaki DYP'nin oy oranı, Korkut Özal'ın deyişiyle "takdire şayan"dır. Gerçekten de, başbakan Çiller'in iki yıl önce iktidara gelişinden bu yana, ülkenin acil sorunlarının birçoğuyla başedemediği düşünülecek olursa, DYP oylarında çok daha ciddi bir düşüş olmasını engelleyen başlıca etken, güvenlik meselesindeki dikkati çeken icraatı, yani teröre karşı mücadelesi ve ka-

dınlar tarafından tutulması olsa gerektir. Bu nedenler ille-göre göre seçim sonuçlarıyla da tutarlıdır; DYP'nin en fazla oy artışı, daha zengin, dolayısıyla güvenlik konusunda daha duyarlı, Batı illerinde olmuştur. Ne olursa olsun, iktidarın demokratik süreçlerle değil seçmen çoğunluğuyla meşrulaştırılmasını daima ısrarla vurgulamış olan bir parti için % 19.2'lik oy oranı, utanç verici bir sonuçtur. Merkez-sağın şu andaki gücü konusunda üzerinde durulması gereken ikinci nokta, ANAP ve DYP'nin kısa vadede koalisyon kurması, uzun vadede de ANAYOL olarak birleşmesi gerektiği yolunda medya, iş dünyası ve siyasal yönetici azınlığın hep birlikte aldıkları derstir. Bu formül, merkez-sağı birleştirerek siyasete istikrar getirmeyi amaçlayan, gerçekçi olmaktan çok istekleri yansıtan bir formüldür. Oysa platformlarında bazı benzerlikler olsa da, başta GB anlaşması olmak üzere birçok kritik konuda iki partinin tavırları farklıdır. Hatta karşıt bir görüş de ileri sürülebilir; iki partiye verilen oyların neredeyse aynı oluşu, tabanın "yeni bir parti sistemi gruplaşması", yani mevcut partiler arasında bir bölünme veya birleşme bağlamında partilerin konumunda bir değişiklik istemediği şeklinde yorumlanabilir. HADEP'in % 4.2 ve YDH'nin % 0.5'lik oy oranlarının da, yeni partilerin arzulamadığını gösterdiği söylenebilir. Bu anlamda, ANAP ve DYP liderlerinin seçim öncesi "vahşi" TV tartışması, Yılmaz'la Çiller'in, partilerinin tabanları arasındaki uzlaşmaz rekabet konusunda doğru sezgilerine dayanıyordu. Ne var ki, bütün bunlardan, parlamentoda çoğunluğa sahip bir koalisyon hükümetinin, DSP destekli bir ANAP-DYP "parlamentar gruplaşma"sının gerçekleşmeyeceği ya da gerçekleşmemesi gerektiği sonucu çıkarılmamalıdır. Her iki liderin de iktidar eğiliminden vazgeçmesinin pek olası olması düşünülürse, tek engel, yeni başbakanın kim olmadığı konusunda uzlaşmacı bir çözümdür.

RP, MHP ve HADEP: "Köktenci" partilerin talihinde önemli bir değişiklik var mı?

RP, 1994 yerel seçimlerindeki % 19'luk oy oranını % 21.3'e çıkarmayı başardı. Türkiye'de karşı çıkış siyaseti-

Türk seçmenin, hükümet doğru ellere verilirse günlük hayat kolaylaşır "inancı" yüzünden yaşadığı yaygın düş kırıklığı, kendi içinde Türkiye'nin canlılığının ve durgunluğunun bir ifadesidir.

nin yarı dinsel-yarı dünyevi ifadesinin odağı olan bir parti için bu, mütevazı bir artış sayılır. Şunu unutmamak gerekir ki, solun olmadığı günümüzde, statükonun eleştirisi iki ana eğilimle ifade edilmektedir: RP'nin İslamcı siyaseti ve DYP'nin siyaset-karşıtı siyaseti. RP'nin DYP'ye % 2.1 oranındaki üstünlüğü, seçmenin bu yarı İslamcı-yarı pragmatik eğilim etrafında "sınırlı" bir gruplaşmanın göstergesidir. Merkez-sağ ve RP, birbirlerinin ayağını kaydırabilecek, aralarında tehlikeli bir denge oluşturabilecek iki seçenek olduklarını bir kez daha ortaya koydular.

RP'nin seçimi birinci sırada bitirmesi, siyasal yönetici azınlıkta, medyada ve RP'nin ilerleyişini engellemekten başka ideolojisi olmayan laik kesimlerde, kutuplaşma ve güvensizlik duygusunu artırdı. RP'nin hem bir hareket, hem de örgüt olarak zorbaca ve sömürgeci eğilimlerine duyulan korku, anlaşılırdır. Ancak, şunu unutmamak gerekir ki, diğerlerinden daha etkin iç düzenine ve eylemciliğine karşın bu parti de sistemin öteki siyasal partileriyle aynı kusurları paylaşmaktadır: Parti içi demokrasiden yoksundur; mesajları pragmatik, eklektik ve karışıktır --bir bölgeden diğerine değişir-- yolsuzluklarla kuşatılmıştır; devlet yanlısı zihniyet içine işlemiştir; propölisttir. Kısacası, oyunu kurallarına göre oynamaktadır. RP'ye yaygın olarak duyulan nefreti anlamaya çalışırken belki de üzerinde durulması gereken en önemli neden, toplumu "biz" ve "onlar" bağlamında algılaması sonucu, partiye atfedilen entrikacı ruhudur. Sonuç olarak, toplumun laik kesimleri, "İslamcı görüş"ün "harekete geçirilmesi" deneyindeki "kobaylar" olmayı da, "inanç meselesi"nin "devlet meselesi"ne dönüşmesini de istemiyor. 24 Aralık seçimleri sonrasında farklılaşmış parlamento haritasında, öteki parlamento içi azınlıklar, RP'yi dışlayan bir çoğunluk desteği alabilecek bir koalisyon hükümeti kurabilmeyi başarsalabilirlerse, buna demokratik süreçlere ve ulusal egemenlik kavramına uygun bir oluşum olarak bakmak gerekir. Bu çoğunluğun doğru ya da yanlış nedenlerle oluşturulması, gereksiz bir tartışma haline gelir.

HADEP'in % 10'luk ülke barajını aşamayıp parlamentoya girememesi, Kürt seçmenlerde MHP taraftarlarından daha fazla düşmanlık ve küskünlük yaratması doğaldır. MHP de aynı kaderi paylaşmakla birlikte, kadrolarının bir bölümü DYP ve ANAP aracılığıyla parlamentoya girebildi. HADEP'in Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde yer yer çok başarılı olmakla birlikte, geneldeki düşük başarısının temel nedeni, parti yönetiminin partiyi, Kürtler'in gündelik acılarına ve dertlerine siyasal çözüm ve elle tutulur sonuçlar getirebilecek etkin ve ılımlı bir siyaset aracı olarak sunamamasında aranmalıdır.

Sorun, siyasal hayatın HADEP'i "kendi içinde bir hedef" haline getiren tartışılmaz olgularına indirgenebilir.

HADEP, siyasal bir partinin temsil etmesi beklenen her konuda, emekleyen, yeni bir parti olarak, Kürt davasına taraftar toplamaya çalışan, tek mesele üzerine kurulu bir çıkar grubu gibi davrandı. HADEP ve önceleri, Kürt dramına uluslararası baskı sayesinde bir gerçekçilik unsuru getirebildiler. Sonuç olarak HADEP de tıpkı önceleri gibi dayanılmaz baskılara maruz kaldı: Bir yandan devletin baskısı, 7 DEP'li milletvekilinin 1994 Mart'ında PKK yanlısı demeçleri nedeniyle tutuklanmasıyla doruğa ulaştı. Öte yandan, perde arkasındaki esas güç olmak isteyen PKK'nın da baskısı şüphesiz sözkonusuydu. Aydınlar da, partiden, siyasal topluluğun daha geniş kesimlerine hitap edebilecek tutarlı bir siyasal program oluşturmasını örtük olarak talep ederek bir baskı unsuru oluşturdular. Pek gelişmemiş bir ideolojiye, yapıya ve kadroya sahip olan, var olmayan bir siyasal alanda etkinlik gösteren parti, üzerinde yoğunlaşan gerçekçilikten uzak, beklentilerin altında ezildi. Çaresizlikten, kendisi için yıkıcı olacak bir yola girdiğini söylemek yanlış olmaz.

Bütün bunlardan, HADEP'in seçimlerde uğradığı yıkımın, sistem içindeki rolünün ve öneminin sona erdiğinin bir göstergesi olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Öteki siyasal partilerin temsil bunalımı gözönünde bulundurulursa, partinin kendini yenileyerek, yeni bir ya-

CHP'nin başarısızlığının nedeni, partinin varoluş nedenini arka plana itmesi, koalisyon ortağı olduğundan bu yana siyaset ve demokratikleşmeyi kayıtsız şartsız yeni liberal gelenekçilere bırakmasıydı.

pı oluşturarak ya da HADEP benzeri bir başka oluşuma yerini bırakarak Kürtler'in çıkarlarına sözcülük etmesi, siyasal alanda halkın temsil edilmesi açısından şart gibi görünmektedir. Böylelikle, ardından gelecek platform, "yabancı" olmanın getirdiği umutsuzluk ve aşırılıkları yaşamayacaktır. Bunun, sistemin demokratik meşruiyetine de katkısı olacaktır.

Merkez-sol

Bu seçimlerde kesin yenilgiye uğrayanlardan biri, bütün olarak ele alındığında, merkez-sol eğilimlidir. Bu seçimlerde Merkez-Sol'un 1989'daki toplam oy oranı olan % 38'den, % 25.3'e gerilemiştir. Ecevit'in 1994 yerel seçimlerindeki oy toplamından % 5.9'luk bir artışla % 14.6'ya ulaşması bile, son on yılda Türkiye'nin Merkez-Sol'unun tek temsilcisi sıfatıyla ortaya çıkmak için görünür biçimde sağa kaymasını haklı çıkaracak çapta bir başarı değildir.

Öte yandan, CHP'nin, son 15 yılda ulaştığı en yüksek oy oranını (% 24.8) elde ettiği 1987 seçimlerinden bu yana, ciddi bir güven kaybına uğradı. Bunun başlıca nedeni, partinin varoluş nedenini arka plana itmesi, 1991'de koalisyon ortağı olduğundan bu yana, siyaset ve demokratikleşmeyi kayıtsız şartsız yeni-liberal gelenekçilere bırakmasıydı. Partinin seçim kampanyasını ortağı olduğu hükümete yönelik sert eleştiriler üzerine kurması ve -partide hiç kimsenin bilgi sahibi olmadığı- Tony Blair tarzı bir retorik benimsemesi, CHP'nin kamuoyunu şaşırtmaktaki sınırsız yeteneğinin kanıtlarıydı.

Çıkarılacak olumlu bir sonuç var mı?

Türk seçmenin, hükümet doğru ellere verilirse günlük hayat kolaylaşır "inancı" yüzünden yaşadığı yaygın düş kırıklığı, kendi içinde Türkiye'nin canlılığının ve durgunluğunun bir ifadesidir. Olumlu sayılabilecek bir gelişme, yapısal reformun, GB'ne girişin, çarpıcı ve enerjik yeni ya da dürüst eski liderlerin, yeni seçim

yasalarının, kendi başlarına çok gerekli değişimler için yeterli bir temel oluşturamayacakları yolunda köklü bir inancın artık yerleşmiş olmasıdır. Çıplak gözle görülmeyen, demokratik ve gelişmiş bir Türkiye'nin gerçek temelini oluşturacak, zorunlu bir siyasal kültür değişimi gerektiği yolunda ortak bir kanı oluştu.

Ayrıca, olumlu bir çelişki de var: Seçim öncesinde seçmenlerin önemli bir bölümü için temel sorun, çoğunluğun etkinlikten uzak, yolsuzluğa batmış, işlevsiz siyasal platformlar olarak gördüğü seçenekler arasından, anlamlı bir seçim yapabilmektir. Hatta bazıları, meselelere, siyasal partilere ve genelde hayata bakışta, tercihini oluşturmada sol-sağ boyutunun görece yararlı bir ilke oluşturduğu eski günleri özler olmuştur. Ne var ki, pratik siyasette, olumlu ve olumsuz yönler arasında bir seçim yapmak gerekiyordu. İş kolaylaştıran sağ-sol merceğinden bakarak olmasa da bile, buna çok benzer bir açıdan yaklaşarak; Batı'yla bütünleşip değişim isteyenlerle buna karşı çıkanlar arasında bir seçim yapmak sözkonusuydu. % 85'lik katılım oranı, siyasal partilere olan inancın yitirilmesinin, siyasal sisteme ve pratik siyasete olan inancın yitirilmesine dönüşmediğini göstermektedir.

Doç. Dr. Ümit Cizre Sakallıoğlu

Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynakça

- 1- Atilio A. Boron, "Becoming Democrats, Some Sceptical Considerations on the Right in Latin America", Douglas A. Chalmers ve başk., (yay.), The Right and Democracy in Latin America, New York, 1992
- 2- Üstün Ergüder, "Liberalizm ve Anavatan Partisi", İber Ortaylı (başkan), "Türkiye'deki Siyasal Partilerin Programlarında Liberal Unsurlar-Ekonomi Siyaseti ve Sanayileşme", Ankara, 1992
- 3- Reşat Kasaba, "Populism and Democracy in Turkey" Ellis Goldberg ve başk. (yay.), Rules and Rights in the Middle East -Democracy, Law and Society, Seattle ve Londra, 1993
- 4- Anna Leander, "Robin Hood Politics? Turkey Probing a New Model in the 1990's", European University Institute, Önceleme, No. 94/9, Floransa,
- 5- Büyükelçi François Dopffer ile Söyleşi, "GB ile İlk Tanışmadır", Milliyet, 17 Aralık 1995
- 6- Francisco C. Neffort, "New Democracies, Which Democracies?", Önceleme No. 198, The Woodrow Wilson Center, Washington, 1992
- 7- Richard Falk, "Democratic Disguise: Post Cold-War Authoritarianism", Phyllis Bennis ve Michel Moushabeck (yay.), Altered States, New York, 1992

Audi'nin mükemmel formülü

A6 = 2.8 lt. (V6) + 174 HP + (4x4)

Audi mükemmeli yeniden tanımladı.

Ve mükemmel formülünü açıkladı:

2.8 lt. ve 174 HP gücüne sahip Audi A6. Üstelik A6 tam otomatik ve dilerseniz **4 x 4 Quattro**.

A6'nın **2.8 lt. ve 174 HP** özellikleri ile Audi, motorun gücünü inanılmaz boyutlara ulaştırdı. Benzersiz konfor anlayışıyla üretilen Audi A6'nın **V6** motoru tek kelimeyle eşsiz. Kendi sınıfındaki lüks otomobillerin hepsini geride bırakıyor. Otomatik klima, elektrik ayarlı ön koltuklar, hakiki deri döşeme, alüminyum jantlar ve ahşap dashboard gibi üstünlükler A6'da ek bir masrafa gerek kalmadan

sahip olacağınız standart aksesuarlar.

Tüm bu rakipsiz özellikleriyle Audi A6 hem fiyat açısından avantajlı, hem de Audi görkeminin gerçek bir ifadesi.

Üstün performansı ve olağanüstü iç konforuyla, kullanana unutulmaz duygular yaşatan Audi A6, eşsiz sürüş keyfini mükemmel bir güvenlik anlayışıyla birleştiriyor: ABS fren sistemi, airbag, EBV (Elektronik fren dağıtıcısı), dört çekerli otomobillerde standart ASC (Anti-Slip Control) ünitesi ve elektronik kilitli diferansiyel sistemi bu anlayışın birkaç göstergesi.

Kısacası Audi A6 mükemmel otomobilin formülünü hayata geçiriyor.

Lütfen showroom'umuzda
konuğumuz olun.

Mükemmelin yeni tanımıyla tanışın.

Türkiye Genel Distribütörü
**Doğuş Otomotiv
Sanayi ve Ticaret A.Ş.**

Eski Büyükdere Caddesi
Ayazağaköyü Yolu No: 23
80670 Ayazağa-Maslak/İstanbul
Tel: (0-212) 276 50 27-29

DOĞUŞ OTOMOTİV BİR DOĞUŞ HOLDİNG KURULUŞUDUR.

Audi
Vorsprung durch Technik

Yetkili Satıcılar ve Servisler: Bursa Sönmez (0224) 261 08 38 • Çorlu Ünal (0282) 651 22 32 • Gaziantep Şahintaş (0342) 339 48 00 • İstanbul Ersoy (0216) 411 62 79-80 • İzmir Gönen (0232) 433 52 74 • Kayseri Öz-Sa (0352) 223 68 78-79

1996'da Türk dış politikası

Duygu Bazoğlu Sezer

“Değişim yaşamın kuralıdır.
Yalnızca geçmiş ve bugüne bakanlar,
geleceği kaçırmaya mahkumdurlar.”

John F. Kennedy Frankfurt, Batı Almanya 25 Haziran 1963

Başkan Kennedy, Soğuk Savaş'ın en keskin döneminde ve en çekişmeli siyasal-coğrafi ekseninde bu sözleri söylerken çeyrek yüzyıl sonra dünya politikasının yerden göğe kadar değişmiş olabileceği olasılığına mı gönderme yapıyordu acaba? Yoksa, değişimin temel ögesi olarak dünya komünizminin çöküşünü öngören, kendisini bu küresel amaca adanmış bir süper gücün devlet başkanı, bu sözleriyle, bir yandan geleceğin belirsizliklerine karşı toplumları hazırlıklı olmaya çağırırken, öte yandan kolektif amaçtan sapılmaması için Batı safında ümit mi tazeliyordu?

İşin ironik yanı şu ki, Kennedy gibi diğer pek çok önemli devlet adamının yineledikleri, “Geleceğe bak! Değişimi yakala!” öğütlerine karşın Batı'nın ilgili ve sorumlu çevreleri ne Soğuk Savaş'ın, ne de Sovyetler Birliği'nin çöküşünü önceden tahmin edebildiler. CIA'sinden en gözde siyaset bilimcileri, tarihçileri ve Sovyetologların çalıştığı akademik merkezlere, araştırma kuruluşlarına ve basına kadar neredeyse tüm ilgili kurumlar bu iki sistemin apar topar tarihe karışması karşısında şa-

şakaldılar. Başta Amerika olmak üzere, büyüklü küçüklü tüm ülkeler ve toplumlar bu “Muhteşem Çöküş” hazırlıksız yakalandılar.

Soğuk Savaş'ın çöküşünü önceden tahmin edememiş olmak özellikle Amerika'da ilgili kesimleri derinden rahatsız etti. İstihbarat kuruluşları, basın ve akademik çevreler kendi kendilerini sorguladılar. Örneğin, Amerika'nın önde gelen Soğuk Savaş tarihçilerinden John Lewis Gaddis böyle bir başarısızlık ve beceriksizlik karşısında akademik topluluğun uyguladığı bilimsel yöntemlerin sorgulanması gerektiğini vurguladı. ⁽¹⁾

Hazırlıksızlığın maliyeti: Belirsizlik

Bu noktada, “hazırlıksız yakalanmanın önemi var mı” sorusu geliyor insanın aklına. Evet, var. Çünkü, hem uluslararası sistemin, hem de teker teker ülkelerin istikrarları açısından harcanmış olan bunca emeğe ve akıtmış olan olağanüstü maddi ve manevi kaynaklara karşın uluslararası ilişkiler açısından bu denli önemli, bu denli yapısal bir değişime hazırlıksız yakalanmanın maliyeti de büyük oluyor. Maliyet hanesinin en başında da dünya politikasının içine girmiş olduğu geniş çaplı belirsizlik gelmektedir. Belirsizlik, özellikle iki farklı düzeyde en ciddi anlatımını bulmaktadır.

Birinci düzey, uluslararası düzenle ilgilidir. Soğuk Savaş yıkılmış, fakat dünyada nasıl bir düzenin egemen olacağı hakkında net bir görüş ve tablo belirmemiştir.

Dünya düzeninin başat kurallarını ve süreçlerini, tarih boyunca güçlü devletler ve bunların arasındaki ilişkiler yönlendirmiştir. Bugün ise, "Büyük Güç" tanımında ve bu tür devletler arasındaki ilişkilerde siyah-beyazdan çok gri tanımlar geçerlidir. Sonuçta, günümüzde ne yeni düzenin kurallarını ve süreçlerini saptayıp uygulayabilecek güç ve yetenekte tek bir dünya devleti vardır, ne de mevcut büyük güçler arasında belli ilkelerin saptanması ve düzen kurulması yolunda bir oydaşma. ABD tek süper güç kalmakla birlikte, dünya önderliğinin karşısında hem ülke içinden, hem dışından kaynaklanan kısıtlılıklar ve engeller söz konusudur. Dört yıllık Bosna Savaşı boyunca Avrupa Birliği, Amerika ve Rusya'nın izledikleri tutarsız ve uyumsuz tavır ve politikalar, büyük güçler arasında yeni düzen hakkında geniş çaplı bir ortak anlaşma zeminini varolmadığının apaçık bir kanıtı olmuştur. Dünya düzeninin net olarak belirmemiş olması karşısında bölgesel dinamikler ön safa geçebilmiş ve bölgesel çatışmalar geniş çaplı bir istikrarsızlık kaynağı oluşturmuşlardır. Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar ve Kuzey Körfez bölgesinin ortasına düşen konumu ile ilgili gelişmelerin olumsuz etkilerini yakından duyan ve bu nedenle belirsizliğin maliyetini ve risklerini sırtında taşıyan bir ülkedir.

Soğuk Savaş sonrasındaki belirsizlik aynı anda bir başka düzeyde, yani toplumsal düzeyde de anlatımını bulmaktadır. Diğer bir deyişle, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yalnızca uluslararası ilişkilerdeki statüko değil, devlet sınırları içindeki toplumsal gruplar ve katmanlar arasındaki statüko da değişmektedir. Toplumların bir çoğu yeni çatışma konuları ekseninde çalkantıya girmişlerdir. Örneğin günümüzde pek çok ülkede etnik kimlik arayışları; etnik temele dayanan ulusçuluk, dinsel ve mezhepsel kimlik iddiaları ve bu iddiaların siyasallaşması, toplumsal ilişkilerde başat çelişkiler olarak yeniden algılanır ve üretilir duruma gelmişlerdir. Bu yeniden üretilme, bir yandan toplumsal çatışmaları yeni boyutlarda keskinleştirirken, öte yandan jeopolitik statükoyu tehdit etmektedir. Devletler içeriden patlama ve parçalanma durumuna gelmektedirler. Bu ise hem bölgesel, hem de uluslararası yankılar ve etkileşimler doğurmaktadır. Eski Yugoslavya'nın ve eski Sovyetler Birliği'nin pek çok yöresinde 1990-1991'den bu yana süregelen ulusçu-ayrılıkçı çatışmalar ve savaşlar Türkiye'deki ve Kuzey Irak'taki Kürt

hareketleri gibi bu analitik çerçeve içinde açıklanır.

Soğuk Savaş sonrasında toplumsal düzeyde oluşan etnik ve mezhepsel çatışmalar ve bunların kümülatif etkilerinden oluşan toplumsal belirsizlik, özünde, kapitalizmin dünya sistemi olarak komünizme karşı kazandığı zaferin harekete geçirdiği bir oluşumdur. Kapitalizmin siyasal felsefesi olan liberalizm, demokrasiyi, insan haklarını, azınlık haklarını ve halkların kendi kaderlerini tayin etme haklarını savunur. Komünizmin çöküşü ile liberalizm, dünya yüzünde egemen siyasal felsefe ve sistem olma ivmesini kazanmıştır.⁽²⁾

Liberalizmin yüceleştirdiği bu kavramlar, özellikle ülkelerin merkezi yönetiminden karşıt talepte bulunan toplumsal gruplarca savaşımalarının felsefi dayanağına dönüştürüldü. Örneğin, etnik ve kültürel haklar ve ulusçuluk temelinde ayrılıkçılık, liberalizmin öngördüğü demokratik haklar kavramı içinde değerlendirilir oldu. Bu değerlendirme ise Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu ayrılıkçı Kürt hareketine Batı'da geniş çevrelerin gözünde önemli derecede meşruiyet kazandırdı.

Toplumsal düzeydeki bu oluşumlar uluslararası ilişkileri yalnızca jeopolitik dengeler açısından etkilediği için yapısal bir önem taşımadı. Devlet sisteminin başat ilkesi olan egemenlik kavramının sorgulanmasına yol açarak, uluslararası kurallardaki belirsizlikleri ve karşıtlıkları güçlendirdi. Geleneksel devlet sistemine göre devletin sınırları içindeki gelişmeler egemen devletin iç işidir. Egemenlik ilkesine göre bunlara dışardan karışamaz. Soğuk Savaş sonrasında ise ulusçuluk, ayrılıkçılık ve azınlık hakları gibi konularda toplum içinde beliren talepler bir yandan kurulu devletlere meydan okurken, aynı anda insan hakları adına dış karışmayı harekete geçirerek, devlet sistemine ciddi bir darbe vurmuştu. Türkiye de Kürt sorunu nedeniyle bu etkileşimin sujelerinden birisi olmuştur.

Türkiye'nin belirsizliğe uyum sağlamada zorlanması

Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında dünyasına hazırlıksız yakalanmış olan önde gelen ülkelerden birisidir. Ve, Türkiye yukarıda tartışılmış olan iki düzeyde de-hem uluslararası hem toplumsal-uzunca süren bir belirsizlik yaşamıştır. Yaşamaktadır. Sonuçta, Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında yaygın olan belirsizlik ortamında dış politika üretmek ve uygulamak zorunda kalmaktadır. Sovyetler

Birliği de parçalanınca, Türkiye'nin 1930'ların sonundan bu yana titizlik ve kararlılıkla inşa etmiş olduğu ve herşeyden önce Batı ile ittifaka dayanan dış ilişkileri ciddi bir sarsıntı içine girmiştir. Türkiye'nin peşinden gidebileceği alternatif bir dünya da belirmemiştir. "Batı olmazsa, Türki Cumhuriyetler olur!" gibi 1990'ların hemen başında alelacele sunulan formülasyonların siyasal bir seçenek olarak ne denli zayıf ve yapay temellere dayalı oldukları kısa sürede belli olmuştur.

Türk dış politikası, yukarıda tanımlanan uluslararası ve toplumsal belirsizlik dinamiklerinin çizdikleri parametreler içinde, bir yandan Batı'ya dönük ve halen Batı ittifakında güven ve dayanışma arayan eski yönünü ayakta tutmaya çalışmakta, öte yandan uluslararası sistemde ve ülke içinde biçimlenen yeni oluşumların yarattığı, statüko'ya meydan okuyan etkilerle başetmeye

hem de onun AB ve ABD gibi birimlerinin stratejik ilgi alanlarının dışına kaymıştır. Diğer bir deyişle, uluslararası sistemdeki yapısal değişiklikler, Türk dış politikasının alışlagelmiş temelini sürdürülebilmesini iyiden iyiye zorlamıştır. Türkiye, Soğuk Savaş sonrasındaki yeni oluşumların gene yukarıdaki sayfalarda sözü edilen bölgesel ve ülke-içi etkileri ile uğraşırken de fazla başarılı olamamıştır.

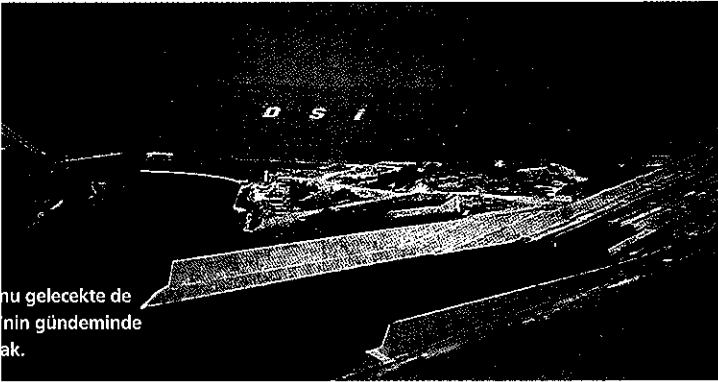
Türkiye'deki statüko karşıtı toplumsal oluşumların en uç örneği olan ve bölgedeki gelişmelerle sıkı bir etkileşim içinde gelişen Kürt sorununun yarattığı etkiler, Türk dış politikasının Soğuk Savaş sonrasında en yoğun olarak uğraştığı konu olmuştur. Özellikle, dış dünyadan bakıldığında Türk dış politikası-ve iç politikası-ağırlıklı bir biçimde Kürt sorunu ile sınırlı ve değerlendirilir duruma gelmiştir.

Türkiye, Soğuk Savaş sonrasına önceden hazırlıklı girseydi farklı bir dış politika izleme olanağına sahip olur muydu? Büyük bir olasılıkla "evet". Çünkü, o zaman, öncelikle toplumsal sorunlarına yönelmek ve demokrasi yönünde rejim sorununu çözümleyebilmek için zaman kazanmış olurdu. İçeride geliştirdiği bu toplumsal uzlaşma ve gelişme temelinde, dış dünyaya retorikle değil, sağlam hesaplar üzerine oturtulmuş görüş ve seçeneklerle yaklaşabilirdi. Ancak 1980'lerin askeri rejimi anımsanınca, böyle bir olasılığın hiç de gerçekçi olmadığı acı bir ders olarak ortaya çıkmaktadır.

1996'da Türk dış politikasının iç kaynakları

1. Ekonomik sorunların büyüklüğü: Türkiye'nin dış dünyayı etkileme yeteneğinin en önemli alt unsuru olan ekonomik gücü 1996 için iyimserliğe yol açacak bir noktada değildir. Genel kanı, IMF ile yeni bir istikrar paketi üzerinde anlaşmanın zorunlu olacağı yönündedir. Ekonomik gücünü geliştiremeyen bir Türkiye'nin askeri gücü de zayıflar. Ayrıca, düzenli ordusunun büyük bir bölümünü Güneydoğu'ya ayırmış bir Türkiye "dış düşman"a karşı hazırlıksız yakalanma riski ile karşı karşıyadır.

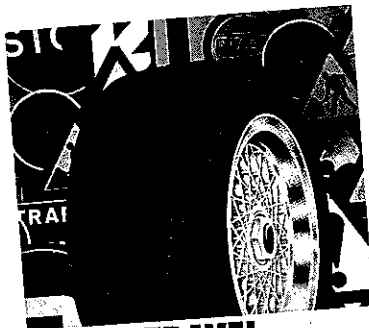
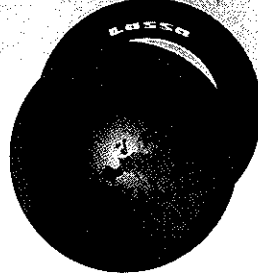
2. Siyasal rejim ve sistem tıkanıklığı: Türkiye'de siyasal rejimde köklü bir değişiklik olasılığı 1996'da tüm boyutları ile gerçekten gündeme gelmiştir. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerden bu yana temel siyasal felsefesini oluşturan laikliğe ve Batılılığa karşı olan, İslami dünya görüşünü ve devlet örgütlenmesini savunan Re-

çabalamaktadır. Ancak her iki çabasında da başarı derecesi oldukça düşüktür. Çünkü, eski dünyanın koşullarına göre geliştirilmiş olan politikaların ruhu, bugünün yeni koşullarının filizlendirdiği ve yukarıdaki sayfalarda gönderme yapılan uluslararası siyasal, ideolojik ve askeri değerler ve ölçülerle çoklukla çelişmektedir.

Şöyle ki; Türkiye'nin Batı ittifakı ile ilişkilerinin sürebilmesi için gerekli olan tehdit, Sovyetler Birliği ile birlikte ortadan kalkmıştır. Bu yeni jeostratejik durum karşısında Batı ittifakının askeri boyutu göreceli olarak önemini yitirirken, Batı içinde ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda bölgesel gruplaşmalar ivme kazanmıştır. Türkiye 40 yıl boyunca yalnızca askeri boyutlu bir müttefik olarak Batı ittifakında yer aldığı için, askeri tehdit ortadan kalkınca hem Batı denilen geniş siyasal ve kültürel alanın,

Dünyaya bakın, Lassa'yı göreceksiniz.

TRAVEL INSURANCE.

Les pneus Lassa offrent une sécurité accrue et une tenue de route améliorée. Ils sont conçus pour résister à toutes les conditions de conduite, même dans les conditions les plus difficiles. Ils offrent une excellente adhérence et une longue durée de vie. Ils sont disponibles en plusieurs tailles et largeurs pour répondre à vos besoins. Ils sont également disponibles en plusieurs versions pour répondre à vos besoins. Ils sont conçus pour résister à toutes les conditions de conduite, même dans les conditions les plus difficiles. Ils offrent une excellente adhérence et une longue durée de vie. Ils sont disponibles en plusieurs tailles et largeurs pour répondre à vos besoins. Ils sont également disponibles en plusieurs versions pour répondre à vos besoins.

LOW PROFILE HIGH VALUE

IMPETUS HR 65
IMPETUS HR 70

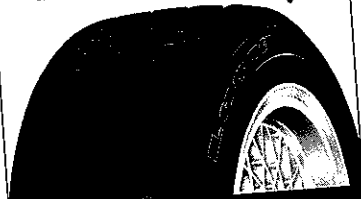

LASSA Qualita', Tecnologia e Pregio.

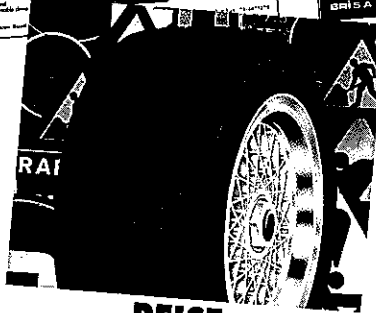
Prodotto da una delle più grandi industrie pneumatiche del mondo, Lassa offre una qualità superiore e una tecnologia avanzata. I pneumatici Lassa sono progettati per offrire la massima sicurezza e la migliore tenuta di strada. Sono disponibili in diverse versioni per rispondere a diverse esigenze di guida. Sono anche disponibili in diverse dimensioni per rispondere a diverse esigenze di veicolo. Sono progettati per resistere a tutte le condizioni di guida, anche le più difficili. Offrono una lunga durata e una buona tenuta di strada. Sono disponibili in diverse versioni per rispondere a diverse esigenze di guida. Sono anche disponibili in diverse dimensioni per rispondere a diverse esigenze di veicolo. Sono progettati per resistere a tutte le condizioni di guida, anche le più difficili. Offrono una lunga durata e una buona tenuta di strada.

Avete la nostra parola.

Quality, technology and value.

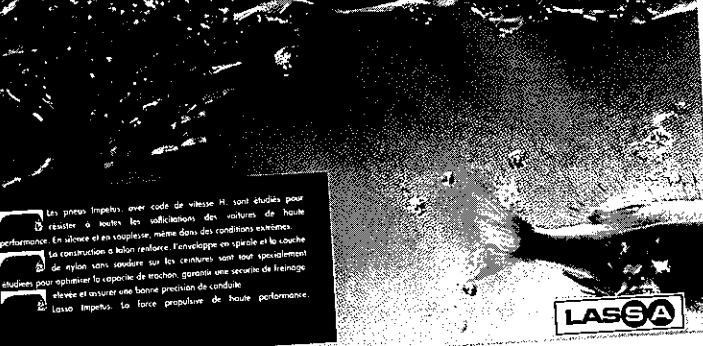
REISE- VERSICHERUNG.

THE GOOD DIE OLD.

Prodotto da una delle più grandi industrie pneumatiche del mondo, Lassa offre una qualità superiore e una tecnologia avanzata. I pneumatici Lassa sono progettati per offrire la massima sicurezza e la migliore tenuta di strada. Sono disponibili in diverse versioni per rispondere a diverse esigenze di guida. Sono anche disponibili in diverse dimensioni per rispondere a diverse esigenze di veicolo. Sono progettati per resistere a tutte le condizioni di guida, anche le più difficili. Offrono una lunga durata e una buona tenuta di strada. Sono disponibili in diverse versioni per rispondere a diverse esigenze di guida. Sono anche disponibili in diverse dimensioni per rispondere a diverse esigenze di veicolo. Sono progettati per resistere a tutte le condizioni di guida, anche le più difficili. Offrono una lunga durata e una buona tenuta di strada.

Impetus: Le roulement silencieux de la vitesse

Les pneus Impetus ont été conçus pour offrir une performance exceptionnelle. Ils sont conçus pour résister à toutes les conditions de conduite, même dans les conditions les plus difficiles. Ils offrent une excellente adhérence et une longue durée de vie. Ils sont disponibles en plusieurs tailles et largeurs pour répondre à vos besoins. Ils sont également disponibles en plusieurs versions pour répondre à vos besoins. Ils sont conçus pour résister à toutes les conditions de conduite, même dans les conditions les plus difficiles. Ils offrent une excellente adhérence et une longue durée de vie. Ils sont disponibles en plusieurs tailles et largeurs pour répondre à vos besoins. Ils sont également disponibles en plusieurs versions pour répondre à vos besoins.

Prodotto da BRISA
BRISA BRIDGESTONE SABANCI TIRE MANUFACTURING AND TRADING INC.

Les pneus Impetus HR sont recommandés pour les véhicules suivants :
AUDI, BMW, CITROEN, DAIHATSU, FIAT, FORD, HONDA,
LANCIA, MAZDA, MERCEDES, NISSAN, PEUGEOT, RENAULT,
SEAT, SKODA, SUBARU, TOYOTA, VOLVO.

Impetus 65. Impetus HR 70. Impetus HR 60.

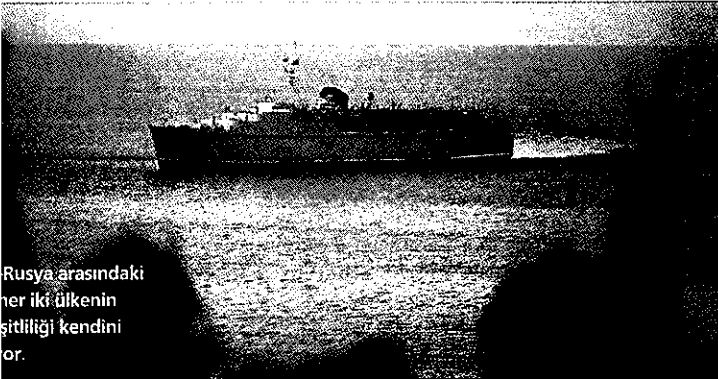
fah Partisi, 24 Aralık 1995 genel seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Tüm oyların ancak % 21'ini alabildiği için Refah Partisi'nin tek başına iktidar olma yolu, en az bundan sonraki genel seçimlere kadar ukalıdır. Bu nedenle, iktidar erkini kullanarak anayasal yoldan rejimi değiştirecek gücü henüz yoktur. Ancak, bu İslamcı parti demokratik sistemin sunduğu olanaklardan yararlanarak, seçmenin iradesinin 158 milletvekili ile yasama organında meşru yollardan temsil edilmesini sağlayacak duruma gelmiştir. Yalnızca muhalefette bile kalsa Atatürk Türkiye'sinin Batı'ya dönük ve laikliği demokratik yaşam tarzının vazgeçilmez bir önkoşulu olarak değerlendirmiş olan dünya görüşünü ciddi ciddi zorlayacaktır.

Refah Partisi tek başına iktidar olabilseydi büyük bir olasılıkla Türk dış politikasında ciddi bazı değişikliklere yönelecekti. Ancak bu değişikliklerin, olanı söküp at-

lami güçler İran modeli bir yönetim tarzına ve Amerikan düşmanlığına yönelmedikçe, Amerika, yeni durumdan rahatsız olsa bile ona uyum sağlamaya ve yeni rejimle iyi geçinmeye çalışacaktır. ABD-Suudi Arabistan ilişkileri modeli büyük bir olasılıkla ABD-Türkiye ilişkilerine uygulanmaya çalışılacaktır. Avrupa Birliği'nin topluca ve onun önde gelen üyelerinin bireysel olarak tepkileri ve bunların siyasal yansımaları ABD'ninkinden bir derece daha sert olabilir. Ancak 1994-95 Gümrük Birliği görüşmeleri sırasında bu olasılık tüm açıklığı ile hem Türkiye'de, hem AB koridorlarında ve başkentlerinde değerlendirilip, tartışılmıştı. Bu nedenle bundan sonraki davranışlarının, ilişkileri açıkça dondurma yerine, sessizce yokuşa sürme yönünde gelişmesi beklenebilir. Ancak AB'ye üyelik konusu kesinlikle kapanmıştır.

3. Ulusal birlik: İç etmenler arasındaki belirleyici rolü açısından gene ön sıraya koyduğumuz ulusal birlik duygusuna gelince: 65 milyona yaklaşan Türk vatandaşı arasındaki birlik duygusunun, iç ve dış konjonktürde köklü değişiklikler olmadıkça, daha önceki on yılda gösterdiği olumsuz çizgiden farklı bir çizgi izlemesi olanaksız görünmektedir. Özellikle, on yıldır silahlı bir savaşım yürütmekte olan ayrılıkçı Kürt ulusçuluğu, Alevi-Sünni ve Laik-İslamcı eksenlerinde su yüzüne çıkan toplumsal gerilim, aynı sınırlar içinde birlikte yaşama iradesinin ciddi olarak zedelenmiş olduğunun kanıtıdır.

Soğuk Savaş sonrasında tüm dünyada coşan etnik ulusçuluk ve dinsel mezhepçilik gibi akımlar karşısında vatandaşları arasındaki birlik duygusunun zayıfladığı Türkiye gibi bir ülkenin dış politikası bir yandan dış baskılara açık hale gelmiş, öte yandan diplomatik ağırlığı azalmıştır. Bu akımlar, merkezi hükümetin nüfusun tümünü temsil ettiği ve iktidar erkini meşru yoldan gerçekleştirdiği konusunda kuşkular uyandırmaktadır. O zaman meşrutiyet konusu gündeme gelebilmektedir. Çünkü, Türkiye'de ayrılıkçı Kürtlere karşın birliği idame ettirmenin temel aracı açık seçik olarak Türk Silahlı Kuvvetleri olmaktadır. Kürt sorunu ve buna karşı Ankara'nın izlediği geniş çaplı askeri strateji sürdüğü sürece, 1996 ve sonrasında Türk dış politikasının üzerindeki, (bazıları şantajı varan) baskıların yok olması düşünülemez. Öte yandan, son genel seçimlerin sonuçları Türkiye'de kendi içinde tutarlı ve güçlü bir iktidarın bundan sonraki seçimlere kadar kuru-

Rusya arasındaki her iki ülkenin sivilliği kendini or.

mak yerine, olmayanı eklemek yönünde gelişmesi olası gözükmemektedir. Bu bağlamda, Refah'ın anti-Batı söylemini iyice yumuşatması ve tersine Batı ile iyi geçinme politikasına yönelmesi beklenebilir. Sistem yanlısı ve barajı aşmış olan ortanın sağındaki ve solundaki güçlerin dağınıklıkları da Türkiye'de siyasal tikanıklığı ve belirsizliği körükleyen unsurlardır. Bu partiler (sağda DYP ve ANAP; solda DSP ve CHP) mevcut oy dağılımı karşısında ancak üçlü bir ittifakla iktidarı ellerinde tutabilirler. Ancak, sistem partilerinin aralarında varolan kişilik çatışmaları akılcı ittifakları ve uzun ömürlü koalisyon hükümetlerini engellemektedir.

Türkiye'de Şeriatı dayalı bir devlet modelinde ısrarlı olan İslami güçlerin iktidara yaklaşmış olmaları acaba dış dünyada Türkiye'ye karşı nasıl bir tepki doğurur? İs-

lamayacağına işaret etmektedir. Bu siyasal parçalanma, Kürt sorununa çözüm arayışını yeniden erteletecektir.

HADEP'in son genel seçimlerde aldığı 1,5 milyon civarındaki halk oyuna karşın % 10'luk barajı aşamayarak, yasama organına girememiş olması da, teknik açıdan ne denli yasal olursa olsun, demokratik değildir. HADEP'in durumu, özellikle Gümrük Birliği çerçevesindeki ilişkilerde, meşru bir Kürt partisi konusunun gündeme gelmesini hızlandıracaktır.⁽³⁾

Dış evrendeki oluşumların dış ilişkilere ve sorunlara yansımaları

Yakın gelecekte Türk dış politikasını yönlendirecek olan ikinci temel etmen dış evrendeki gelişmeler olacaktır. Bugüne kadar dış evrende Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkar algılamaları ve öncelikleri açısından başat ağırlığa sahip olmuş olan unsurlar yakın komşuları, belli başlı Avrupa güçleri, Sovyetler Birliği/Rusya ve 1945'den bu yana da Amerika olmuştur.

Soğuk Savaş'ın ve Sovyetler Birliği'nin çöküşleri ile birlikte dünyada ve komşu bölgelerde gerçekleşen jeostratejik değişiklikler, daha önce de tartışıldığı gibi, Türkiye'yi yepyeni bir dış evrenle karşı karşıya getirmiştir. Bu yeni evrenin en önemli özelliği yaygın derecedeki belirsizliktir. Belirsizliğin de en göze batan özelliği, belli bir dünya düzeninin biçimlenememiş, kuralların saptanamamış olmasıdır. Uluslararası düzeydeki yapısal belirsizliğin yanında, tarihsel olarak dünya düzenine damgasını vuran büyük güçlerin iç ve dış politikaları konusunda da belirsizlikler vardır. Bu belirsizlik ortamında Türkiye'nin Soğuk Savaş sırasında kurmuş olduğu ilişkiler sarsıntı geçirmektedir.

Amerika: Dayton Antlaşmaları ile dünya lideri rolünü yeniden canlandırmaya niyetli olduğu görülen Amerika'da halen inziva politikasını düşleyen siyasal çevreler de vardır. 1996'daki Başkanlık seçimlerinin sonuçları da Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileme gizil gücüne sahiptir. Cumhuriyetçi Parti'nin lideri Robert Dole'un Ermenistan sorunu konusundaki Türkiye'yi suçlayıcı tutumu bilinmektedir. Clinton yönetimi, insan haklarını öne alan parti felsefesi ile çelişir bir biçimde, Türkiye'ye siyasal ve ekonomik destek vermiştir. Ancak, Irak ve AKKA konularında ciddi görüş ayrılıkları vardır. Türkiye'de değişen parlamento yapısı özellikle Kuzey Irak'daki Çevik Gü-

cün bugünkü yapısı ile sürmesini zorlaştırabilecektir. Refah, DSP ve ANAP'ın bu konudaki görüş birliği ciddi gözükmemektedir. 1991 Mayıs'ından bu yana Türk kamuoyunda gerçek bir güvensizlik ve antipati uyandırmış olan Çekiç Güç'ün güven kazanabilmesi için PKK'nın Kuzey Irak'tan uzaklaştırılması gereklidir. Çekiç Güç'ün amacı Irak Kürtlerinin Saddam güçlerine karşı korunmasıdır. PKK'nın rahat çalışmasını sağlayacak bir ortam hazırlamak değil. Bu çelişki Türkiye'yi rahatsız ettikçe, Amerika'nın Irak politikasına tam bir destek verilmesi olanaksızdır.

Rusya: Rusya Komünist Partisi 17 Aralık seçimlerinden Duma'nın birinci partisi olarak çıkmıştır. Ancak çok güçlü bir Başkanlık sisteminin varlığı ve Başkanlığın reformistlerin güçlü adamı Yeltsin'in elinde bulunması iktidarın henüz Komünistlerin eline geçtiğini göstermez. Reformcular, Komünistler ve Rus ulusçuları arasındaki en önemli yarış Haziran 1996'daki Devlet Başkanlığı seçimlerinde yaşanacaktır. Haziran'da Komünistlerin olası bir başağrsı,

Soğuk Savaş'ın bitiminin yedinci yılı olan 1996 yılına Türk dış politikası sorunları artmış olarak girmiştir. Bir yandan dış dünya değişirken, öte yandan Türkiye'de siyasal ve sosyal çalkantıların yoğunluğu artmıştır.

Türkiye'de aşırı sağ kesimi ürkütse de, Rusya'nın Türkiye siyasetini bugün olduğundan daha fazla olumsuz yöne çekmesi beklenmemelidir. Bugünkü durumu ile Türkiye açısından Türk-Rus ilişkileri, Rus şövenizminin ve Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı tarihi nüfus alanı olarak tanımlama iddiasının olumsuz etkileri altındadır. Bu duyguların etkisi altındaki Rusya, Türkiye'nin aynı bölgelerde siyasal ve ekonomik varlık göstermek istemesini, tarihi Rus çıkarlarına yönelmiş ciddi bir tehdit olarak görmektedir.

Türkiye'nin Rusya'yı rahatsız eden diğer bir yönü de, Rusya Federasyonu içindeki Müslüman ve Türk kökenli unsurlar ile en azından dostane ilişkiler kurma, hatta onları Moskova'ya karşı destekleme gizil gücüne sahip olma-

sıdır. Özetlersek, Rusya'da Komünistlerin iktidara gelmesinin Türk-Rus ilişkilerini bugünden çok daha kötüye götürmesi olasılığı zayıftır. Çünkü durum zaten kötüdür. Bugün Türkiye-Ermeni ve Türkiye-Gürcistan sınırlarında Rus askeri gücü, Soğuk Savaş dönemindeki gibi konuşlandırılmıştır. AKKA ihlal edilmektedir. Kafkaslardaki askeri çevrelemenin, Balkanlar'da Rusya-Yunanistan, doğu'da ise Rusya-İran antantı ile pekiştirilmek istendiği yönünde işaretler vardır. Bugünkü gerilimin yükseltilmesi silahlı çatışmayı bile gündeme getirebilir. Fakat her iki ülkenin de yöneticileri, silahlı çatışmanın her türlü maliyetinin bilinci içinde oldukları ve anlaşmazlık konularını ılımlı bir stil ile yönetmeye çalıştıkları izlenimi vermektedirler.

Kafkasya-İran-İrak: Günümüzde Kafkasya, İran ve Irak üzerinden geçen hat üzerinde yepyeni jeopolitik dinamikler oluşmaktadır. Unutmamak gerekir ki, adı geçen bölge, özellikle Ortadoğu barış sürecinin başarılarının

Türk dış politikasında yakın gelecekte en ciddi sorunların, Ortadoğu barış sürecinin etkisi altında gelişmesi beklenmelidir. Barış süreci, değişimi zaten daha önceden harekete geçirmişti.

dan sonra, geniş anlamdaki Ortadoğu'nun en gerilimli yöresi durumuna gelmiştir. Tarihte olduğu gibi bugün de bu yörede Rusya, Türkiye ve İran'ın çıkarları çatışmaktadır. Kafkasya yerel çatışmalarla sarsılırken, Rusya buraya sızmaktadır. Amerika ise İran ve Irak'a karşı diplomatik, ekonomik ve askeri stratejiler geliştirmektedir.

İran, iktidar boşluğunun egemen olduğu Kuzey Irak'ta 1995 yaz'ında açıkça siyasi ve askeri varlık göstererek, yalnızca kendi çıkarlarına değil, dolaylı yoldan Rusya'nın çıkarlarına da hizmet etmektedir. Çünkü Rusya'da yalnızca Rus ulusçuları ve neo-emperyalist güçler değil, temelde Batı yanlısı olan reformcu Yeltsin iktidarı da ABD'nin Irak politikasından son derece rahatsız olmaktadır. Hele Dayton Barış Antlaşmaları ile Balkanlarda tam bir diplomatik mağlubiyete uğramışken. Bu genel

perspektiften bakıldığında Türkiye'nin ve Amerika'nın Kuzey Irak'taki nüfuzlarının İran'ın da işe karışmasıyla dengelenmesi Rusya'nın olumlu bakacağı bir gelişme olacaktır. Bu nedenle, Rus-İran yakınlaşması yalnızca bölge değil aynı zamanda dünya dengeleri açısından da anlamlıdır. Bu durum, ABD'yi, Türkiye'ye karşı yakınlık duymayan bir yönetim başa gelse bile, geleneksel jeostratejik hesaplarla davranmaya yönlendirebilecektir. Bu oluşumların yoğunlaşması karşısında yalnızca ABD değil, Batı Avrupa'da özellikle Fransa, Türkiye'ye karşı daha olumlu bir çizgiye yönelebileceklerdir.

Ortadoğu barış süreci: Türk dış politikasında yakın gelecekte en ciddi sorunların Ortadoğu barış sürecinin etkisi altında gelişmesi beklenmelidir. Barış süreci, değişimi zaten daha önceden harekete geçirmişti. Örneğin Türkiye-İsrail ilişkileri son bir yılda önemli derecede bir iyileşme yoluna girmişti. Bugün Arap dünyasında, Libya hariç, Siyonist bir İsrail devletinin varlığını reddeden devlet kalmamıştır. Muhalefet yalnızca toplumsal gruplar düzeyine inmiştir. Böyle bir çerçevede, Refah Partisi'nin Siyonizm düşmanlığına dayalı bir Ortadoğu politikasını sürdürmeye çalışması bilgi ve düşünce eksikliğini yansıtır. Bu da iktidara aday bir siyasal partiden beklenmemelidir. Ancak Refah'ın İsrail politikasının kısa sürede güven ve dostluk temeli üzerinde gelişmesini beklemek de gerçekçi olmaz. Refah büyük bir olasılıkla İran'ı değil, Suudi Arabistan'ı kendisine örnek alacak, İsrail politikasını onunkine göre ayarlayacaktır.

Barış sürecinin ikinci en ciddi etkisi Türkiye-Suriye ilişkileri üzerinde olacak gibi gözükmektedir. İsrail ile savaştan kurtulma yolunda olan Suriye daha şimdiden Fırat Nehri suyu konusunda Arap ülkelerini de arkasına alarak gürültü koparmaya başlamıştır. Suriye'li bir diplomatın kısa süre önce Arap Birliği Genel Sekreter Yardımcılığına getirilmesi ile birdenbire tonu yükselen Arap dünyasının sesi, İsrail ile yürütülmekte olan barış girişiminden güç almaktadır. Suriye su konusunda 1990'ların ilk yıllarında da Arap dünyasını harekete geçirmişti. Fakat o yıllarda cılız kalan sesler bugün koroya dönüşmektedir. Arap dünyası Türkiye'den kaynaklanan bir sınır aşırı suyu "Arap Suyu" diye tanımlayarak, Türkiye'ye karşı topluca bir tavır almaktadır. Böyle bir gelişme İsrail ile barışmadan önce düşünülemezdi.

Suriye'nin bir yandan PKK'yı destekleyip, öte yandan Arap Birliği'ni arkasına alarak Türkiye'ye karşı yürüttüğü zorlama diplomasisi, İsrail ile er geç imzalanacak olan barış antlaşmasından sonra daha da sertleşebilecektir. İsrail'den serbest kalan askeri gücü Türkiye'ye yönelecek, Lübnan'daki 40.000 kişilik Suriye ordusunun en azından bir kısmı Türkiye bağlamında değerlendirilecektir.

Ne Refah Partisi'nin, ne de sistem partilerinin, Fırat ve Dicle nehirlerinin uluslararası boyutları konusunda Turgut Özal döneminde belirlenmiş olanların dışında politikaları vardır. Arap-İsrail barışının gerçekleştiği bugünün yeni Ortadoğu'sunda Türkiye'nin su politikalarını yeniden gözden geçirmesi kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur.

Yunanistan: Başbakan Andreas Papandreu'nun siyaset sahnesinden çekilmesi ile acaba Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem açılabilir mi? Büyük bir olasılıkla "hayır." Yunanistan'da ne fikir, ne de siyasal güç dağılımı düzeyinde, Türkiye ile ilişkileri normalleştirmeye yönelik baskı doğuracak gelişmeler olmuştur. Ayrıca, Yunan politikacısı ve kamuoyu, Refah Partisi olgusunu Türk-Yunan ilişkilerinin daha da sertleşmesine neden olacak biçimde kullanacaklardır. Yunanistan-Rusya ve Yunanistan-Suriye arasında gelişmekte olan ve önemli bir boyutu Türkiye düşmanlığından kaynaklanan ittifaklar da kuşkusuz Türkiye'yi derinliğine rahatsız edecektir.

Son günlerde Dayton Barış Antlaşması'nın mimarı Amerikalı diplomat Richard Holbrook'un Kıbrıs sorununa eğilmekte olduğundan sözedilmektedir. Ancak Kıbrıs sorununun çözümü çok daha zor olacaktır. Çünkü, Ada'da yirmi yıldır kan akmamaktadır. Türkiye'de ise Refah ve DSP liderleri gibi Kıbrıs sorununu ulusal bir dava olarak değerlendirmeye devam eden liderler siyasal güçlerini arttırmış olarak bugün, Türk iç siyasetinde rol oynamaktadırlar. Türkiye'deki siyasal iktidarın zayıf koalisyonlarla yürütüleceği öngörülen bir dönemde Türkiye'nin dışarıdan empoze edilen bir barış planına onay vermesi ancak Kürt sorununun ve 73 milyarlık dış borcun şantaj olarak kullanılması ile olanaklıdır.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikası öncelikle üç konu etrafında ciddi sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. Kürt sorunu; Avrupa Birliği ile ilişkiler; yeni Rusya ile Türki-

ye arasında oluşan çıkar çatışmaları. ABD ile ilişkilerdeki sıkıntılar ise genel jeostratejik değişimin bir ürünüydü. Daha önce de tartışıldığı gibi, eski politikalar ve ilişkiler, ancak sorunlara ortak bir anlayışla yaklaşmak için çerçeve oluşturabilirdi. Fakat sorunların içsel gücü önemli bir derecede bu çerçevenin dışına taşı. Örneğin NATO, Rusya'nın Türkiye'nin sınırları konuşlandırdığı gücünü ve AKKA'yı delmesini bir NATO güvenliği sorunu olarak değerlendirmeyip, olayı Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkiler düzeyine indirgedi.

Soğuk Savaş'ın bitiminin yedinci yılı olan 1996 yılına Türk dış politikasının sorunları artmış ve derinleşmiş olarak girilmiştir. Çünkü bir yandan dış dünya değişirken, öte yandan Türkiye'de siyasal ve sosyal çalkantıların yoğunluğu artmıştır. İç yapısında istikrara kavuşamayan ve sistemini oturtamayan bir Türkiye'de dış dünyadan gelen talepleri-Gümrük Birliği'nin bedeli olarak Kıbrıs'ın AB'ne tam üyeliği; Arap ülkelerinin Fırat'ın sularını paylaşmak istemi; Rusya'nın Türkiye'yi Güney Kafkasya'da söz sahibi görmek istememesi, vb. uzun vadeli olarak düşünen, irdelleyen ve açıklayan siyasal ve bürokratik kadroların yetişmesi ve görev yapması son derece zorlaşmaktadır. Bu çalkantılı, bu istikrarsız ortamda siyasal kadroların büyük kesimi yalnızca kişisel iktidarlara için iktidar olmakta, dış politika gibi yaşamsal bir konu, günlük siyasal çekişmelerin ve kısa vadeli siyasal çıkar hesapların gözlükleri ile değerlendirilip, yürütülmektedir.

Türkiye dış politika açısından yaklaşık yarım yüzyıldır yaşadığı en kritik dönemden geçmektedir. Bu gerçeğin bilinci içinde siyasal, bürokratik ve hatta akademik kadroların, tarih boyunca en etkin savunma aracı olmuş olan çağdaş bilgi ile donanarak dış dünyaya hazırlanmaları zorunludur.

Prof. Dr. Duygu Bazoğlu Sezer

Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Dipnotlar:

1. "International Relations Theory and the End of the Cold War", *International Security*, 17:3 (Winter 1992-93), pp. 5-58.
2. Hatta, Amerikalı düşünür Francis Fukuyama, liberalizmin eriştiği bu yeni küresel çapa bakarak, "tarihin sonu"nun geldiğini iddia ederek, insanlığın ilerlemesi için bundan böyle yeni bir ideolojik çözümlemeye gerek bile kalmadığını savunmuştur. Tabii çok da eleştiri almıştır. Fukuyama'nın görüşleri için, bakınız, "The End of History" *The National Interest*.
3. Yazının 1987'de hazırladığı bir çalışmada Türk dış politikasının bu yazıda adı geçen aynı iç sorunlar nedeniyle dış baskılar altında kalacağı ve kararsızlık göstereceği vurgulanmıştır. Bakınız Ergun Özbudun (e.d.) 2000 Yılında Türkiye.

Türkiye'de kırsal kesimin çözülüşü ve İslamcı kabul arayışı

Nur Vergin

Türkiye, iki yüzyıldır süregelen Batılılaşma politikaları ve yarım yüzyılı aşkın köktenci laiklik çabalarıyla, din ve devlet işlerinin birbirinden tamamen ayrılması yaklaşımının başarıyla uygulandığı kuşkusuz ilk- ve büyük olasılıkla şimdilik tek- İslam ülkesidir. Bununla birlikte, İslam'ın yeniden dirilişine ve tüm toplumsal ve siyasal alanlardaki yaygın etkisine tanık olmaktayız.

Atatürkçü kuramcılar, yeni rejimin temel taşının laiklik olması gerektiği kanısındaydılar. Sadece İslam'ın de-

ğil, genel anlamda dinin, beyni ve ruhu biçimlendiren bir güç olduğunu, birey için anlamın temel kaynağını temsil ettiğini kabul etmekle birlikte, genelde dinin, özelde İslam'ın, kamusal alanın dışında tutulması gerektiğini ileri sürdüler. Somut siyasal iddia ve kuralları bulunan bir din olan İslam, şaşırtıcı bir biçimde, siyasal bir kararla, birdenbire kişisel bir konu haline geldi ki, bu da kendi başına bir devrimdi. Yeni cumhuriyetçi devlet, henüz oluşma aşamasında bile olsa, sivil toplumun, uysal

ve itaatkar halde tutulabilmesi için, gözlem ve denetim altında bulundurulması gerektiği inancını taşıyordu. Atatürkçü yönetici azınlık, bu tür bir siyasal ıslahın teminatçısı konumundaydı ve gerçekten de, Müslüman bir toplumda ilk laik devletin kurulmasına, daha sonra da başarisına yol açan yeni yaklaşımları benimsemişti.

Türkiye’de bir zamanlar merkezi ve egemen olan İslam, artık sadece kırsal kesime ve yoksul kentlilere miras kalmış, öteden beri dinsel ve gizemci geleneklerin barındığı Anadolu’ya sürülmüştü. Kamusal alandan uzaklaştırılan, siyaset hayatında yasaklanan İslam, Türk toplumunun sahne arkasına itildi ve merkezden dışa sürülmesinin sonucunda çevreye maloldu.

Elbette önemli olan, İslam’ın, siyaset sahnesinden sürülmesiyle birlikte vicdanlardan da silinip silinmediğidir. Görünen o ki, egemen sınıf tarafından yasaklanan İslam, aksine, büyük bir hızla ve büyük olasılıkla aynı nedenle, bir siyasal rekabet ve kazanç kaynağına dönüştü. İslam gizemciliğine dayanan tarikatlar ve yeni dinsel cemaatlar, kırsal kesim üzerindeki güçlü etkisini sürdürdü ve özündeki gizli sembolizme hala çok duyarlı olan bu kitlelerden durmadan yeni taraftarlar topladı. Şunu belirtmek

gerekir ki, Kadiriler, Nakşibendiler gibi birçok tarikatın gizemci çekiciliği sadece Atatürkçü devletin “dinsizliği”nin yarattığı hoşnutsuzluktan kaynaklanmıyordu. Bu duyarlılık aynı zamanda, bir tür toplumsal ve kültürel karşı çıkışın da ifadesiydi: Geçmişte kendilerini İslam kültürü çerçevesi içinde tanımlayan ve böyle tanımlamaya devam etmeye niyetli olanların karşı çıkışıydı. Bu duyarlılık, kültürel kimliği eritmesi kaçınılmaz olan Batılı yaşam biçimi ve alışkanlıkların giderek ilerleyen kuşatmasının yarattığı kaygıyı ve öfkeyi de yansıtıyordu.

Çok partili sistemden, yavaş ama yine de görünür olan sanayileşmeye, yeni varoluş ve toplumsal davranış biçimlerine kadar her şey, artık “yabancı”lardan, Batı’dan esinlenen yeni bir modele, yeni ilkelere göre biçimlenmekteydi. O zaman bu karşı çıkış, bir isteğin; Batılı kurumları, kimlikleri olarak gördükleri ve kendi özgün kültürlerinin bağrından koptuğunu düşündükleri şeylere eklemlemenin olanaksız olduğu kanısını ya da endişesini taşıyan herkes tarafından paylaşılan bir isteğin ifadesi oldu. Bu yönelim şöyle ifade edildi: Köklere geri dönme isteği, yalnızca İslam’ın sağlayabileceği manevi huzur ve barışa tekrar kavuşma isteği, Peygamber’in dö-

neminde yaşanan dünya cennetini canlandırma isteği. Geçmişe özlemin ağır bastığı bir dindarlık kisvesi altında toplumsal hoşnutsuzluk; İslam'a daha uygun olacağı varsayılan bir yeterlilik arayışıyla ifade edilen toplumsal hoşnutsuzluk; daha fazla refah ve daha fazla adalet isteyen toplumsal hoşnutsuzluk; kırsal kesimin ve kırdan kente göç etmiş yoksul kesimin oluşturduğu milyonların zihninde kök salmış bir İslam söylemi ve terminolojisi içinde ifade bulan toplumsal hoşnutsuzluk.

Tarihi tarikat üyelerinin ve daha yakın tarihli İslamcı okul ve cemaatlerin durumu ise, bütünü oluşturan önemli bir öge. Sayısal olarak ele alındıklarında şöyle bir tablo ortaya çıkıyor: Üyelerinin gerçek sayısı konusunda, bu kuruluşlar meşru olmakla birlikte tam anlamıyla yasal olmadıklarından (ki gerçekten yasadışı olup olmadıkları da sorgulanabilir) ve çağdaş siyasal partiler gibi üye listeleri ve muhasebe sistemleri bulunmadığından, Türk toplumundaki demografik ağırlıklarının gerçeğe yakın bir tahminini yapmak oldukça zor görünmektedir. Bununla birlikte, son on yılın gerek siyasal, gerekse de toplumsal olsun, gündelik hayatına kabaca göz gezdire-

çeşitli İslamcı kuruluşlardan sadece bir tanesidir. Refah Partisi, İslamcı yönelim ve özlemlerin siyasal ifadesini temsil etmekte ve hoşnutsuz Müslüman kesimin bir bölümünün iktidar arzusunu kamusal ve siyasal alanda yayma işlevini yerine getirmektedir. Bu nedenle, öteki kuruluşlardan daha etkili olmasa bile tartışmaya yer bırakmayacak biçimde daha görünürdür ve dolayısıyla hem yurtiçinde, hem de yurtdışındaki araştırmacılar ve siyasiler tarafından daha fazla önemsenmektedir.

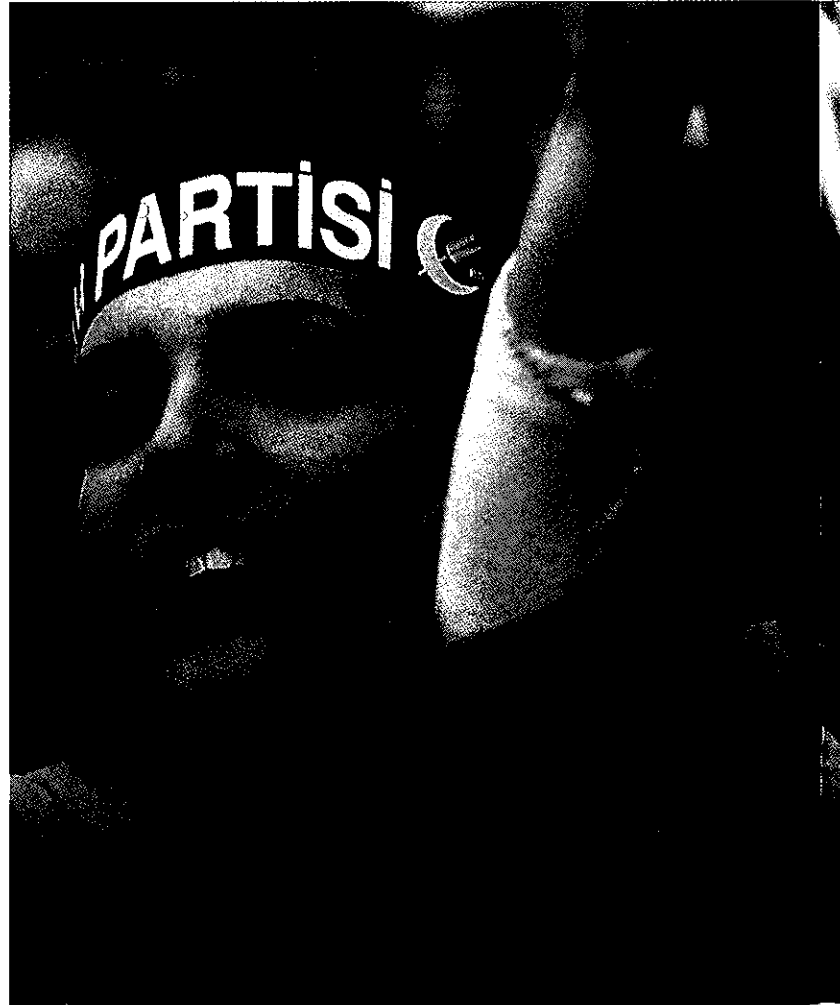
Bu "dinsel parti"nin ideolojik ve toplumsal çekirdeği, Türkiye'nin parlamenter sistemine geçişiyle oluşmuştur.

Çok partili sistemle birlikte, ülkenin siyasal hayatında İslam'ın sesi daha fazla duyulur oldu ve çeşitli biçimleriyle din, bir yeniden doğuşun olmasa da, canlanışın işaretlerini vermeye başladı. Parlamenter sistemin getirdiği

**Çok partili sistemle birlikte,
ülkenin siyasal hayatında İslam'ın
sesi daha fazla duyulur oldu ve
çeşitli biçimleriyle din, bir yeniden
doğuşun olmasa da, canlanışın
işaretlerini vermeye başladı.**

cek olursak, çeşitli dernek, kuruluş ve vakıfların sayısındaki inanılmaz artış, her birinin çeşitli yayın ve dergilerinin sayısı, bunların toplumun her katmanına nüfuz etmesi, İslamcı görüş ve amaçlara bağlılıklarını açık seçik belirtmeleri, derinlemesine bir incelemeye girmeden, günümüz Türkiye'sinde en belirgin hareketliliğin, yalnız nicelik olarak değil, nitelik olarak da bu alanda yaşandığı sonucunu gözler önüne serecektir.

Böyle bakıldığında ise, Refah Partisi, günümüz Türk toplumunda hızla çoğalmakta olan, az çok planlanmış

yeni siyasal katılım biçimleri, merkezle çevreyi eklemlenmenin yeni bir modelini arama dürtüsü yarattı. Böyle bir model olmadan bu iki kutbun bir arada varolmaya devam etmesi mümkün görünmüyordu. Hem çevrenin dinle ilişkisini görmezden gelmeye ya da kısıtlamaya devam etmek, hem de ilgisini çekip siyasal katılımı teşvik etmek nasıl mümkün olabilirdi? Demokrasi ilkelerine bağlı kalarak İslamcı yenilenme hareketine teminat vermeden çevrenin siyasete katılması nasıl desteklenebilirdi?

İşte bu, Türkiye için uzun ve dikenli bir yolun, "daha fazla Atatürkçülük-daha az İslam" ve "daha az Atatürkçülük-daha fazla İslam" arasındaki gidiş gelişlerin başlangıcı oldu. Türkiye dini, kamu hayatından dışlamayı amaçlayan bir ideoloji olan köktenci laiklikle İslamcı yaşam biçimlerine ve siyasal davranışlarına hoşgörülü bir

yaklaşımı benimseyen daha ılımlı bir laik tutum arasında kararsızlık geçirdi. Askeri darbe ve müdahalelerle kesintiye uğrayan bu sürekli gelgit, siyasal istikrarsızlığa ve huzursuzluğa yol açtı.

Öyle görülüyor ki, toplumbilimcilerin sorması gereken soru, Türkiye'de İslam'ın gözlenen canlanışının, siyasal-dinsel hareket ve topluluklardaki çoğalmanın, mevcut sistemin tam anlamıyla bir siyasal reddinden ibaret olup olmadığıdır. Bunun, Türk toplumunda Batı maddeciliğinin saldırısı gibi algılanan tehlikeye bir kimlik tepkisi olmaktan öteye gidip gitmediğini de belirlemek önemli gibi görünmektedir. Yani milyonlarca İslam yanlısı seçmen, (bunların hepsi Refah Partisi'nde toplanmıştır) iktidardaki yönetici azınlığın savunduğu Batılılaşma politikasıyla, kültürel değerlerinin çökmesine bir tepki ve bir cevap arayışı olarak, Kuran'ın önerdiği gibi "Tanrı'nın ipine tutunmaya" mı çalışıyor sadece?

Bu noktada şuna dikkat çekmek gerekir ki, dinsel tarikatların canlanması (buna canlanma adı verilebilirse eğer) ve siyasal bir karşı çıkışı amaçlayan hareketler, önce ekonomik gelişme düzeyi daha yüksek olan, sanayi-

Toplumbilimcilerin sorması gereken soru, Türkiye'de İslam'ın gözlenen canlanışının, siyasal-dinsel hareket ve topluluklardaki çoğalmanın, mevcut sistemin tam anlamıyla bir siyasal reddinden ibaret olup olmadığıdır.

leşmenin toplumsal alışkanlıkları daha ciddi biçimde bozduğu, toplumsal yapıyı çökerttiği ve insanların kafasını karıştırdığı bölgelerde başlamıştır. Hem ekonomik bütünleşme, hem de kapitalist kent toplumuna zorla geçiş, şüphesiz bir buhrana yol açar. Bu da çevredeki bireylerin, bundan böyle kesinlikle çağdaş bir sınıflı toplumda ve dahası, sistemin en alt basamaklarında yer alacaklarını (toplumsal hareketlilik mekanizmaları gerekti-

ği gibi işlemezse ne kadar süreyle?) kavramalarına yol açar. Gelişme efsanesini çağdaş devlet, kendi yaratmıştı. Bu bağlamda, dinden medet ummanın, ekonomik gerçeklikle devletin sahnelediği efsane arasındaki uçuruma bir tepki olduğu ileri sürülebilir. Türkiye'nin Batı'dan ithal ettiği verimlilik kültürü, birçok engelle karşılaşmış ve çeşitli kesimleriyle Türk toplumuna nüfuz edememiş gibi görünmektedir. Bu başarısız-

lık, belirli toplumsal kategorilerde siyasal rejime karşı işsizlik, hoşnutsuzluk, hatta düpedüz soyutlanma ve direniş yaratan en açıklayıcı unsurdur kuşkusuz. Atatürkçü devletin gerçekleştirdiği dönüşümler, daha fazla dünyevi doyum beklentisine ve daha iyi bir yaşam arayışına yol açmıştı. Yaşam kalitesini yükseltme isteği, gerçekten de devletin yaydığı gelişmeci ideolojinin bir sonucuydu. Bu istek, bir toplumsal umuda dönüştü; umutsa, şairin dediği gibi; "şiddetli bir duygudur." Ayrıca şiddetin itici gücü de olabilir. Bu durumda, Türkiye örneğinde umudun, başka üçüncü dünya ya da güney toplumlarında, özellikle de Müslüman bölgelerde tanık olunan türden bir toplumsal-siyasal devrime yol açıp açmayacağı sorusu aklı gelmektedir. Hem ulusal hem de uluslararası siyasal çevrelerde büyük kaygı ve karmaşa yaratan bu soruya benim cevabım, kesinlikle hayırdır ve bunun da birçok nedeni vardır.

Her şeyden önce, Türkiye'de İslamcı siyasetin yükselişinin en belirgin biçimde gözlemlendiği Sünni nüfus, yanlış bir adlandırma ile "köktendincilik" denilen olguya pek az eğilimlidir. Sünnilik, hatta köktendinci denilen yorumları bile, devlet örgütüyle karşı karşıya gelebilecek nitelikte, yüksek düzeyde yapılaşmış, bürokratik hiyerarşiye sahip, özerk bir kuruluşa dönüşebilecek bir din adamları sınıfının varlığına izin vermez. Cevabımın hayır olmasının bir nedeni de, Aleviler'in, dine dayalı bir siyasal iktidara karşı geleneksel itirazlarını sürdürmelerinin yanı sıra, öteden beri Atatürkçü laik ilkelere eğilimlerini açıkça, çoğu kez militanca belirtmiş olmalarıdır. Dinin devlete nüfuz et-

mesi durumunda Türk toplumunda tekrar su yüzüne çıkması beklenebilecek tarihsel Sünni egemenliğine karşı Aleviler'in tek kozu, Atatürkçü laikliktir.

Bir yanda köktenci laiklik yanlılarıyla İslamcılar arasındaki mücadele, öte yanda da dinsel grupların kendi içlerindeki ihtilaf ve kutuplaşmalar, zaman zaman

siyasal şiddet hareketlerine yol açabilir. Ne var ki, Türkiye'deki siyaset sisteminin yapısı ve Türkiye'de İslam

Türkiye'de İslamcı siyasetin yükselişinin en belirgin biçimde gözlemlendiği Sünni nüfus, "köktendincilik" olgusuna pek az eğilimlidir.

lam'ın özel tarihsel konumu, hâlâ, özellikle de şu andaki uluslararası konjonktürde, istikrarın devamını sağlamayı sürdüren önemli iç unsurlar ve sistemin çökmesi varsayımına karşı ciddi engellerdir. Bununla birlikte, içinde bulunduğumuz demokratikleşme sürecinin, İslamcı siyaset yandaşlarının siyaset sahnesinde daha fazla boy gösterip daha fazla söz sahibi olmalarını kolaylaştırdığı ve siyaset sistemi üzerindeki etkilerini artırdığı da bir gerçektir.

İslam'ın daha görünür olması, Türkiye toplumsal gerçeğinin yadsınamaz bir olgusudur ve sınırlanması olasılığı da pek yoktur. "Köktencilik" tehlikesine duyulan korku ve Türkiye siyaset ve toplumun çöküşüne ilişkin felaket tahminleri, İslam'a ve belirtilerine ait her şeye karşı bir korku sergileyen Batılı bir ırkçılığı umursamazlıkla benimsemiş olan köktenci laik yönetici azınlığın endişelerinden kaynaklanmaktadır.

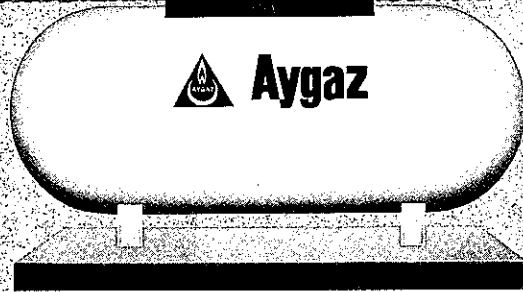
Türk siyasal hayatında İslamcı oyların artışı esefle karşılanabilir, ama bu oyların meşru ve sistemin bir parçası oldukları ve Türkiye'deki sistemin sağlamlaşmasına katkıda bulundukları da gözden kaçırılmamalıdır. Gözönünde bulundurulması gereken bir başka nokta da, kırsal yapının giderek çözüldüğü ve geleceğin kentsel alanlarda biçimlendiği Türkiye'de, İslamcı kesimin siyaset sahnesinde kendini kabul ettirmek için uzun sürecek bir arayış içinde olacağıdır; Müslüman ve Avrupalı kalmak gibi tarihsel ve geleneksel bir seçim yapmış olan ülkemizde böyle bir dönem kaçınılmazdır.

Prof. Dr. Nur Vergin
Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi

EVİNİZE KOMPLE ENERJİ KAYNAĞI AYGAZ MERKEZİ ENERJİ

Evlerine Aygaz Merkezi
Enerji sistemi bağlatanların
sayısı binleri aştı.
Aygaz Merkezi Enerji
evinizin ısıtma, banyo ve

mutfak ihtiyaçlarını tümüyle karşılıyor. LPG
(sıvılaştırılmış petrol gazı) dolu
Aygaz Merkezi Enerji tankı,
evinizin bahçesine monte

ediliyor, evinizin enerji
ihtiyaçlarının tümüne cevap
veriyor. Ekonomik, güvenli,
konforlu. İşletimi, bakımı çok
kolay. Çevreye zarar

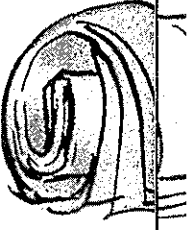
vermiyor. Üstelik LPG tankları ve kesintisiz
LPG ikmali Aygaz garantisinde.
Siz de evinize Aygaz Merkezi Enerji'yi
bağlatın, enerjiniz tam olsun.

Aygaz

Büyükdere Cad. No: 145/1 Aygaz Han Zincirlikuyu 80300 İstanbul Tel: (0212) 274 30 00 Fax: (0212) 288 39 63

Yüzyıl kapanırken Türkiye'nin iletişim ve kültür haritası

Aydın Uğur

Yüzyıl kapanırken Türkiye nihayet kendini keşfetme sürecine girdi. Kendisini olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi görmenin ilk adımlarını atmayı öğrendi. Neredeyse 80'lerin sonuna kadar ülkenin gündemini de, o gündemin tartışılmasında kullanılabilecek söz ve bakış dağarcığını da, büyük ölçüde, siyaset ile devletin merkezinde duranlar tayin ederdi. 90'larla yeni bir şeye tanık olundu: Türkiye toplumu bütün çeşitliliği ile gündeme ağırlığını koymaya başladı.⁽¹⁾

Toplum öne çıktı; devlet geriledi; çünkü Cumhuriyetin başından bu yana alttan alta süregiden bir dizi değişiklik artık etkisini hissettiriyordu. Sonunda, bütün kesimleriyle Türkiye toplumu kendini "dillendirme" arayışına girdi. Ancak her dil bir başka şeyi-kendini tarif etmeyi-gerekli kılar.

Toplumsal değişik kesimleri kendi tariflerini arıyor

Bu dillenme arayışı, sistemin bünyesindeki merkezkaç eğilimlerin güç kazanması süreciyle içiçe girdi. Dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de ulus-devlet, yurttaşları katındaki merkezkaç eğilimleri (etnik, dinsel, "milliyetsel", vb. farklılıkları) yumuşatırken, en çok, modernizasyonun tek taşıyıcısı olduğu savına başvurmuştu. Geniş kitleler devletin vaatlerini kendi talepleri olarak içselleştirmişlerdi. Şimdi ulus-devletin meşruiyetini üzerinde temellendirdiği yapılarda çöküntü, görünür hale gelince merkezkaç eğilimler bıraktıkları boşluğa gelip yerleşmeye başladılar.

Öte yandan, yerküre ölçeğindeki ekonomik bütünleşme diğer ölçeklerde parçalanmayı da beraberinde ge-

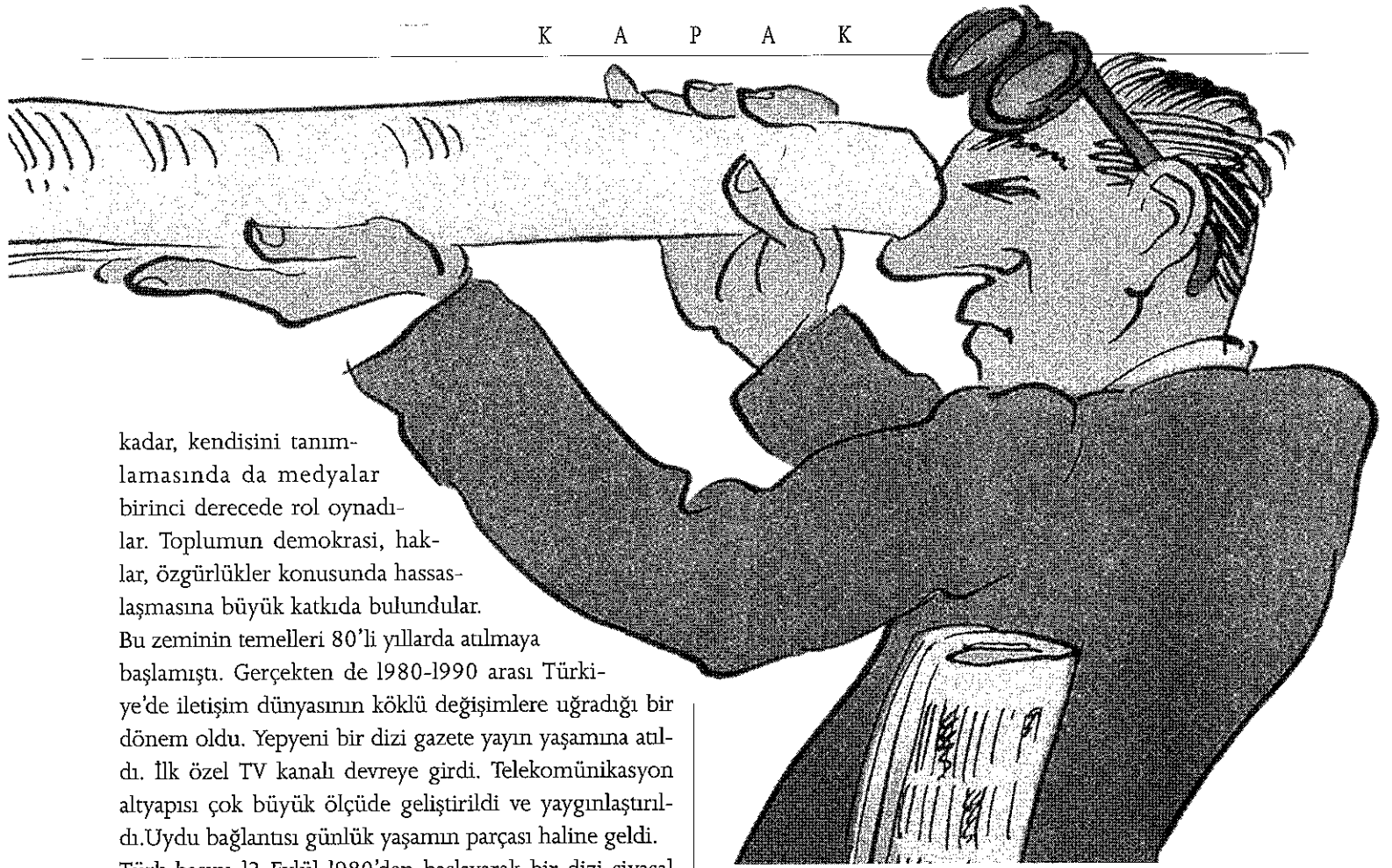
tirmeye neden oldu. Bu parçalanma, kimliklerin oluşmasında benzerliklerin değil de farklılıkların başrolü üstlenmesiyle elele gitti.

Bu yeni stratejiler, yollarını Cumhuriyet'in başından bu yana geçerli olan resmi yurttaşlık kodu ile çatışma içinde çizdi. Cumhuriyet, başından beri yurttaşlık kategorisinin içeriğini tanımlarken siyasal bir bütünlüğe ait olmayla yetinmemiş; siyasal yurttaşlığı (yurttaşı ulusal-etnik kültürün bir parçası yapmayı amaçlayan) kültürel yurttaşlığa doğru zorlamıştı.⁽²⁾ 90'lara doğru devlet krizinin belirginleşmesiyle birlikte bu zorlamaya tabi tutulanların gözünde zorlama, zorbalık niteliği kazanmaya yüz tuttu; tepkiler arttı. Yüzyıl sona ererken, "farklı kimliklerin kültürel anlamda baskıya uğradığı bir ortamda yurttaşlık olgusu etrafında biçimlenmesi gereken hak iddialarının kültürel talepler doğrultusunda ifade"⁽³⁾ edildiğine tanık olundu. Köklerini geçmişte bulan bu kimlik arayışlarının yanına günün içinden filizlenen, daha uçucu, yeni kimlik öbekleri eklendi. Kentlerde, gençler katında, duygudaşlığa dayalı, (örneğin, aynı müziği dinlemekten, aynı mekanları paylaşmaktan ileri gelen) yeni kimlik grupları biçimlendi.⁽⁴⁾

Gelgelelim, bütün bu arayışlarda sosyo-ekonomik parametrelerin koyduğu çerçevenin dışına çıkıldı. Bu gelişmenin etkisiyle, daha 1990'ların başına kadar siyasal kaygıların hükümleraltındaki kamusal alan, kültürel meselenin hükümleraltına kaydı.

Medya sahneye çıkıyor

Türkiye toplumunun kendisiyle tanışmasında olduğu

kadar, kendisini tanım-
lamasında da medyalar
birinci derecede rol oynadı-
lar. Toplumun demokrasi, hak-
lar, özgürlükler konusunda hassas-
laşmasına büyük katkıda bulundular.
Bu zeminin temelleri 80'li yıllarda aulmaya
başlamıştı. Gerçekten de 1980-1990 arası Türki-
ye'de iletişim dünyasının köklü değişimlere uğradığı bir
dönem oldu. Yepyeni bir dizi gazete yayın yaşamına atıl-
dı. İlk özel TV kanalı devreye girdi. Telekomünikasyon
altyapısı çok büyük ölçüde geliştirildi ve yaygınlaştırıl-
dı. Uydu bağlantısı günlük yaşamın parçası haline geldi.
Türk basını 12 Eylül 1980'den başlayarak bir dizi siyasal
ve ekonomik engeli göğüslemek zorunda kalmıştı.
80'lerin başında Türk basınının aşmak zorunda olduğu
en önemli zorluk siyasal nitelikteydi. Askeri yönetimin
uyguladığı sansür ile kapatılma endişesi taşıyan gazetele-
rin kendi kendilerine koydukları kısıtlamalar üstüste gel-
di. Bunlara okurlardaki 12 Eylül öncesinin kutuplaşma
havasından uzak durma eğilimi eklenince, basın, 1980
öncesi döneme kıyasla çok daha belirgin biçimde maga-
zin konularına ve bu arada toplumsal haberlere yöneldi.

1980-1990 dönemi haftalık basın açısından da çok ha-
reketli geçti; çok büyük bir çeşitlenme görüldü. Türk ba-
sın aleminde geleneksel olarak "haftalık siyasi haber der-
gisi" diye adlandırılan yayın organları ilgi alanlarını ge-
nişlettiler. Ekonomik konularda uzmanlaşmış bir çok
dergi yayına başladı. Kadın okura yönelik dergi sayısında
da bir patlama yaşandı. Belli uzmanlık alanlarına, örne-
ğin bilgisayarlılığa olduğu kadar hobilere yönelik yayın-
larda da çeşitlenmeye tanık olundu. Türk basınında
1980-1990 arasında gözlenen çeşitlenmenin bir diğer ör-
neğini ise, "müslüman kesim"e hitap etmeyi hedefleyen
iki yeni gazetenin, Türkiye ve Zaman'ın yayına başlaması
oluşturdu. Özellikle Türkiye, 400.000 dolaylarına erişen
bir okur kitlesiyle dikkatleri üstüne toplamayı başardı.

80'ler sona ererken, sıradanlık ve farklılıklarıyla de-
ğişik toplumsal kesimlerin üyelerine basında daha sık
rastlanır olmuştu. Medya, aynasını, yavaş yavaş topluma
doğru döndürüyordu.

1990'da Magic Box'la başlayan TV yayıncılığında dev-
let tekeli delme operasyonu kısa sürede sonuç aldı.
1990-1994 arası hukuksal kural yokluğu dönemi oldu.
Açılan gedikten önce Show TV ve Tele-On geçti. Onları
bir özel radyo ve TV seli izledi. Sadece 1994'ün Eylül
ayında 25 il ve 18 ilçede 70 adet radyo-TV şirketi kurul-
du. Aynı tarihte Türkiye'deki toplam radyo istasyonu sa-
yasının 2000'i bulduğu, TV kanalı sayısının ise 400'e
yaklaştığı söyleniyordu.⁽⁵⁾

Yeni TV'ler Batı'da genelgeçer hale gelmiş olan "İkin-
ci Televizyonculuk" anlayışıyla çalışıyorlardı. Batı'da
"paleo-televizyon" diye de adlandırılan ilk dönem tele-
vizyon tarzına göre, izleyiciler bir çeşit öğrenci kitlesiy-
di. Televizyon profesyonelleri de bunun hocalarını oluş-
turuyorlardı. Bu pedagojik iletişimin üç temel özelliği
vardı: 1-Hedefi, bilgilerin aktarılmasıydı; 2-Yayıncıdan
izleyiciye uzanan tekyönlü bir iletişim süreciydi ve
zihinleri yönetme, adam etme niyeti ağır basıyordu;
3- Rollerin hiyerarşisine ve ayrılığına dayanıyordu; bir

yanda bilgiye sahip olanlar duruyordu, öte yanda bu bilginin zerkedileceği izleyiciler. Bu tarz, TRT yayınlarında Türkiye toplumunun görüp bildiği tek tarzı zaten.

Aradan geçen zamanda, Batı'da mutlak bilgi anlayışının sarsıntıya girmesi, dikey değil de yatay ve çapraz iletişimin değer kazanmasıyla birlikte televizyon programcılığı da tarz değiştirmişti. Tekyönlü bilgi iletim ilkesi karşılıklı iletişime yenik düşmüştü. Yeni televizyonculuk, her dakika, ister sunucunun sorularıyla olsun, ister telefonla gelen soruların devreye so-

1995 gecesi Kanal 6'da yayınlanan "Duvar" programı sırasında gerçekleştirilen bir telefon anketinin sonuçlarında gördük. Soru şuydu: Medyaya güveniyor musunuz? Evet ya da hayır? Gerçi, örneklem, kullanılan yöntemin güvenilirliği yüksek değildi, sadece 1116 telefon katılımı olmuştu. Ama sonuç çarpıcıydı. Arayanların % 6.37'si güveniyor. % 93.63'ü ise, hayır, güvenmiyordu.

Aynı güvensizliğin bir diğer tezahürünü yazılı basının tiraj dalgalanmalarında yakalamak olanaklı-

Medya-hükümet ve ordu ile birlikte- ülkeyi yönlendiren üç güç odağından biri olduğunu fazlaca sezdiriyor. Bu gücünü de toplum adına konuşmaktan alıyor.

kulmasıyla olsun, izleyiciyi kurcalamaya, izleyiciyi müdahaleye teşvik etmeye, onun görüşünü dile getirmesine öncelik tanır olmuştu.⁽⁶⁾ Tıpkı Batı'da olduğu gibi, bizde de konuşma, forum, tartışma, soruşturma niteliğindeki programların sayısı hızla çoğaldı; çoğalmaya devam ediyor.

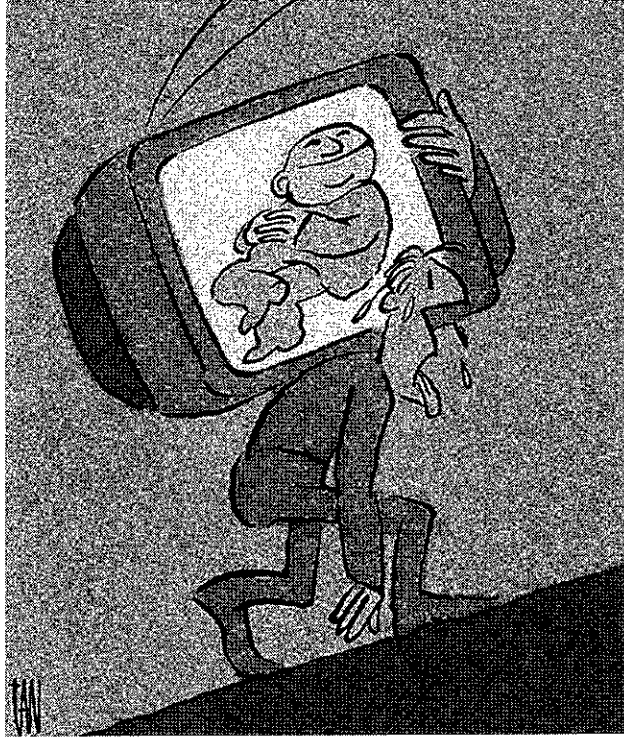
Bu çoğalmayı, bu programların yapım maliyetlerini görece çok düşük olmasına borçluyuz belki ama, haksızlık etmemek de gerekir: Türkiye toplumunun bu "iletişim ortamları"nı müthiş bir ilgiyle izlediği ortada. Bu ilginin kimi zaman, Batı TV alanında sarsılmaz kuraldır, diye belenmiş olan kalıpları da yıktığı da bir o kadar açık: 8 saat süren tartışma programları, bu ülkede, gerçekleşebiliyor; tan vaktine kadar izleyici direnebiliyor. Üstelik bu, Batı kalıplarıyla en olmaz güne oturtulup, hafta sonuna denk geliyor.

Yalnız tam da bu noktada bir büyük paradoks karşımıza dikiliyor. Bu paradoksun bir örneğini 26 Mart

dır. Dünyadaki basın incelemelerinde giriştikleri promosyon uygulamalarıyla yer alan gazetelerimiz bu yolla tirajları neredeyse iki katına çıkarmayı başarıyorlar; ama promosyonlara son verdiklerinde okur sayısının eski noktaya çok yakın bir yere düştüğünü görüyorlardı. Oysa gerek yazılı, gerekse elektronik medya hem teknolojik altyapılarını güçlendirmiş; özellikle yazılı medya ürünlerinin teknik kalitesi bakımından renk, baskı tekniği, vb. dünya standartlarıyla bakıldığında bile övünülecek bir düzeye varmış; hem de son yıllarda topluma yakın durma konusunda ciddi atılımlar yapmıştı. O halde okurdaki, toplumdaki bu tutukluğu nasıl açıklamalı?

Kanımca, bu tutukluğun bir sürü nedeni arasında bir tanesi var ki, bu yakın durmayla, bu yakın durmanın tarzıyla yakından ilişkili. Medya, hem toplumun kendisiyle tanışmasında başlıca rolü oynuyor, hem de toplum tarafından kuşkulu bir yere konuyor. Bu ne bi-

çim toplum? Kendisine tutulan aynanın içindekini beğenmeyince, aynayı tutanı mı suçluyor? Hayır. Medyanın toplumu yansıtmamasının yanısıra bir de kendini toplumun yerine koyması, onun adına söz alması var ki, tedirginlik nedenlerinin başında geliyor. Okurda çelişik duygular uyandırıyor. Medya - hükümet ve ordu ile birlikte- ülkeyi yönlendiren üç güç odağından biri olduğunu fazlaca sezdiriyor. Üstelik, bu gücünü de, toplum adına konuşmaktan alıyor. Oysa, toplumun çeşitli kesimleri kendi ad-

diyor. Toplumun beklentilerinin çok gerisinde kalmış olan hizmet kurumlarının işlevlerini sırtlanıyor-muş gibi yapıyor. Kendini adalet mekanizmasının yerine koyuyor. Sık sık hukuksal yargıyı beklemeden suçu ve suçluyu kendi bildiğince saptıyor. Elinde sağlam veriler olmadan bu hükmü giydirdiği kimi olaylarda bazılarının hayatlarını yerle bir edebiliyor. Eğitim kurumlarının boş bıraktığı yerlerde devreye giriyor, sınav sorularını ve doğru yanıtlarını yayınlıyor vb. Bir siyasal parti, kendi ölçüsüne göre, yete-

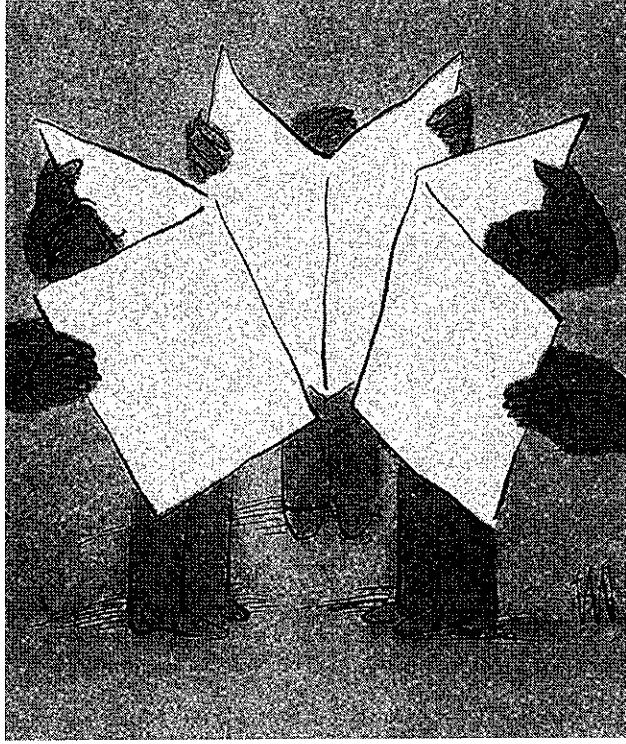
**Sıradan yurttaşın güç gösterisinden
etkilenmemesi imkansız. Medyayı kimi zaman kendi derdinin tercümanı,
kimi zaman da devası olarak algılıyor.**

larına henüz korkusuzca konuşamıyorlar. Medya onların yerine, kendi belirlediği oranda ve yönde söz alıyor. "Onların yerinelik" manşetlerde, haber dağılımında kurduğu dengelerde ifadesini buluyor. Zaten medya, denge oyunlarında ülkedeki en mahir güç. Bazen başbakan tayin etmek işine bile soyunacak kadar kudret gösterisine girişebiliyor. Ama, sonra, aynı medya, örneğin kredi alma devresine girdiyse, bir süre önce acımasızca hırpaladığı bir siyasetçiyi açıkça kollar görünmekten çekinmiyor. Medya, özellikle, 1990'dan bu yana ince dengeler içinde işliyor. Kimi medyanın, kimi önde gelen mensupları bu dengelerde ustalaştıklarından, sıradan yurttaş zora sokacak eleştirileri de sayfalarda, ekranlarda dillendirebiliyorlar. Sıradan yurttaşın bu güç gösterisinden etkilenmemesi imkansız. Sıradan yurttaş medyayı kimi zaman kendi derdinin tercümanı, kimi zaman da devası olarak algılıyor. Medya da bu algılayışı pekiştirecek yönde deva arayışının üzerine gi-

rince etkinlik gösteremiyorsa, orada, medya, siyasal partinin işini üstleniyor. Örneğin, Refah Partisi'nin yükselişini önlemek üzere RP'nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayının oturduğu konutun gecekondu niteliğinde olmasını, yasal usullere uygun olarak yapılmamış olmasını öne çıkartıyor ve böylece büyük çoğunluğu gecekondu bölgesinde oturan seçmenle gerçek anlamda ilişki içinde olan herhangi bir siyasal partinin, o seçim koşullarında, kolay kolay düşmeyeceği bir tuzağı kendisi kurup içine düşüyor. Üstüne üstlük bir siyasal partinin vereceği hesabı da verecek değil; seçime gitmiyor. Kısacası, sorumsuz yetkili gibi davranıyor. Sorumsuzluğu sık sık pervasızlık sınırına taşıyor. Farklı kesimlerin kendi söz ve seslerini tam çıkaramadıkları bir ortamda onların "yerine" medyanın varlık göstermesini bu kesimlerin her zaman sadece sevinçle karşıladıklarını söylemek oldukça zor. Medya ilgi kadar tedirginlik de doğuruyor.

Medya kimliklerimizi kuruyor/kurduğu sırada dönüştürüyor

Medya'nın bir toplumdaki çeşitli kesimlerin kendilerini algılamaları ve ifade etmeleri üzerindeki etkileri esasen uzun dönemde hissedilir. Ancak, kısa dönem kimi ipuçları sunar. Türkiye'de de bu etkilerin yönüne ilişkin ilk ipuçları görülüyor. İlk görüleni, tıpkı diğer ülkelerdeki gibi, bu etkilerin düz aklın beklentilerinin tersine de işlediği. Medyanın bir tür etkisi var ki, bütün toplumsal yaşamı aynı yönde biçimlendiriyor. Ona yakından bakmak için

Bir kimlik grubunun aidiyet olgusunu kuran ve besleyen bir başka dinamik ise grubun mahrem yüzünün, sahne-arkası yüzünün yalnızca o grup üyelerine açık olmasıdır. Geniş kamuya sunulan yüz, grubun mahrem yüzünden değişiktir ve genellikle çelişkilerle, zaafarla yüklüdür. Aidiyet duygusu, bu iç mutfağın gizli yüzünü el birliğiyle açıklanması yoluyla da pekişir.

Şimdi kültürel kimlik oluşumlarının hemen hepsi için geçerli olan bu genel dinamiklere ilişkin söylediklerimizi akılda tutarak,

Ülkenin nasıl gözüktüğünü herkesle birlikte ve aynı ayrıntılarla öğreniyorsunuz. Yalnızca kimlik grubunuzun gözlüğüyle bakma şansınız elinizden kaçıyor.

de önce toplumu oluşturan kültürel kimlik gruplarını meydana getiren "aidiyet duygusu"nın oluşma dinamiklerini kısaca anımsamakta yarar var.⁽⁷⁾

Aidiyet duygusunun doğması, sonra da ayakta kalabilmesi belli koşullara bağlıdır. Aidiyet duygusu, herşeyden önce yalnızca o gruba özgü olan ve o grup üyelerinin ortaklaşa yaşadıkları bir deneyimler bütünüyle yakından ilişkilidir. Bu deneyimlerin başında, öteki grupların üyelerine kapalı tutulan, ancak aynı grubun üyelerinin diğer her bir üyeye ortaklaşa paylaştığı "enformasyon", yani yola-yordama, usule, iç geleneğe ilişkin bilgi gelir.

Bir grup kimliğini ayakta tutan bir başka boyut, genellikle, ortak fiziki mekanlardır. O mekanların müdavimi, sakini, kısacası "sahibi" olmaktır. Sizin grubunuzun ortak fiziki mekanı sizleri grubunuzun ortak bakış açısını, perspektifinizi tayin eder. Bir kenti kenar mahallesinden bakarak algılamak, yaşamak, hiç kuşkusuz, merkezindeki bir mahalleden bakarak algılamaktan farklıdır.

90'lı yıllarla birlikte Türkiye'nin yaşadığı iletişim patlamasına dönelim. Bu arada, unutmayalım ki, birbirini karşılıklı olarak dönüştüren (toplum-medya) bir süreçten söz etmekteyiz.

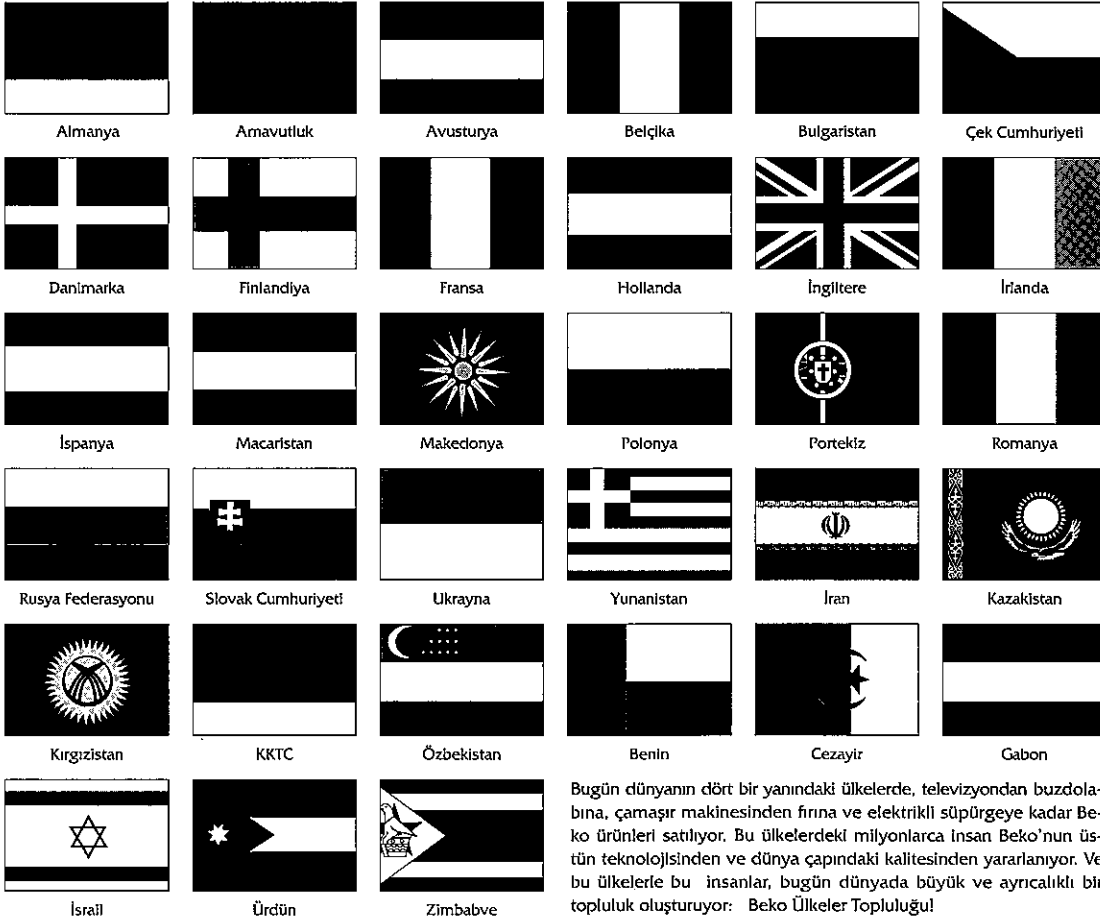
Medyalar, aynı anda, bütün farklı yaş kuşaklarını, farklı eğitim düzeyindekileri, farklı meslek mensuplarını, farklı etnik grup, inanç cemaati, sosyal sınıf vb. üyelerini, hepsi için, üç aşağı beş yukarı olan bir "enformasyon havuzu" nun parçası haline getiriyor. Herkes ötekini, her kültürel grup, öteki grupları hem aynı anda, hem de aynı biçimde, aynı vechesiyle görüyor⁽⁸⁾, öğreniyor, biliyor. Örneğin, Alevilerin Cem Ayinini herkes görüyor, Aleviler de herkesin "ayinlerini" görüyor.

Öte yandan, medyalar fiziki olduğu kadar sosyal mekanda da durmadan dolaşıyor. Sürekli değişen -hadi eski deyimiyle söyleyelim- "nokta-i nazarlar" dan, değişen bakış açılarından dile getirenlerle toplumsal gerçeği yansıtıyorlar. Bu yansıtma, elbette medyaların kendi-

Beko

Ülkeler Topluluğu

(Şimdilik)

 BEKO
Bir dünya markası

BEKO (TÜRKİYE)

Tel: (0212) 252 49 00
Faks: (0212) 243 31 34

BEKO (İNGİLTERE)

Tel: 441.923.81 81 21
Faks: 441.923.81 96 52

BEKO (FRANSA)

Tel: 33.1.44 51 08 80
Faks: 33.1.42 66 23 07

BEKO (ALMANYA)

Tel: 49 .6102.71 82 20
Faks: 49 .6102.80 09 30

BEKO (RUSYA)

Tel: 70.95.258 50 41
Faks: 70.95.258 50 48-49

Uzun vade Türkiye'sinin alacağı formu buradan sezebiliriz: Ayakları Batı'ya basıyor, sırtında Doğu'nun izleri var.

lerine göre yaptıkları bir seçim var. Ama, her durumda, izleyici olarak siz, sizin gibi bütün farklı grupların üyeleri, medyalar aracılığıyla çok değişik perspektiflerle yüze geliyorsunuz. Ülkenin, toplumun, devletin, doğudan, baidan, kuzeyden bakıldığında nasıl gözüktüğünü herkesle birlikte ve aynı ayrıntılara tanık olarak öğreniyorsunuz. Artık, yalnızca kimlik grubunuzun gözlüğüyle bakma şansınız/sınırlılığınız elinizden kaçıyor.

Bu arada medyalar, her bir kimlik grubunun kendi üyelerine açık olan mahrem yüzünü geniş toplumun öteki üyelerine de sergiliyorlar. İngiltere toplumu için Birinci Dünya Savaşı ne yapıysa, medyalar da Türkiye toplumu için sanki aynı şeyi yapıyor. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz işçisi, köylüsü soylularla, üst sınıf üyeleriyle cephede dirsek dirseğe geçirdiği süre içinde eskiden korkmaz, ağlamaz, direnci hiç çözülmez sandığı bu sınıf üyelerinin bal gibi korktuğunu, ağladığını görmüştür. Siyaset sosyologları, daha sonraki dönemde, İngiltere'de geniş halk kesimlerinden gelen demokratikleşme, eşitlenme taleplerinin yoğunlaşmasının bu deneyimle yakından ilişkisi olduğunu söylemektedir.

Medyaların mahrem yüzleri aleni kılmasının tam ters yöndeki etkisiyse önceden olumsuz gözle baktığımız, giderek korktuğumuz, nefret ettiğimiz bir kültürel grubun üyelerinin tıpkı bizim gibi zaafı, coşkuları, vb. olduğunu görüp, onlara yüklediğimiz tehdit boyutunun gücünü azalmış olarak algılamamız biçiminde ortaya çıkıyor.

Bütün bu etkiler içiçe geçip bir çeşit "yeni kitlesel çoğunluk" yaratıyor. Ortak enformasyon deneyimi ortaklaşa paylaşılan bir imgelem, ortak bir aidiyet havuzu inşaa ediyor. Ortaklaşa paylaşılan perspektifler de, sahne arkasındaki yüzleri herkesle birlikte görmenin getirdikleri de, bu havuzun kurulmasına yardımcı oluyor. Eskiden kendini bir köşede unutulmuş hissedenden gruplar bu ortak havuz duygusunun itmesiyle herkesle eşit hak ve benzer uygulama talep ediyorlar. O herkesten oluşan tek büyük çoğunluğun içinde, kendilerine farklı davranılmasına rıza göstermiyorlar. Bu yeni durumun çarpıcı bir örneğini Aralık 1995'te ATV'deki Siyaset Meydanı programına katılan, ancak diğer katılımcılar arasında bir kadın olduğu gerek-

çesiyle kendisine ayrı bir stüdyo ayrılmasını sağlamış olan Aczmendi de gördük. Oradaki mevcudiyetinin getirdiği, şöyle özetlenebilir: "Ben kılığım, değerlerimle, yaşam tarzı tercihlerimle sizden farklıyım; işte elimde 7. yüzyıldan esinlenen asam, işte sarığım; farklıyım bundan gurur duyuyorum. Ama bana da başkalarına ne veriyorsan aynı-sını, hatta fazlasını vermelisin, ben bu tercihlerimle de olsa 20. yüzyılın son teknolojisi TV stüdyosunda yerimi almalıyım." O da, tıpkı bütün kimliklerin yeni çoğunlukla tanışmalarından sonra söyledikleri ana cümlede ısrarlıydı: "Senden farklıyım; ama tıpkı benim; sendenim."

Enformasyon düzlemindeki entegrasyon, sosyal entegrasyonu da kimileri için açıkça, kimileri için gizliden gizliye istenir kılıyor. Ne var ki, esas gerilim de tam bu noktada başlıyor. Entegrasyonun istenmesi ille de gerçekleşmesi anlamına gelmiyor. Tam tersine, aynı enformasyon evrenini paylaşmaktan, aynı duygu havuzunda yer almaktan türeyen istekler eskiden beri ayrıcalıklardan yararlananlar tarafından hemen kabul görmüyor. Eski efendiler sadece kendilerine ait diye göregeldikleri sosyal mekanları, fiziki alanları kolay kolay yeni taleplere açmıyorlar. Ortak enformasyon coğrafyasının ortaya çıkışı ilk ağızda sosyal uyum ve daha fazla bütünleşmeye neden olmuyor. Tatminsizlikleri, itilmişlik duygusunu, gerilimleri, çatışmaları artırıyor. Şu anda Türkiye bu evreyi yaşıyor. "Yakın (ekonomik, sosyal) ve uzak (ulusal) çevrenin sunduğu olumsuz koşullardan kaynaklanan güven eksikliği korkuyu, korku ise sığılacak bir aidiyet duygusunu güçlendiriyor. Savunmacı kimlik öne çıkıyor. Başka bir deyişle, toplumun farklı noktalarında, farklı ilişkiler içinde olan kötümser kesimler için onlara en yakın, en sağlam, en dayanışmacı, en cemaatçi kimlik formüle edildiği zaman o toplumsal kesimin kimliği oluşuyor. Bu yeni kimlikler (ötekinin) negatif tanımı üzerine dayanıyorlar. Dolayısıyla, totalleştirici ideolojilerin karşısında konumlanan farklılaşmış kimlikler de tek doğrunun kendilerinde olduğu inancına" ⁽⁹⁾ yaklaşıyorlar. Herkes ötekine kendi doğrusunu dayatma yoluna giriyor. Farklı kimlik grupları kendilerini her ne kadar "büyük ve tek çoğulluk" içine dahil olmuş hissetseler de, bu teklğin getirmesi gereken sonuç-

ları getirmediğini gözlemledikçe "farklıyım; ama sen'im" cümlesinin ilk kısmını yüksek sesle bağırırken, ikinci kısmını ağızlarının içinde mırıldanmakla yetiniyorlar.

Sistemin, sivil toplum alanında her türlü kültürel, etnik, dinsel temelli kimliğin açıkça faaliyette bulunmasına, kendini ifade etmesine, talepleri doğrultusunda örgütlenmesine koyduğu yasaklar da ısıyı artırıcı rol oynuyor. Kuruluş senedinde Alevi sözcüğü geçen bir vakfın onaylanması yıllarca sürüncemede bırakılabiliyor. Kürt kültürünü araştırıp tanıtmayı hedefleyen girişimler sonuçsuz kalıyor. Siyasal hayatın tabiileştiği bir ortamda, sivil toplum kertesinde ifadesini bulup çözümünü arayacak talepler o alanın yasal tıkanıklığı dolayısıyla mevzu değiştiriyorlar; siyasal topluma taşıyorlar. Alevi partisi, Kürt partisi, vb. yönündeki girişimler çoğalıyor. İlk başta belirtildiği gibi (sivil toplum/siyasal toplum/devlet üçgeni içindeki etkileşimin dillendiği anların, süreçlerin, tartışmaların bütününden oluşan) kamusal alan kültürel meselenin tekeline giriyor.

2000 ve ötesi

Gerçekçi olunmak isteniyorsa, önümüzdeki kısa vadede, somut bir menzil koymak şartsa, diyelim 2000 yılına kadarki zaman diliminde, bu durumun tersine dönmesini beklememek gerekir. Sancıların şiddetinin bu dönemde artacağını görmek gerekir. Ne var ki, bu sancılar şiddetlenirken, aynı esnada alttan alta bir başka izleğin de -toprağın altından ilerleyen ve birden kafasını dışarıya çıkartan bir köstebek misali- yol alacağından emin olunabilir. Bunda Gümrük Birliği birinci derecede etken olacağı benzetilmektedir. Enformasyon havuzunun şimdilik uzakta duran kuşatıcı çitinin yaklaşmasına Gümrük Birliği'nin yardımcı olacağını söylemek çok yanlış olmayacaktır. Bilindiği gibi, GB ekonomik yaşamın yanısıra bir sürü toplumsal yaşam alanında Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlanmasını zorunlu kılacaktır. Bu doğrultuda, demokratik hak ve özgürlüklerin bireyi her türlü idareyi, siyasal ve ekonomik iktidar odakları karşısında, en azından şimdiki durumuna kıyasla, daha güçlü kılacak biçimde genişlemesine ve yaygınlaşmasına tanık olunacaktır. Kültürel taleplerin karşılanması daha rahatlayacaktır. Ancak GB'nin darbe vurması muhtemel küçük esnaf, küçük üretici, vb. kesimlerin kırgınlıklarının etkisiyle, kendi içlerine kapanan ce-

maatlerin saflarını çoğaltmaları da beklenen bir sonuç olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla, iki farklı telden çalan Türkiye görüntüsünün kısa vadede yok olacağını söylemek fazla iyimserlik olacaktır. Uzun vadede ise, elbette o sıradaki dünya konjonktürüne bağlı olarak, örneğin Türkiye'deki müzik aleminin geçirdiği değişimde gördüğümüz bir güzergahın gerçekleşmesi şaşırtıcı olmamalıdır.

Türk müzik alemi 70'lerin ortasından başlayarak 80'lerin sonuna kadar uzanan bir arabesk rüzgarı yaşadı. Arabesk, temalarını Doğu kültür evreninden alıyordu; merkezinde "hüzün" duruyordu. Ama Batı enstrümanlarının sesini, rengini de kullanıyordu. Ayakları doğuya basan sırtında Batı'nın izleri olan bir müzik duyarlılığıydı. 90'lı yıllarla birlikte arabesk geriledi, yerini yeni bir oluşuma bıraktı. Türk Pop Müziği patlaması içine girdik. Pop, temalarını bugünden, günün Batı'ya dönük yanından alıyor, bünyesinde hüzüne yer verdiğinde bir "iklim" olarak değil, bir "an" olarak yer veriyor. Doğu, çağrıştırmaya işlevini karşılayacak kadarıyla girip çıkan kıvrımlarıyla içerde. Kısacası ayakları Batı'ya basıyor, sırtında Doğu'nun izleri var. Uzun vade Türkiye'sinin alacağı formu buradan sezebiliriz.

Doç. Dr. Aydın Uğur

Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Dipnotlar

- 1- Aynı dönem bir başka dönemece daha tanık oldu: Türkiye'de kentsel yörelerde yaşayanların sayısı kırsal kesimde yaşayanları yakaladı ve hafifçe geçti.
- 2- Füsün Üstel, "Bir Aidiyet Biçimi Olarak Yurttaşlık Ya Da Yurttaşlığın İki (Buçuk) Yorumu", Teksir, Tarabya, 1995. s.24.
- 3- F.Üstel, s.24.
- 4- Bu tür yeni kimlik gruplarının özgün bir analizi için bkz. Ali Akay ve diğerleri, "İstanbul'da Rock Hayatı", İstanbul, Bağlam Yay, 1995.
- 5- Ancak 13 Nisan 1994 tarihinde çıkarılabilen 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un getirdiği Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun durum tespit çalışmaları tamamlanmadığından çoğunluğu yerel nitelikteki bu yeni medyalar konusunda toplu ve sağlıklı bilgi edinmek hala olanaksız.
- 6- "İkinci Televizyonculuk" anlayışı ve Batı'yı bu anlayışa götüren gelişmeler konusunda daha fazla bilgi için bkz. Aydın Uğur, "Keşfedilmemiş Kıta, Günlük Yaşam ve Zihniyet Kalıplarımız", İstanbul, İletişim Yay., 1991, s. 137-140.
- 7- Aidiyet duygusu ve bu duygunun medyaların karşısında uğradığı değişiklikler konusundaki aşağıdaki analizde çok büyük ölçüde Joshua Meyrowitz, "No Sense of Place", New York, Oxford University Press, 1985'ten yararlandık.
- 8- Bir mesajın her alıcısının o mesajı alımlarken kendi özgül koşullarına gönderme yaparak diğer alımlayıcılardan, her seferinde, farklı bir "okuma" yaptığı bilinen bir gerçek. Diğer bir deyişle, bir mesajın, alımlayıcı sayısına eşit sayıda okuması var. Ama, kültürel kimlik gruplarının sayısının herşeye rağmen bir toplumdaki birey sayısından çok daha düşük olmasına sığınarak ve grup okumalarının görece daha az çeşitlenme gösterme eğilimine yaslanarak, biz, yine de, "aynı biçimde görüyor" demenin riskini üstleniyoruz.
- 9- Ferhat Kentel, "Totalitarizm Anaforu ve Ortalama Türk Kimliği", Yeni Yüzyıl, 15 Aralık 1995.

F R A N S A B Ü Y Ü K E L Ç İ S İ

**“Güçlü
ve
istikrarlı
bir
Türkiye
istiyoruz”**

**FRANÇOIS
DÖPFFER**

Soli Özel

- Sayın Büyükelçi, davetimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Türkiye'nin Avrupa'daki yeri ve beklentileri konusunda Fransa'nın tavrı nedir? Belki de Fransa'nın Türkiye'yi Avrupa'da görüp görmediğini sorarak başlamam gerekir.

- Cevap açık. Türkiye tarihsel bakımdan ve jeopolitik konumu açısından Avrupa sistemine dahildir. Avrupa sistemi son birkaç yıl içinde

çok köklü değişikliklerle karşılaştı. Beş yıl önce Avrupa Birliği, sosyalizm ve arada da ya nötr ya da bir değişim bekleyen bazı ülkeler vardı. Yeni sistem henüz son şeklini almadı. Kesin olan şu ki, Avrupa hareketi çok derinlere inecektir. Dönüşüm sürecini başlatan, Avrupa Birliği'nin başarısıyla sosyalist blokun başarısızlığıdır. Başladığını söylediğimiz

genişleme süreci, beklenenden daha süratle hız kazandı. Başlangıçta, 60'lı yılların sonunda Avrupa'da bulunan fikir, sonuçta bütün Avrupa ülkelerine yayılacak bir süreci başlatmaktı. 1963'te Türkiye'yle bir anlaşma imzalanmasının nedeni de budur. Ne var ki o sıralarda bu fikir, somut, gerçekçi bir hedeften çok bir idealdi.

- Evet ama kısa bir süre önce Avrupa Birliği muhtemel üye ya da aday adayı sıfatıyla Romanya ve Bulgaristan dahil birçok ülkelye Madrid'de toplandı ve Türkiye bu ülkeler arasında sayılmadı. Ayrıca açıklanan genişleme sürecinde Türkiye öncelik tanınacak ülkeler arasında hala yer almıyor. Ama bütün bunlardan önce, Avrupa Birliği gerçekten genişleyebilecek mi? Buna gücü yeter mi?

- Evet. Bana bu soruları sormakta haklısınız. Birliği genişleteceğiz mutlaka. Muhtemelen 30-35 ülke olacağız. Türkiye de bu ülkelerin arasında. Bunun ne kadar süreceğini bilmiyoruz. Bazı ülkeler çok yakın, kabul edilmeye çok yakınlar ve muhtemelen fazla zorluk çıkmadan kabul edilecekler. Örneğin Çek Cumhuriyeti. Ülkenin bir sinai gele-neği var; nüfus fazla değil; hayat standardı da ortalama, Avrupa ülkelerinden pek farklı sayılmaz. Genişlemenin düzenli biçimde gelişip gelişmeyeceğini sorarsanız: Hiç sanmıyorum. Çek Cumhuriyeti gibi olgunlaşmış, küçük ülkelerin işi daha kolay, daha büyük ülkelerin işiyse çok daha zor olacak.

Yani muhtemelen daha karmaşık ve daha uzun bir süreç olacak. Madrid'de uzun vadeli genişleme hedefimizi bir kez daha teyit ettik. Sınırları kesin biçimde tanımlamadık. Türkiye'ye gelince: Türkiye'nin piyasa ekonomisi ve demokratik bir konumu olan bir Avrupa ülkesi olduğu çok açıktır; bu sürecin içinde yer almak Türkiye'nin hakkıdır. Bu hak, 1963'te tanınmıştır. Gümrük Birliği'nin bu yönde bir adım olduğu açıktır. Ne zaman ve nasıl gerçekleşeceğini söylemek gerçekçi olmaz; çünkü ne kadar zaman alacağını ve

şu andaki hareketlerin sonunda Avrupa'nın neye benzeyeceğini bilmiyoruz. Avrupa'nın işleyişinin, altı ya da dokuz ya da on ülkeden oluştuğu zamankinden farklı olacağı da çok açık. Çok köklü bir yeniden örgütlenme sürecinden geçmemiz gerekecek. Sorunuza kısaca, "Evet, Türkiye bu sürecin içinde ve Avrupa sistemine kaulmaya hakkı var" diye cevap verilebilir. Ancak ne zaman ve nasıl olacağını söylemek bugün için gerçekçi olmaz.

- Gümrük Birliği hem Avrupa Birliği, hem de Türkiye için keşfedilmemiş toprak olacak. Sanırım daha önce üye olmadan Gümrük Birliği'ne katılmış bir ülke yok; muhtemelen bunun her iki taraf için de hem avantajları, hem de dezavantajları olacak. Avrupa Parlamentosu'ndaki son oylama birçok tartışmaya konu oldu. Türkiye'yle Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi konusundaki son Avrupa Parlamentosu oylamasını siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Oylamaya kadarki sürenin çok ihtilafı olduğunu da gözönünde bulundurarak, sizce oyları bu kadar belirgin biçimde Türkiye'nin lehine çeviren can alıcı nedenler nelerdir?

-On beş hükümet nihayet geçen yıl bir politika üzerinde anlaşmaya vardı. Bu politika, Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmektir. Aralarında Fransa'nın da bulunduğu kimi büyük ülkelerin etkisiyle bu karara varıldı. Çünkü Türkiye'yle Avrupa arasındaki ilişkinin ne olması gerektiği konusunda belirgin bir görüşümüz vardı. Sonra kamuoyumuzun onayını almamız gerekti. Elbette ülkelerimizdeki kamuoyu ulusal parlamentolarda da ifade edilir, Avrupa Parlamentosu'nda da ifade edilir ve bu da Avrupa'nın görüşünün bir başka ifa-

desidir. Hükümetlerin kararlaştırdığı politikaların parlamentoda bir muhalefetle karşılaştığını gördük. Gelişmenin şu andaki aşamasında, Avrupa Parlamentosu'nun onaylamadığı bir dış politikayı sürdürmek mümkün değil. Biz de mücadeleyi göze alıp konuyu tartışmaya açmak zorunda kaldık. Çünkü savlarımızın çok güçlü olduğuna inanıyorduk; Birliğin uzun vadeli çıkarları Gümrük Birliği anlaşmasında ifade buluyordu. Parlamento'da farklı yorumlar vardı. Temel olarak bir siyasal sorun, bir de diplomatik sorun olduğunu söyleyebilirim. Siyasal sorun şu: Türkiye demokrasisi, ortalama Avrupa demokrasisiyle aynı standartlarda kabul edilebilir mi? Ayrıca Türk basınında çıkan şeylerle ilgili bazı sorular da ortaya atıldı. Geçmişten miras kalmış ve dışarıdan desteklenen güçlü bir terörist hareketin sebep olduğu birtakım sorunlar var. Demokrasi ve demokratikleşmeye, anlaşmanın ertelenmesinin değil, onaylanmasının daha çok yararı dokunacağını Parlamento'daki arkadaşlarımıza kanıtlamak zorundaydık. Komşunuzun mükemmel olmasını beklemeye kalkarsanız, yıllarca bekleyebilirsiniz. Komşunuza elinizi uzatıp sorunları açıkça tartışarsanız, aranızdaki mesafenin yarısını katedebilirsiniz.

- Hem İstanbul'da hem de Strasburg'da çok sayıda Avrupalı parlamenterle görüştük. Aslında "Yeşil"lerin çizgisi en ilginç olanıydı. "Hayır" oylarına gerekçe olarak, Türkiye'nin sadece Gümrük Birliği'ne değil, Avrupa Birliği'ne de katılmasından yana olmalarını gösterdiler. Ayrıca sosyalistlerin çoğunun ve şüphesiz Hristiyan Demokratlar'ın Gümrük Bir-

liği'ne evet oyu vermesinin nedenini de, Türkiye'yi olduğu yerde tutmak, Avrupa Birliği'ne katılmasına hiçbir zaman izin vermemek olduğunu gösterdiler. Bu sizin de paylaştığınız bir görüş mü? Bir önceki soruya cevabınızdan bunun doğru olmadığını düşündüğünüz açıkça belli oluyor, ama böyle bir tartışma da vardı.

- Bence safsata bu; çünkü Türkiye'yi Avrupa'nın dışında tutmak istiyorsanız, bunun en iyi yolu anlaşmayı reddetmektir.

Gümrük Birliği aleyhine argü-manlar da vardı, olmaya da devam ediyor. Türkiye'de Gümrük Birliği'ne getirilen en düzeyli eleştirilerde AB'nin demokratikleşme konusundaki koşulları, aslında daha önceki anlaşmalar nedeniyle gerçekleşmesi gereken bir süreç için icat ettiği ileri sürüldü. Ancak Türkiye'nin dosyası nedeniyle bütün o koşulları koyarak Türkiye'ye baskı yapmayı ve zayıf bir konuma sıkıştırma-yı başardığı, bu konumda kalan Türkiye'nin de aslında kendisi için olumlu sayılmayacak

hareketinin temel unsurlarından biri de, siyasal bir boyut, bir güvenlik boyutu ve demokrasi boyutu kazanmış olmasıdır. Günümüzde Avrupa uluslarının egemenliği yalnızca kendi parlamentolarında değil, Avrupa Parlamentosu'nda da ifade buluyor. Daha çok kısa bir süre önce, durum böyle değildi. Türkiye bu sürecin bir üyesi olmak istediğinden, siyasal boyutu gözardı etmek artık mümkün değil. Bunların Avrupalılar'ın icat ettiği koşullar olduğunu söylemek Avrupa'nın demokratik gelişmesini hiçe sayan Makavelist bir yaklaşımdır. Bir ülke Avrupa'nın bir parçası olmak istiyorsa, bu ortak değerleri kabul etmek zorundadır. Bu süre içinde Türkiye'de siyasal gelişmeler ve çeşitli zıt eğilimler ortaya çıkmıştır. Biz bundan sorumlu değiliz; ancak Türkiye 1995'te Gümrük Birliği'ne üye olmak istiyorsa, standartların 20-30 yıl öncesinden daha yüksek olduğunu kabul etmesi gerekir. Şu anda Avrupa sisteminde, Avrupa Birliği'nin içinde ve 15 ülkenin bir parçasısınız. Tabii bildiğiniz gibi bazı ulusların kalabalık nüfusları ya da ekonomik ağırlıkları nedeniyle daha fazla ağırlığı var. Eğer üye değilseniz, sistem 15+1'dir. Bunun anlamı şudur: 15 ülke tarafından verilen kimi kararlar Türkiye'yle tartışılır; Türkiye de bu kararları kabul eder veya etmez. Gümrük Birliği, Türkiye'nin birlikte tartıştığı belirli bir kurumsal sistemdir, yani 1+1'dir. Bazı önlemler zorluklar yaratıyorsa Türkiye'nin kendi görüşünü ifade etmeye her zaman hakkı vardır. Bunun kurumsal düzenlemeler içinde; yani birlik konse-

- İzin verirseniz size uzun bir soru sormak istiyorum. Dünyada iki ekonomik eğilim olduğunu söyleyebiliriz. Bir tanesi, kurumsal simgesi dünya ticaret örgütü olan küreselleşme, öteki eğilimse, şüphesiz bölgesel ekonomik bloklar. Avrupa Birliği bunlardan bir tanesi sayılabilir; NAFTA bir başkası, muhtemelen APEC de bir üçüncüsü olacak. Bunların birbirini tamamlayan eğilimler mi, birbirine zıt eğilimler mi olduğuna şu anda karar verebilmemiz ya da kesin olarak tanımlamamız mümkün değil. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılması lehindeki argümanlarından biri, dünyanın en büyük ekonomik bloğunun dışında kalamayacağımız idi. Ancak Türkiye'de

son anlaşmayı imzalamak zorunda kaldığı söylendi. En önemli argümanları da, Türkiye'nin böylelikle, parçası olmadığı siyasal bünyeler tarafından verilecek kararlarda taraf olmasıydı. Bu konulardaki düşünceleriniz nelerdir?

- Herşeyden önce bu tür bir mantık, Avrupa bütünleşme hareketinin son 20 yıldaki gelişimini gözardı ediyor. 1963'te Türkiye'yle imzalanan anlaşmanın sadece ekonomik temellere oturduğu doğrudur. Ne var ki, şimdi, Türkiye'nin son 40 yıllık gelişme-sinin sonucunda bir Avrupa ülkesi olmaya aday olduğu da doğrudur. Avrupa bütünleşme

yinde ve oluşturulacak olan teknik birimlerde tartışılması gerekir. Benim inancım, Gümrük Birliği'nin oldukça esnek bir kurumsal sistem olacağı yolunda; Türkiye'nin mümkün olduğunda bazı yönlerde ilerlemesine, ileriye doğru adım atmasına olanak tanıyacak, bazı konularda da Türkiye, "Biz olduğumuz yerde kalalım, işbirliğimizi başka alanlarda geliştirelim" diyecek.

Gümrük Birliği evrimsel bir süreçtir. İlerleyebileceğiniz alanlar vardır, isterseniz durabileceğiniz alanlar da vardır. Sözelimi tarım sana-yiinde ilerleyebilirsiniz, ama şüphesiz AB'yle Türkiye arasında çı-

Gümrük Birliği, Türkiye'nin mümkün olduğunda bazı yönlerde ilerlemesine, ileriye doğru adım atmasına olanak tanıyacak, bazı konularda da Türkiye, "Biz olduğumuz yerde kalalım, işbirliğimizi başka alanlarda geliştirelim" diyecek.

karların teknik anlamda büyük farklılık gösterdiği alanlar olacaktır. Ayrıca Gümrük Birliği, gümrüklerden çok daha kapsamlı bir oluşum. Benim asıl düşüncem, şimdi farklı mekanizmalar harekete geçirildikten sonra, yatırımın yararlarını göreceğiniz yolunda. Özellikle, Avrupa bankasının yatırımları, Birlik'ten bir bağış ve çeşitli finansman kaynakları olacak. Türkiye'yle Avrupa Birliği arasında dış politikada uyum sağlanabilirse, sağlayalım. Bazı alanlarda uyum sağlanmadığını görürsek kabul etmek zorundayız. Bu süreç,

Türkiye'yle Avrupa Birliği süreçlerinin birbirlerini yakından tanımlarına olanak verecektir. Herhalde Türkiye'yi 20 yıl öncesine kıyasla çok daha iyi bir konuma oturtacağız. Başka Orta Avrupa ülkeleriyle kıyasladığımızda da, büyük olasılıkla 2000 yılında Türkiye'yi aday olacak bazı ülkelere daha ilerlemiş ya da Avrupa'ya daha yakın bulacağız. O aşamada durumun mantığı kaçınılmaz bazı sonuçlar doğuracak. Herkes üye olmak istiyor, ama küçük bir Balkan ülkesinin 2000 yılında aday olmasını bekleyemezsiniz. Hazır olmaları mümkün değil.

- Demek ki, Türkiye'nin Gümrük Birliği sayesinde ekonomik meselelerini daha iyi yö-

niz doğru. Ben bu krizlerin sağlıklı olduğunu söylüyorum. Bu yüzden de, aynı sürecin Türkiye için de geçerli olacağını ve Avrupa bütünleşme baskısının Türkiye'de reform için yaralı olacağını düşünüyorum.

- Seçim kampanyası sırasında Gümrük Birliği konusundaki tartışmaya tepkiniz neydi?

- Ben son dört yıldır bu sürecin içindeyim. Kişisel kanım, bu anlaşmanın önemli bir siyasal anlam taşıdığı ve Türkiye'ye bir yol açtıdır. Avrupa'nın yararına olduğu açıktır; Türkiye'nin çıkarlarına neyin uygun olduğuna karar vermekse, Türk halkının sorumluluğudur. Yani bence seçimler gerçek bir sorunu yansıtıyordu, sonuçların da Türk halkının Avrupa görüş açısını benimsediğini gösterdiğini söyleyebiliriz. Bana sorarsanız tartışma sağlıklı olmuş, meseleyi açıkça çözmüştür.

- Noel günü Türkiye'de siyasal tablo, seçimler nedeniyle çok farklıydı. Gümrük Birliği'ne karşı olduğunu sık sık ifade eden bir parti, aldığı oylar açık farkla çoğunlukta olmasını sağlayamasa da oyların çoğunu aldı. 1 Ocak'ta Gümrük Birliği yürürlüğe girdi; birkaç gün sonra bir cezaevi ayaklanması oldu, önemli bir işadamı öldürüldü, ardından bir gazeteci gözaltında öldürüldü; koalisyon hükümetinin kurulmasının uzun bir süreç olacağını göremekteyiz. Bu duruma baktığınızda ne düşünüyorsunuz?

- Uzun vadeli eğilimlere baktığımızda Türkiye'nin Avrupa'yla daha fazla bütünleşmeye, daha fazla demokrasiye ve dünya ekonomisine daha fazla katılıma doğru yol aldığını görüyoruz. Bazı karşı hareketler olduğu, bazılarının son derece şiddetli olabildiği doğru, ama şunu belirtmek isterim: Bu tepkiler saldır-

neteceğine ve gerçekten Avrupa sistemiyle ekonomik anlamda tam olarak bütünleşeceğine de güveniyorsunuz.

- Bütün Avrupa ülkelerinin, ekonomik bütünleşmenin baskısıyla gelişmelerini arttırdıklarını ve hızlandırdığını görüyoruz; örnekler verebilirim bu konuda.

- Ama sancılar çok şiddetli, bu yüzden tepki de çok güçlü.

- Krizler reforma ihtiyaç olduğu için ortaya çıkar. Avrupa'nın baskısı olmasa, muhtemelen gerekli reformları ertelerdik ve bu da mantıklı olurdu. Birtakım krizlerden geçtiği-

gan oldukları ve beraberlerinde çok fazla acı getirdikleri halde, bunlar kısa vadeli tepkilerdir. Bu olayların anlamlı olduğu ve bir baskı oluşturdukları doğrudur. Bunları uzun vadeli eğilimlerle karşılaştırdığınızda tablo yine açıktır; biz Türkiye'deki dostlarımızın bu sorunları Avrupa bütünleşmesi mantığı çerçevesinde çözecek donanıma sahip olduklarına inanıyoruz. Bu mantık ekonomiktir. Aynı zamanda hukukidir. Özetle, uzun vadede durumla ilgili görüşlerimin değişmediğini söyleyebilirim.

- Size Türkiye'yle ilgili daha hassas bir soru sorup ardından tekrar Avrupa Birliği'ne geçmek istiyorum. Türk kamuoyu-

Törozizmin uluslararasılaştırılmasını desteklemiyoruz. Türk demokrasisinin bu sorunu çözebileceği kanısındayız. Ancak hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı kalınmalı. Bizden yardım istenirse yardıma hazırız; istenmezse, Türkiye'yi terörle mücadelesinde, demokrasisinde yine destekleriz.

nun duyarlılıklarını tanıyacak kadar uzun bir süredir Türkiye'de bulunuyorsunuz; PKK terörüne daha önce değindiğiniz de oldu. Öncelikle, PKK'yı bir terör örgütü olarak görme konusunda Avrupa hükümetlerinin tavrı ne kadar sağlam? İkincisi, Türk kamuoyunun en hassas noktalarından biri, bence Fransa'nın cumhuriyetçi geleneğiyle birçok benzerlikleri olan cumhuriyet ve imparatorluk tarihinden kaynaklanan, ülkenin bölünmezliği ilkesidir. Ne zaman bir kriz ortaya çıksa, Avrupalılar'ın aslında güçlü ya da birleşmiş bir Türkiye istemedikleri yolundaki şüphe su yüzüne çıkar. Bu sorunu hafifletmek için, ekonomik ortakların gerçekten iletişim kuran, gereksiz yere

birbirlerinden şüphe etmeyen ortaklar haline gelebilmeleri için sizce ne yapılabilir, ne tür güven geliştirici önlemler alınabilir?

- Bizim politikamız çok açık. Biz güçlü ve istikrarlı bir Türkiye istiyoruz. İstikrar ve güç olması için bölünmezlik şarttır; yeni bir siyasal krizin ortaya çıkmasını önlemek herkesin yararına. Türkiye'nin bölünmezliği bizim için çok önemli bir kilit noktadır. Biz bunu açıkça ifade ettik. Türkiye'de istikrarlı bir demokrasi, bizim için temel sorunlardan biridir. Terörü demokraside istikrarsızlık yaratan bir unsur olarak görüyoruz. Yapılacak en iyi şey, terörü kınamaktır. PKK terör uyguluyor, bu yüzden de sık sık PKK'yı kınıyoruz. Bizce salt

rörle mücadelesinde, demokrasisinde yine destekleriz. Terörle mücadele etmeniz gerekiyor, ama demokrasiden ayrılmamanız da gerekiyor.

- Sayın Büyükelçi, İslamcı gruplardan kaynaklanan bir terör sorunu olan bir ülkeyi temsil ediyorsunuz. Cezayir krizine Batı tepkisinde başrolü sizin ülkeniz oynuyor. Bu nedenle oradaki koşulları ve sizi nasıl etkilediğini yakinen biliyorsunuz. Birkaç sorun var. Bence Cezayir'le Türkiye arasında büyük farklar var. Avrupa'da nüanslara ve iki ülke arasındaki farklara karşı bir duyarsızlık gözlemliyoruz. Genelde Batı dünyasında, bir din olarak İslam'la zamana zaman şiddete başvuran siyasal bir hareket olarak İslamcılık arasında bir ayırım yapılmadan, İslam lanetleniyor adeta. Bu konudaki görüşünüz nedir? Avrupa bu konuda bir gayret gösterip sorunu çözmek için bu ayırımları yapabilecek mi? Şunu da unutmamak gerekir ki, Avrupa'da yaşayan milyonlarca Müslüman var ve bunların bazıları vatandaş olmayı istiyor, umuyor.

- Fransa'da 4-5 milyon Müslüman var. Bunların 2 ya da 3 milyonu Fransız vatandaşı. Biz vatandaşlarımız arasında barışı sağlamayı ve din farklılıklarının düşmanlığa dönüşmesini önlemeyi görev kabul ediyoruz. Son zamanlarda bazı üzücü olaylar olduğu doğru. Cumhuriyetin genel politikası, herşeyden önce, dinin herhangi bir biçimde siyasete karışmasını ve Fransız toplumunda yaşamak isteyenlere, örneğin Müslümanlara yardım eli uzatmaktır. Avrupa'nın, özellikle Fransa'nın, Müslüman ülkelerle işbirliğinden yana olduğunu herkese göstermektedir. Hükümetlere, uluslara, fark gözetmeden terörle mücadelede yardım ettik, ama her tür kültürel çatışma fikrine karşı herkesten çok mücadele

etmek zorundayız. Soğuk Savaş'tan sonra kültürel çatışmalar, "uygarlıkların çarpışması" dönemi geldiği düşüncesi, bizim için bir kabustur. Modern ve demokratik, barışçıl Müslüman ülkelerle dostluk politikası güttüğümüz çok açıktır.

- Ziyaret ettiğim birkaç Arap ülkesinde bazı Arap aydınlarıyla, Müslüman aydınlarla konuşma olanağı buldum. Aslında büyük ölçüde Başkan Chirac ve tavrına bağlı olarak değişen Bosna politikası nazik bir konu. Fransa'nın politikası da dahil, nedenleri ne olursa olsun genelde, Avrupa politikası, bu İslam korkusu tarafından yönlendiriliyor düşüncesi hakimdi. Türkiye'de olduğu gibi bu ülkelerde de birçok kişi, savaşın asıl kurbanları olan Boşnaklar Müslüman olmasaydı, Avrupa ya da ABD çok daha önce, daha hızlı ve etkin biçimde bir şeyler yapardı, diye düşünüyor. Bu anlayış doğru veya yanlış olabilir, ama bana kalırsa Avrupa, ya da genelde Batı dünyasıyla, bir kargaşa döneminden geçen Müslüman dünyası arasında zaten pek az olan köprüleri de yakan bir anlayış.

- Yugoslav krizinin Avrupa'da kabus olan eski bir anıyı, yani Saraybosna'da patlayan Birinci Dünya Savaşı'nın anısını canlandırdığını söyleyebilirim. Bu yüzden, Fransız politikasının temel hedeflerinden biri, ya da temel hedefi, Avrupa ülkeleri arasında tekrar hasımlıkların ortaya çıkmasını önlemektir. Fransa'yla Almanya arasında, Fransa'yla İngiltere arasında hasımlığı önlemede en büyük görev bize düşüyordu. Bu kriz bize çok fazla güçlük yarattı. Sonuçta Müslümanlar'ı bir saldırıya karşı savunur konuma getirildik. Bildiğiniz gibi, Müslümanlar'ın savunulmasında en fazla sayıda asker kaybeden ülke biziz. Sonra Chirac geldi ve birçok diplomatik hazırlık

buldu. Daha kesin bir tavır almanın zamanı geldiğini düşündü. Amerika'da seçimler yakındı. Zaman uygundu. Chirac duruma baktı ve fırsatı gördü. Bence Müslüman Avrupalılar'ı ihmal ettiğimizi düşünmek yanlış. İşin aslı şu ki, uluslararası güç dengesi, krizin çözülmesine izin vermiyordu.

- Son sorum yine Avrupa Birliği ve beklentileri hakkında: Avrupa Birliği'ne dışarıdan baktığımızda, Avrupa Birliği'ni bir araya getiren, sürece son yıllarda müthiş bir ivme kazandıran, başlangıçta da ortaya çıkması için gerekli koşulları yaratan şeyin, Alman-Fransız antantı olduğunu görüyoruz. Bu iki temel dayanak aynı doğrultuda çaba göstermeseler, Avrupa Birliği bugünkü konumuna gelemezdi. Bugünkü konumu, aslında Maastricht'te hedeflenen konum değil. Öyle görünüyor ki Leninizmin çöküşüyle birlikte Almanya'nın ekonomik gücüyle Fransa'nın siyasal yönlendiriciliği üzerine kurulu Fransız-Alman antantı artık geçerli olmaktan çıktı. Bunu hedeflemiş olsun, olmasın, Almanya siyasal bir atılım yapacak. İlişkiler eskisi kadar samimi olmadığı için Fransa'nın Almanya'dan öteye baktığına dair işaretler bile olabilir. Öncelikle, Fransa'nın, Almanya'ya karşı denge oluşturabilmek için, örneğin İngiltere'ye yaklaştığı, gibi değerlendirmelere katılıyor musunuz? İkincisi, eğer bu doğruysa, Avrupa Birliği gerçekten Maastricht hedefine ulaşabilir mi?

- Herşeyden önce, Fransa'nın temel ilkesi, Almanya'yla işbirliği ve antanttır. Neredeyse 50 yıldır bizim politikamız bu oldu. Yani savaş bittikten iki yıl sonra. Ünlü Schuman-Adenauer anlaşması da tam 1949'da, savaş bittikten 4 yıl sonraydı. Biz politikamızı hiçbir zaman değiştirmedik. Bu politika

yalnız Almanya ve Fransa için değil, Avrupa'nın tamamı için çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Yani bu politika, bütün Avrupa ülkeleri için Avrupa Birliği'ni çekici kılmış ve Sovyet sistemin çöküşüne temel bir katkıda bulunmuştur. Kısacası bu politikanın geçerliliği kanıtlanmıştır ve bütün Fransız siyasetçilerinin yüreğinde ve zihninde kök salmıştır.

- Şu anda Avrupa'nın en büyük meselesi nedir?

- Siyasal sistemler için en büyük tehlike nedir, diye sorarsanız, bence bugün işsizliktir. Fransa'daki, Türkiye'deki diğer ülkelerdeki duruma bakarsanız, genç kuşağın ve siyasal sistemin evrimi, bir aşırı sağın yükselişi, grevler banliyölerdeki güçlükler düşünüldüğünde bence şu anda siyasal sisteme yönelik başlıca tehdit, işsiz bir kuşağın yetişmesidir. Bununla nasıl mücadele edebiliriz? Kendimizi tecrit ederek mi, Avrupa bütünleşmesinde ilerleyerek mi? Bütün liderler, toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemin çöküşünü önlemek için Avrupa bütünleşmesinin tek yol olduğunda hemfikirler. Bu yüzden bence Avrupa bütünleşmesi ve projesini yürütmemizde bir evrim olsa da, bu süreci terk etmemizi mümkün görmüyorum. Almanlar'ın da bu kamıyı paylaştıklarını düşünüyorum. Almanya daha güçlü, Avrupa olmadan da yaşayabilir, ama eninde sonunda aynı güçlüklerle karşılaşacaktır. Bu yüzden de büyük Fransız-Alman projesine bir 50 yıl daha bağlı kalacağımıza inanıyorum.

- Zamanınız ve düşünceleriniz için teşekkür ederiz Sayın Büyükelçi.

Refah Partisi yükselişinin ekonomi politiği

Hasan Kirmanoğlu

Refah Partisi, 1987 Genel Seçimleri'nde % 7.2 oranında oy alan bir parti iken, sekiz yıl içinde % 21.4'lük oy oranıyla Türkiye'nin birinci partisi konumuna ulaştı. 24 Aralık 1995 genel seçimleri bir gerçeği belirgin olarak ortaya koydu: sağ ve soluyla merkez, Türkiye'nin sorunlarını çözme hususunda tam bir başarısızlığa uğramıştır. Bu başarısızlık, seçmen kitlesinin giderek merkez partilerden uzaklaşmasına yol açmıştır. Bu uzaklaşma nereye doğru olabilir? Radikal solu, dünya konjonktürünü de gözönüne alarak bir kenara bırakırsak, bu uzaklaşma RP ya da MHP gibi radikal sağ partilere doğru olacaktı.

İslamcı bir söylem ırkçı-milliyetçi bir söyleme göre toplum katmanlarına daha fazla yayıldı. Toplumun yüz yıllardır süregelen kültürel değerleri içinde İslam zaten çok önemli bir yere sahipti. Ayrıca RP, MHP'nin aksine tüm diğer partilerden kesin bir biçimde kendisini ayırarak Adil Düzen başlığı altında toptancı-doktriner bir "program" sundu. Üstelik, RP'nin etkin bir şekilde örgütlenerek bu kesimleri kendisine bağlaması sonucunda merkezden uzaklaşmanın İslamcı kimliği ön planda tutan bir partiye doğru olması kaçınılmazdı. Sonuç olarak seçmenin niçin RP'ye yöneldiği değil, niçin merkezden uzaklaştığı sorusu öncelikle sorulması gereken bir soru olmalıdır.

Toplumsal olaylar kuşkusuz son derece karmaşıktır. Bir başka ifadeyle, toplumsal olayları belirleyen çok sayıda açıklayıcı değişken mevcuttur. Dahası, açıklayıcı değişkenlerin çoğu zaman önemli bir bölümü ölçülemeyen ve sayısal olarak ifade edilemeyen değişkenlerdir. Bu nedenle, toplumsal bilimlere doğa bilimlerinden daha çok spekülasyon ve retoriğe açıktır. Ancak, RP'nin

yükselişi ile ilgili olarak kullanacağımız açıklayıcı değişken ölçülebilir-sayısal olarak ifade edilebilir bir değişkendir. Buna göre, RP'nin birinci parti olmasını belirleyen temel etken, sektörel gelir bölüşümünün hayvancılık ve çiftçilik sektörünün belirli kesimleri aleyhine yaklaşıp son yirmi yıldan bu yana devam edegelen değişimidir. Bu kesimlerin yaşadığı Orta, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu RP'nin 1987'den bu yana en çok oy olarak birinci parti olmasını mümkün kılan bölgelerdir.

Sektörel gelir bölüşümü

açısından çiftçilik ve hayvancılığın durumu

Sektörel gelir bölüşümü için kullanabileceğimiz mevcut göstergelerden bir tanesi iç ticaret hadleri olarak tanımlanan göstergedir. İç ticaret hadleri sektörlerarası nisbi fiyatları belirlemektedir. Buna göre, örneğin tarım kesimi ile sanayi kesimi arasındaki iç ticaret haddi birden büyüks (küçükse) bir birim tarımsal ürün ile bir birimden daha fazla (az) sınai ürün satın almak mümkün demektir. Hadden bire eşit olması tarımsal ürünün birim fiyatı ile sınai malın birim fiyatının birbirine eşit olduğunu gösterir. Öncelikle iç ticaret hadleri üzerinde durmamızın nedeni, kamunun tarım kesimine müdahalesinin esas olarak fiyatlar aracılığıyla gerçekleşiyor olmasıdır.

Tarım sektörünün katma değer açısından en önemli alt sektörü çiftçilik ve hayvancılıktır. Çiftçilik, tahıl, baklagiller, diğer tarla ürünleri, sebze ve meyve üreticiliği olmak üzere beş ana grupta toplanmaktadır. İç ticaret hadlerini bu beş grup ve hayvancılık için, sırasıyla, imalat sanayii, toptan ve perakende ticaret ve serbest mesleklerle göre, 1987 bazlı Milli Gelir serilerini kullanarak,

hesaplamak mümkündür. Çiftçilik ve hayvancılık, imalat sanayii, toptan ve perakende ticaret ve serbest meslekler toplam istihdamın yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır.

İç ticaret hadlerinin hesaplandığı gözlem aralığı 1974-1993'tür. Beş ana çiftçilik grubu için son veriler 1993 yılına ilişkin olduğundan, gözlem aralığının son yılı olarak 1993 alınmıştır. Ancak çalışmanın bulguları açısından bunun önemli bir sakınca oluşturmadığı kanısındayız. Çünkü, 1994 yılı kriz ve istikrar tedbirlerinin uygulandığı yıldır ve bundan olumsuz yönde en çok etkilenen kesimlerin çiftçilik ve hayvancılık ile ücretli ve maaşlılar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle, 1995 yılının bu kesimler için "iyi" geçtiğini varsaysak dahi, 1994-1995 yılları fiyatlar açısından etkileri nötralize olan yıllardır.

Gözlem aralığı altı alt döneme ayrılmıştır: 1974-1977, 1978-1980, 1981-1983, 1984-1987, 1988-1991 ve 1992-1993. Birinci alt dönem Adalet Partisi önderliğindeki Milliyetçi Cephe hükümetlerinin ağırlıklı olarak DÇM (Dövize Çevirilebilir Mevduat) uygulaması ile finanse ettikleri popülist politikaları yürürlüğe soktukları dönemdir. İkinci alt dönemin ayrıncı özelliği iktisadi kriz yılları olması ve 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbedir. Bu alt dönemde Adalet Partisi'nden ayrılan milletvekilleri sayesinde dönemin Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kurulan kısa ömürlü hükümet ile yine Adalet Partisi önderliğindeki Milliyetçi Cephe hükümeti iktidardadır. Üçüncü alt dönem darbe hükümetlerinin iktidarda olduğu dönemdir. Dördüncü ve beşinci alt dönem, sırasıyla, 1. ve 2. ANAP iktidarı dönemleridir. Altıncı alt dönem ise DYP-SHP koalisyonu dönemidir.

Aşağıdaki 6 tablo, sırasıyla, tahılların, baklagillerin, diğer tarla ürünlerinin, sebze, meyve ve hayvancılık kesimlerinin imalat, ticaret ve serbest meslek sektörlerine göre iç ticaret hadlerinin sözkonusu alt dönemler itibarıyla yıllık ortalamalarını vermektedir. Tablo 1- Tablo 6'nın incelenmesinden şu genel eğilimleri çıkarmak mümkündür: a) Çiftçilik ve hayvancılık kesimleri için imalat, ticaret ve serbest meslekler sektörlerine göre iç ticaret hadleri, 1978 yılından bu yana geçen yaklaşık yirmi yıllık süre içinde aleyhe seyretmiştir. b) İç ticaret hadlerinin en iyi olduğu alt dönem 1974-1977 alt dö-

Tablo 1.
Tahılların imalat, ticaret ve serbest mesleklere göre iç ticaret hadleri

dönemler	tah/im	tah/tic	tah/sm
74-77	1.9963	1.8341	1.7951
78-80	1.2372	1.2060	1.3878
81-83	1.2639	1.2016	1.1076
84-87	1.2616	1.1369	1.1434
88-91	1.0881	1.1727	0.7844
92-93	1.0871	1.1429	0.6413

tah: tahıllar, im: imalat sanayii, tic: toptan ve perakende ticaret, sm: serbest meslek ve hizmetler

Kaynak: GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, Kavram, Yöntem ve Kaynaklar, T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Kasım 1994'te yer alan verilerden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 2.
Baklagillerin imalat, ticaret ve serbest mesleklere göre iç ticaret hadleri

dönemler	bak/im	bak/tic	bak/sm
74-77	1.2939	1.1926	1.1923
78-80	1.2558	1.2276	1.4294
81-83	0.9982	0.9459	0.8730
84-87	1.3321	1.2080	1.2168
88-91	0.8370	0.9013	0.5999
92-93	0.7085	0.7455	0.4179

bak: baklagiller, im: imalat sanayii, tic: toptan ve perakende ticaret, sm: serbest meslek ve hizmetler

Kaynak: GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, Kavram, Yöntem ve Kaynaklar, T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Kasım 1994'te yer alan verilerden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 3.
Diğer tarla ürünlerinin imalat, ticaret ve serbest mesleklere göre iç ticaret hadleri

dönemler	dtü/im	dtü/tic	dtü/sm
74-77	1.1408	1.1520	1.0493
78-80	0.9964	0.9763	1.1201
81-83	0.8344	0.9736	0.7312
84-87	1.0007	0.9093	0.9140
88-91	0.9243	0.9959	0.6659
92-93	0.8608	0.9049	0.5077

dtü: diğer tarla ürünleri, im: imalat sanayii, tic: toptan ve perakende ticaret, sm: serbest meslek ve hizmetler

Kaynak: GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA, Kavram, Yöntem ve Kaynaklar, T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Kasım 1994'te yer alan verilerden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 4.
Sebzelerin imalat, ticaret ve
serbest mesleklere göre iç ticaret hadleri

dönemler	seb/im	seb/tic	seb/sm
74-77	1.1471	1.0582	1.0625
78-80	1.2026	1.1681	1.3470
81-83	0.8313	0.7912	0.7280
84-87	1.0910	0.9993	1.0049
88-91	1.0654	1.1457	0.7617
92-93	1.0519	1.1051	0.6206

seb: sebzeler, im: imalat sanayi, tic: toptan ve perakende ticaret, sm: serbest meslek ve hizmetler

Kaynak: GAYRI SAĞI MİLLİ HASILA, Kavram, Yöntem ve Kaynaklar, T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Kasım 1994'te yer alan verilerden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 5.
Meyvelerin imalat, ticaret ve
serbest mesleklere göre iç ticaret hadleri

dönemler	mey/im	mey/tic	mey/sm
74-77	1.3352	1.2295	1.2197
78-80	1.0710	1.0475	1.2081
81-83	0.8189	0.7773	0.7164
84-87	0.9861	0.8989	0.9039
88-91	0.8321	0.8962	0.6045
92-93	0.9534	1.0014	0.5625

mey: meyveler, im: imalat sanayi, tic: toptan ve perakende ticaret, sm: serbest meslek ve hizmetler

Kaynak: GAYRI SAĞI MİLLİ HASILA, Kavram, Yöntem ve Kaynaklar, T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Kasım 1994'te yer alan verilerden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 6.
Hayvancılığın imalat, ticaret ve
serbest mesleklere göre iç ticaret hadleri

dönemler	hay/im	hay/tic	hay/sm
74-77	1.7065	1.5743	1.5707
78-80	1.6315	1.5963	1.8438
81-83	1.1996	1.1385	1.0497
84-87	1.1532	1.0426	1.0485
88-91	0.9528	1.0262	0.6890
92-93	1.1079	1.1648	0.6536

hay: hayvancılık, im: imalat sanayi, tic: toptan ve perakende ticaret, sm: serbest meslek ve hizmetler

Kaynak: GAYRI SAĞI MİLLİ HASILA, Kavram, Yöntem ve Kaynaklar, T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, Kasım 1994'te yer alan verilerden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

nemidir. c) İç ticaret hadlerinin en kötü olduğu alt dönemler 1978-1980 ve 1981-1983 alt dönemleridir. d) 1984-1987 alt döneminde 1978-1980 ve 1981-1983 alt dönemlerine oranla az da olsa bir iyileşme gözlenmektedir. e) İlk dört maddede dile getirdiğimiz genel eğilim (ler) tahıl, baklagiller, diğer tarla ürünleri ve hayvancılıkta, sebze ve meyve yetiştiriciliğine oranla daha fazla geçerlidir.

Bu beş genel eğilimden hareketle iç ticaret hadleri açısından yaklaşık son yirmi yılda, çiftçilik ve hayvancılık sektörü için gözlenen aleyhte gelişmenin daha çok tahıl, baklagiller, diğer tarla ürünleri ve hayvancılık kesimleri ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Sektörel gelir bölüşümü açısından iç ticaret hadleri önemli bir gösterge olmakla birlikte yeterli bir gösterge değildir. Farklı iktisadi sektörler arasında gelir bölüşümünün zaman içinde nasıl bir seyir izlediğini görebilmek için sadece fiyatların değil aynı zamanda üretim artışlarının da karşılaştırılması gerekir. Çünkü bir sektörün ürettiği malın fiyatı diğer bir sektörün fiyatından daha az artsa da üretim miktarı daha fazla artıyorsa, diğer koşullar veri iken, bölüşüm açısından durumu daha iyi bir duruma gelebilir. Bu nedenle, kamunun tarıma müdahalesi açısından çok daha dolaylı bir nitelik arzetsen de, sektörel üretim artışlarının da karşılaştırılması gerekir.

Bu karşılaştırma yapıldığında yukarıda elde edilen bulguların daha da güçlendiğini gözlenmektedir. Bir başka anlatımla, tahıl, baklagiller, diğer tarla ürünleri ve hayvancılık kesimleri için sadece ürünlerinin fiyatlarının diğer sektörlerle göre daha az artması değil, aynı zamanda üretim miktarlarının da daha fazla artmaması söz konusudur. Bu durum sebze ve meyve üreticisi kesimler için daha az geçerlidir. Sektörel gelir bölüşümü açısından daha da sağlıklı bir gösterge, sektörel verimlilik diferansiyelidir. Yukarıda kullandığımız göstergeler, sadece fiyat ve üretim artışına dayalı bir karşılaştırma yapmaktır. Bir başka ifadeyle, sektörlerin istihdam düzeyleri ve buna bağlı olarak "görünür" emek verimlilikleri dikkate alınmamıştır. Oysa sektörlerin fiyat ve üretim artışları aynı iken, veri teknoloji düzeyinde, istihdamları farklı ise, sektörel bölüşüm de farklılık gösterecektir.

Bu nedenle sektörlerin çalışan kişi başına sabit fiyatlarla katma değerlerinin karşılaştırılması, bölüşüm açısın-

dan daha güvenilir bir yargıya varmamıza neden olur. Gerek imalat gerek ticaret sektörünün tarım sektörüne göre verimlilik diferansiyeli beş dolayındadır. İmalat sanayi ile tarım sektörü arasındaki mahiyet farkı ve hakkaniyet kriterine göre "makul" verimlilik diferansiyelinin üç olduğu dikkate alınacak olursa, Türkiye'deki durumun tarım sektörü açısından vehameti daha kolay anlaşılacaktır.

Refah Partisi'nin kitleleşmesini sağlayan bölgeler

Tahıl, baklagiller, diğer tarla ürünleri üretimi ve hayvancılığın, insanların esas olarak geçim kaynağını oluşturduğu bölgeler Orta Anadolu, Kuzeydoğu ve Güneydoğu bölgeleridir. Ayrıca bu bölgeler sözkonusu faaliyetlerin Türkiye'de oransal olarak en çok gerçekleştirildiği bölgelerdir.

24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde RP, barajı aşan partiler itibariyle, 37 ilde birinci parti olmuştur. Bu birinciliklerin 18'i Orta Anadolu'da (toplam il sayısı 25), 4'ü Kuzeydoğu'da (toplam il sayısı 7), 8'i Güneydoğu'da (toplam il sayısı 11), 2'si Karadeniz'de (toplam il sayısı 12), 3'ü Marmara'da (toplam il sayısı 8) ve 2'si Akdeniz 'dedir. (toplam il sayısı 7) Görüldüğü gibi RP'nin en güçlü olduğu bölgeler, Orta Anadolu, Kuzeydoğu ve Güneydoğu bölgeleridir.

RP'nin 1987'den bu yana en fazla oy artışı elde ederek 24 Aralık 1995'de birinci parti olmasını sağlayan Orta Anadolu, Kuzeydoğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşayan insanlar, geçimlerini ağırlıklı olarak temin ettikleri malların, a) fiyatları diğer malların fiyatlarından daha az arttığı için, b) üretimleri diğer malların üretiminden daha fazla artmadığı için, c) üretim süreçlerindeki verimlilik diğer malların üretim süreçlerindeki verimlilikten daha düşük olduğu için, yaklaşık son yirmi yıldan bu yana yoksullaşmışlardır. Bu yoksullaşma, hem 1980 öncesi AP, hem 12 Eylül 1980 darbesi hükümetleri, hem ANAP hem de DYP-SHP koalisyon hükümetleri döneminde meydana gelmiştir. Bu bölgeler, bu yoksullaşmanın sonucu olarak, Türkiye'nin en çok iç göç veren bölgeleridir. Bu nedenle, ele aldığımız açıklayıcı değişkenin tezahürünü iki soru ile ifade etmek mümkündür: a) Daha önceden AP, ANAP ve DYP gibi merkez sağ partilere oy veren insanlar neden artık bu partilere oy vermemektedirler? b) Neden RP'yi tercih etmektedirler?

Birinci sorunun cevabı, bu partilerin iktidarlarının bu insanların yoksullaşmasında en azından fiyat müdahaleleri dolayısı ile somutlanan birinci derecedeki sorumluluklarıdır. Oysa ağırlıklı olarak Türkiye'nin kıyı bölgelerinde ve daha modern koşullarda yetiştirilen, kamunun fiyat müdahalesinin olmadığı sebze ve meyve üreticilerinin merkez sağ partileri tercih etmeye devam ettikleri gözlenmektedir. Dahası, bu bölgelerdeki ağırlıklı iktisadi faaliyet tarım dışı alanlarda yoğunlaşmaktadır. İkinci sorunun cevabı ise, bu insanların "dini bütün müslüman" kimseler olmasıdır. Bu kültürel özellik ile somut ifadesini bulan "İslami kimlik", RP tercihinin mümkün kılmaktadır. Çünkü aynı iktisadi yoksullaşma koşullarında, örneğin "tanrı tanımaz" bir kültürel geleneğe sahip insanların radikal olarak farklı bir siyasal tercih yapmaları sözkonusu olabilirdi.

Merkezin erimesi ve iktisat politikaları

RP'nin bu yükselişinin genel olarak merkezin özellikle de merkez sağın erimesi anlamına geldiği dikkate alınacak olursa, toplam istihdam içindeki payı bugün bile yaklaşık % 50'ye varan tarım kesimi "sorununun" ekonomik etkinlik ve hakkaniyet kriterleri arasındaki en uygun bileşimin sağlanarak çözümü, güçlü bir merkezin varlığı açısından yaşamsal bir öneme sahiptir. Çünkü güçlü bir merkezin varlığı, toplumsal gerginlik ve gerilimlerin en aza indirildiği demokratik bir toplum olmazsa olmaz koşuludur.

Bu koşulun gerçekleşmesi ise, iktisat politikalarının oluşturulmasında tarım kesimi ile ücretli-maaşlı kesim açısından bugüne değin benimsenen yaklaşımın bütünüyle terkedilmesini gerektirmektedir. Bu yaklaşımı, "hesapsızca vermek-insafsızca geri almak" ikilemine hapsolmak biçiminde özetlemek mümkündür. Hesapsızca vermenin iki anlamı vardır: ücretlilere emek verimliliğinin üzerinde ücret, tarımcılara ise dünya fiyatlarının üzerinde taban fiyatları vermek. Başta vergi gelirleri olmak üzere kamu gelirlerinin yetersizliği dikkate alındığında, bunun gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilmesi dış kaynak girişi ile sınırlıdır. Dış kaynağın mevcudiyeti ise, bunu verenler açısından doğal olarak Türkiye'nin "ödemeler dengesine" endekslidir. Oysa, hesapsızca vermek yaklaşımı ödemeler dengesini kaçınılmaz

olarak olumsuz yönde etkilemekte ve dış kaynak girişi-
nin durmasına neden olmaktadır. Kriz olarak tezahür
eden bu aşamada, ilgili iktisat yazınında "intibak politi-
kaları" olarak nitelenen politikalar devreye girmektedir.
İntibak politikalarından kastedilen, krize yolaçan hesap-
sızca verme işleminin yöneldiği kesimlere bu kez tam
tersinin uygulanmasıdır. Yani, insafsızca geri almak.

Türkiye'de bugüne değin bu ikilem dışına, yerel ve
uluslararası konjonktürün dayattığı "teknik" bazı uygu-
lama farklılıkları dışında, çıkmış değildir. "Hesapsızca
vermek-insafsızca geri almak" ikileminin en son örneği
1980-1994 dönemidir. Hesapsızca verilen 1980 öncesi-
nin neden olduğu krizden çıkmak amacıyla, bilindiği
gibi, 24 Ocak 1980 tedbirleri yürürlüğe sokulmuştur.
Bu tedbirlerle gündeme gelen intibak politikaları 1985
yılına kadar kısmen başarılı olmuştur. Bu kısmi başarı-
nın arkasında başlıca üç neden mevcuttur: a) İntibak
politikalarının uygulanacağı "garantisine" dayalı dış
borç ödemelerinin 1985'e kadar ertelenmesi ve yeni dış
kaynağın sağlanması, b) 12 Eylül 1980 darbesinin "hu-
kuki" düzenlemeleri, c) İran-Irak savaşının ihracat açı-
sından yarattığı olumlu konjonktür.

Kriz aşamasına gelindikten sonra, intibak politikaları-
nın izlenmesi gerçekten kaçınılmazdır. Önemli olan, bir
toplumsal-iktisadi gelişme stratejisinin demokrasi için-
de tanımlanmasıdır. Oysa Türkiye'de intibak politikaları
bu biçimde bir rota değişikliğine dönüştürülemediği-
dir. Kamu maliyesi dengesinin sağlanamaması, buna kar-
şılık ihracatı teşvik zorunluluğu ve o tarihe kadar ertelenen
dış borç ödemelerinin yeniden gündeme gel-
mesi, 1985 yılından itibaren işlerin yine kötüleşmeye
başlamasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren
giderek artmaya başlayan kamu açıkları, vergi gelirleri
artışının siyasi açıdan sevimsizliği, para arzı artışının ise
enflasyonist etkisi düşünülerek, giderek artan iç borç-
lanmayla finanse edilmeye başlanmıştır.

Bu durum, intibak politikalarından olumlu ve olum-
suz yönde etkilenen kesimlerin siyasal tercihlerini belir-
gin bir biçimde etkilemiştir. Olumsuz biçimde etkilenen
kesimler, tarım ile ücretli-maaşlı kesimdir. Olumlu yön-
de etkilenenler ise, bankacılık kesimi, imalat sanayi,
toptan ve perakende ticaret, serbest meslekler, enerji ve
inşaat sektörleridir. Tarım kesiminin toplam istihdam

içindeki payının ağırlığı, ücretlilik oranının ülke
bütünündeki düşüklüğü ve bu kesimin dinsel inanç-
larının gücü dikkate alınacak olursa, yukarıda özetlenen
iktisat politikalarına ilişkin Türkiye'deki "gelenek" ile
siyasal tercihler arasındaki bağın kurulması daha bir
kolaylaşmaktadır. Türkiye'nin koşulları, demokrasinin
yalnızca siyasi "clientélisme" olarak algılandığı bir ortam-
da, RP için, nesnel olarak uygun bir iklim yaratmaktadır.

RP'nin 27 Mart 1994 yerel seçimleri öncesinde güç-
lenememesini açıklayan üç etken mevcuttur: a) 1983
genel seçimlerinde ANAP'ın Milli Güvenlik Konseyi'nce
desteklenmeyen bir parti olması ve desteklenen partinin
"güven" verici olmaması, b) 1987 genel seçimleri
arefesinde ANAP'ın popülist bir politika izlemiş olması,
c) 1991 genel seçimlerinde DYP ve SHP'nin geleneksel
merkez sağ ve sol partiler olarak hala umut veriyor ol-
ması. Oysa 1991 genel seçimlerinden sonra kurulan
DYP-SHP koalisyonunun 1989'da, dönemin ANAP
hükümetince ivme verilen popülizmi sürdürmesi,
demokrasi konusundaki duyarlılığını her fırsatta dile
getiren SHP'nin, Ankara'nın göbeğinde polisten dayak
yiyen kendi milletvekili ve memurlardan yalnızca
"özür" dileyebilmiş olması ve uygulanan bir dizi yanlış
politika sonucunda ekonominin içine girdiği Ocak
1994 krizi, 27 Mart 1994 yerel seçimlerindeki RP
zaferini hazırlayan nesnel koşullardan birkaç tanesidir.

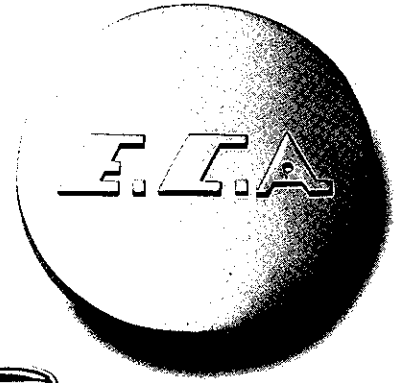
Sonuç

24 Aralık 1995 genel seçimlerinden çıkan tablo, Tür-
kiye'de siyasetin yapılış biçimi açısından yeni bir döne-
mece gelindiğine işaret etmektedir. Çünkü artık ANAP
ve DYP gibi merkez sağ partiler, tek başlarına iktidar ol-
malarını sağlayan tarım kesimi desteğini yitirmişlerdir.
Yeniden kazanmanın yolu ise, bugüne kadar uygulanan
politikalarından bütünüyle farklı olarak bu kesimin somut
sorunlarına somut çözümler üretmek ve bunun yapıl-
dığı konusunda ikna edici olmaktan geçmektedir. Aksi
durumda ise, sadece oy oranları toplamının "büyük-
lüğüne" dayalı bir ANAYOL oluşumu kesinlikle bir işe
yaramayacaktır.

Doç. Dr. Hasan Kirmanoğlu

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

ARMATÜR ALIRKEN ÖNCE ARMA SINA BAKIN!

"Yıllarca Beraber"

GENEL DAĞITIM ELMOR TESİSAT MALZEMESİ TİCARET A.Ş.

MERKEZ (İstanbul): Kemeralı Cad. Ümmehan 71/2 Karaköy-İSTANBUL Tel: (0212) 251 70 06 (6 hat) Faks: (0212) 249 90 91
BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ ANKARA Tel: (0312) 431 11 32 (2 hat) Faks: (0312) 431 61 43 **İZMİR** Tel: (0232) 433 91 95 (2 hat) Faks: (0232) 458 33 33
ADANA Tel: (0322) 352 53 55 / 56 Faks: (0322) 351 85 57 **SAMSUN** Tel: (0362) 233 97 57- 234 01 89 Faks: (0362) 234 01 89
BURSA Tel: (0224) 223 43 61- 220 79 72 Faks: (0224) 220 24 52 **ANTALYA** Tel: (0242) 242 27 15 - 242 77 15 Faks: (0242) 242 77 15
SATIŞ SONRASI SERVİS EMAR A.Ş. MERKEZ (İstanbul): Dragos Yolu, Çayırılar Mevkii No:5, 81540 Maltepe - İSTANBUL Tel: (0216) 305 07 24 - 305 55 04 Faks: (0216) 305 65 43 **İSTANBUL BÖLGE** Tel: (0212) 249 93 94 - 251 45 20 **ANKARA BÖLGE** Tel: (0312) 426 67 08 - 426 55 00
İZMİR BÖLGE Tel: (0232) 449 06 51 - 449 06 52

ELMOR A.Ş. ELGİNKAN Topuluğu kuruluşudur.

ÜCRETSİZ
Tüketici Şikâyetleri
0 800 261 85 13

HABİTAT II

KONFERANSIN SİVİL YÜZÜ

Korhan Gümüş

İstanbul, haziran ayında gerçekleştirilecek olan II. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı'na (Habitat II) hazırlanıyor. Konferansın daha önce düzenlenen Dünya Zirveleri'nin (çevre, nüfus, kadın, sosyal kalkınma gibi) ertesinde, genel bir "bütünleştirme" misyonu üstlenmesi bekleniyor. Habitat II'nin bir başka önemli boyutu, insan yerleşmeleri konusunda ortaya çıkan sorunların bürokratik yönetim yapıları içinde çözülemediği, hatta bu sorunların ortaya çıkışında bürokratik yönetim yapılarının etkisi olduğunun

farkedilmeye başlanması. Konferans'ın bağlayıcı kararları hükümetler arası düzeyde ele alınsa da, Birleşmiş Milletler içindeki hava, sivil toplum kuruluşlarının konferansta önemli bir rol oynamaları için bazı kapıları aralamak yönünde esiyor.

Hazırlık toplantılarından ortaya çıkacak sonuca göre, bu konunun özellikle Habitat II sürecini de aşır yeni örgütlenmelere yol açacağı da öngörülüyor. Ancak bu etkinliğin devletler arası bir örgütlenme tarafından gerçekleştirilişi, ister istemez onun "bilgi üretme" biçimi-

minin koşulları içinde gerçekleşeceğini gösteriyor. Örneğin, bu Konferans'ta insan yerleşimleri sorunlarına çözüm olacak bir takım kararların alınacağı, bu kararların insanlığın geleceği açısından önem taşıyacağı gibi varsayımlar, bu "bilgi üretme" biçiminin koşulladığı bir yaklaşım biçimini gösteriyor. Konferans kararlarının kendi başına "çözüm" gibi sunulması ister istemez diğer tüm paralel etkinlikleri de koşullandırıyor. Oysa insan yerleşimleri konusunda ortaya çıkan sorunların böylesine bir kararlar manzumesi içinde çözülemediğini aşağı yukarı 'aklı başında' olan herkes kabul eder. Çünkü Birleşmiş Milletler örgütü hala temsili karar süreçlerinin özneleştirdiği hükümet-

leri esas karar vericiler ve uygulayıcılar olarak kabul ediyor. Oysa belirleyici olmak, temsili yapılara olması gerekenden çok farklı işlevler yüklenmesine neden olabilir. Bir taraftan, toplumsal aktörlerden ve çok aktörlü bir örgütlenmeden söz ederken, devlet dışındaki aktörlerin senaryolarda yalnızca 'figüran' olmasını sağlayan bir örgütlenme tarzı da kabulleniliyor. Öte yandan farklı bir demokrasi, farklı bir toplumsal örgütlenme, farklı bir yerleşme eşiğinden söz edilirken, bu kavramların havada kalmasını sağlayan siyasi, mesleki, akademik örgütlenme

pratiklerinin kendiliğinden dönüşüm geçireceği, 'yepyeni bir etik' içinde yer alacağı mı varsayılıyor? Ayrıca, kurgulanmış ve temsili yapıları özneleştiren Habitat Konferansı'nın resmi sahasının dışında kendilerine 'meşruiyet alanı' açmaya çalışan toplum örgütleri de yerlerini alıyor. Bu oluşumlar Konferans'ın temsili yapıların özelliklerine uygun, "kurgulanması"nın dışında, 'reel' bir ilişki zemininde yer alıyorlar. İşte bu iki oluşum, birlikte değerlendirildiğinde yapılabilecek şeyler daha bir açıklık kazanıyor. Birinci yapılacak iş, Konferans'ı aynen kabullenmek veya tümünden reddetmek yerine, farklı bir oluşum gerçekleştirmek. Eğer hukuki alanda bir karşılaşma olacaksa, bu devletle 'hemzemin' bir karşılaşma olmamalı. Devletin toplumsal saha üzerinde oluşturduğu ortak dilin, herkesin paylaşacağı ortak teknik özellikler taşıması; diğer taraftan devletin topyekün tasarım aracı olarak görülen mevcut siyasi ve kültürel yapılanmanın toplumsal işlevlerini topluma iade etmesi, gerçekte bugün yaşanan sürecin iki ayrı görünümünü oluşturuyor. Bu işlemi devletin siyasi ve kültürel işlevlerinden 'sıyrılması' olarak tanımlayabiliriz. 'Yapılması gereken' resmi yapıların 'faydalı' olduğu tarafı korumak, hatta güçlendirmek, ama diğer taraftan toplumsalın yerine geçmesini de engellemek. Bizzat Konferans'ın 'çözüm' üretecek bir etkinlik olarak görülmesi bile resmi yapıların toplumsal alan üzerinde tekeli bir güç olarak biçimlenmesi ile birlikte, toplumun da bu durumu güçlendirecek ve meşrulaştıracak biçimde örgütlendiğine işaret ediyor. Siyasal partilerin 'doğal tekel' konumundaki kamusal hizmetleri tasarlayıcı bir güç olarak değerlendirilmesi ve bu işlevlerinin 'demokrasinin bir gereği' gibi algılanması sözkonusu. Diğer taraftan, mevcut yapılanma toplumsal inisiyatiflere fazla bir saha bırakmıyor. Katılımdan sözeden en sıradışı uygulamalarda bile sözkonusu olan yalnızca kamusal işlevlerin resmi sağ tarafından devşirilmesini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesidir. Biri siyasi diğeri sivil, iki ayrı örgütlenme tarzı birbirine karışır. İşte bu nedenle, Habitat Konferans'ı da bu bulanıklıktan nasibini alıyor.

Resmi Habitat'ın dışında, başka bir 'Habitat'ın da varolabileceğini söylemek istiyorum. Üstelik biraz da cesaretle başka türlü bir Habitat'ın da varolamayacağını iddia ederek.

Habitat'ın resmi kimliğinin dışında, bir başka kimliğinin de olduğunu, bu kimliğinin ise temsili bir olgu olan Konferans'la sınırlı olmadığına değinilmişti. Bu kimliğin 'farkına varılmadığını', varılması için resmi yapılar sahasında değil ama toplum sahasında birşeylerin 'olması' gerekir. Bugün yaşama çevresinde görülen olumsuzluklara rağmen gerçek bir alternatifin oluşmaması, demokratikleşmeyi yalnızca 'siyasi kerte'ye sıkıştırmayan ortak bir çabayı gerekli kılıyor. Asıl tartışma burada başlıyor. Türkiye'de bazı kuruluşlar kendi aralarındaki yatay ilişkileri güçlendireceklerine ve ortak kamusal alanlarını teminat altında alacaklarına, dikey ilişkileri tercih ediyorlar. Siyasi gruplaşmaları güçlendirerek, sivil toplum sahasını 'çatlaklı bir arazi' haline getiriyorlar. Oysa çevreyle, şehirle, hizmetlerle ilgili konuların siyasi konseptlerle, siyasi referanslarla hiçbir ilgisi yoktur. Siyasi toplum kuruluşları beslendikleri resmi sahayı dönüştürmek şöyle dursun, sivil toplumun varolma koşullarını yok ederek ve kutuplaşarak kamusal alanı tahrip ediyorlar. Böyle olunca da resmi yapılarla 'türdeş' olmayan başka bir sahada olduklarını farketmiyorlar. Resmi yapıların bürokrasi içinde halledemedikleri sorunları çözmeye yarayan kuruluşlar olarak görülen sivil toplum kuruluşları, siyasi patronaj ilişkileri içinde kutuplaşarak ve ortak sahalarını resmi kuruluşların düzenlemesine bırakarak, sonuçta ne demokrasi açısından ne de toplumun sorun çözme kabiliyetini geliştirmek açısından, mesafe kaydedemiyorlar. Siyasallaşan 'toplum' örgütleri, toplumsal duyarlılık ve kabiliyetleri resmi sahaya taşımaktan öteye bir işlev görmüyorlar.

Oysa, sivil toplum kuruluşlarının 'hükümetlere tavsiyeler' taşımaktan öte işlevleri olduğunu farketmeleri ve farklı bir demokrasi anlayışının savunuculuğunu yapmaları gerekir. Siyasi yapıların kamusal alanı tekeldi bir yaklaşımla biçimlendirmeye çalışmaları, kamusal alanı paylaşmak istememeleri, siyaseti toplumsal düzeylerin tümünü belirleyecek bir güç olarak görmeleri kadar, bazı 'sivil toplum' kuruluşlarının da siyasetin bir uzantısı olarak, siyasi patronaj ilişkilerini kabul etmeleri ve beslendikleri sistemi sürdürebilmek için sivil toplum sahasını resmi sahadan aldıkları güçlerle 'distorsiyon'a uğratmaları ciddi bir sorun teşkil ediyor. Böylece devletle toplumun rollerinin ayrışması engelleniyor.

Sivil toplum kuruluşları arasındaki kutuplaşmanın yalnızca tarafları ilgilendirmediğini artık görmemiz gerekiyor. Doğrudan sivil toplum kuruluşlarının kamusal alanda varlıklarını ilgilendiren bir sorunla karşı karşıya olduğumuz çok açıktır. Kapalı ilişkiler sivil toplum kuruluşlarının iş yapabilirliklerini tamamen resmi yapıların güdümüne sokuyor. İktidar mücadeleleri sivil toplumun 'kendi sesi'ni çıkarmasını engelliyor ve onu siyasal toplumun bir parçası haline getiriyor. Bu paylaşma mücadelesinden 'oyunun kurallarını benimsemiş' taraflar değil, sivil toplum zarar görüyor. Bu nedenle işe sivil toplum sahasından başlamak gerekiyor. Çünkü devletle toplumun rollerini ayrıştıracak olan devlet değil, doğrudan doğruya sivil toplum. Gelişen sivil toplum hareketi, tüm dünyada yatay ilişkilerini geliştirmeye çalışıyor. Günümüzün iletişim ortamı toplumun resmi yapılar aracılığıyla ilişki kurması yerine, ilgi konularına göre yatay ilişki kurmalarının koşullarını hazırlıyor.

Türkiye'de de Sivil Toplum Kuruluşları Forumu ve Forum sırasındaki diğer etkinlikler için oluşturulan Sivil Toplum Kuruluşları Evsahibi Komite'si açık bir yapı olarak örgütlenerek ve sivil toplumu kendi sahasını düzenleme işlevini gündeme getirerek bu konuda ilginç bir örnek oluşturuyor. Bugüne kadar gerçekleşen dikey ilişkilere göre gruplaşmalar yerine Türkiye'de ilk defa yatay bir ilişki gerçekleşiyor. Kozalar (caucus) biçiminde ilgi konularına göre yoğunlaşan ilişkiler içinde farklı görüşlerden sivil toplum örgütleri üyeleri birbirlerini tanıma ve ilişki kurma fırsatı elde ediyorlar. Sivil bir yapılanmayı eski siyasallaşmış örgütlerin perspektifi içinde görmeyen sivil toplum kuruluşları, görüşü, ilgi konusu, çalışma tarzı ne olursa olsun, kendi aralarında ilk defa yatay bir örgütlenme gerçekleştiriyorlar. Sivil bir örgütlenmenin, siyasi bir örgütlenmeden farklı olduğunu, geçmişin alışkanlıklarını sürdüren ve sivil toplumun kendi sahasını düzenlemesini engelleyen kuruluşlara da gösterecek bir çalışma sürdürüyorlar. Türkiye'de ilk defa gerçekleşen ve demokrasi açısından çok önem taşıyan bu çabalardan hepimizin, hep birlikte öğreneceği şeyler olduğu kanısındayım.

Korhan Gümüş
Habitat II Evsahibi Komite Üyesi

EXECUTIVE STRATEGIC MANAGER NE KAZANDIRIR?

Yeni bir dünya oluşuyor. Sınırları aşan bir rekabet ortamı. Bilginin, kalitenin ve yeniliğin kendi içlerinde yarıştığı bir toplum. Çağı yakalamak için gelişmelerin içinde olmak gerekiyor. Artık yöneticilerde liderlik, yaratıcılık ve yapıcılık özellikleri önem kazanıyor. Şimdi kendimizi yenilemenin, yeni dünyaya hazırlamanın tam zamanı.

Siz sevgili yöneticiler; finans, pazarlama, yönetim ve organizasyon ile enformasyon sistemleri üzerinde uzmanlaşabilirsiniz. Bilgilerinizi karar verme aşamasında kullanabilmek, globalleşen dünyamızda yeniliklerin ve gelişmelerin hızına yetişebilmek artık elinizde!

Boğaziçi Üniversitesi Vakfı tarafından hazırlanan Executive Strategic Management Programı'na katılarak yeni dünyada yerinizi alabilirsiniz.

Daha detaylı bilgi için bize (0212) 263 15 40 (1363), 257 31 27 nolu telefonlardan ulaşabilirsiniz.

E.S.M.P. Modülleri :

• Finans Modülü • Pazarlama Modülü • Yönetim ve Organizasyon Modülü • Karar ve Enformasyon Sistemleri Modülü • Hukuk Modülü

**BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
VAKFI**

ABD'nin Türkiye politikası

Bir ülkenin uluslararası düzen içindeki önemi zaman içinde sabit kalmaz. Güç dengelerindeki değişimler, silah teknolojisindeki yenilikler, uluslararası sistemin yapısında görülebilecek esneklik veya katılaşmalar ülkelerin konumları kadar onların manevra alanlarını da belirler. İkinci Dünya Savaşı'yla Leninizm'in çöküşü arasında hüküm süren iki kutuplu uluslararası yapı içinde, özellikle ittifaklar içinde yer almış ülkelerin dış politika seçenekleri fazla değildi. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dış

politikası da Batı ittifakından yana yaptığı tercihle şekillenmiş, özellikle 1950'li yıllarda ABD yaklaşım ve siyasetlerine uyum kaygısı Türkiye'nin kendi uzun vadeli çıkarlarını kollama açısından vahim sayılabilecek bazı zaaflar üretmişti. ABD ile ilişkilerin eleştirel değerlendirmesi kamuoyunun gündemine ancak 1964 Kıbrıs krizinde İnönü'ye gönderilen ve küstahlığı dillere destan Johnson mektubunun basına sızdırılmasıyla gelmişti. Bu mektup aynı zamanda Türk dış politikasında Sovyetler Birliği ile ilişkilerin sıcaklaşmaya başladığı, Arap ülkelerine yönelik bir yakınlaşma stratejisinin de oluşturulduğu dönemi açmıştır.

Son kırk yılın Türk dış politikasını değerlendirirken Kıbrıs sorununu ve bununla ilişkili gelişmeleri merkezi bir konuma koymak gerekir. Bu sorunla ilgili her gelişmede ise Türkiye'nin en güçlü ve başat müttefiki ABD'nin varlığı hissedilir. Doçent Doktor Faruk Sönmezoğlu, ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)* adlı kitabında, genellikle duygusal ve ideolojik değerlendirmelere konu olan ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasını, Kıbrıs sorunu odağında, uluslararası ilişkiler

teorisinin "gerçekçilik" (realizm) ekolü perspektifinden inceliyor.

Amerika kimi tutuyor?

Sönmezoğlu'nun çalışmasının temel yaklaşımı Türkiye'ye yönelik ABD politikalarını Amerikan devletinin "çıkar" algılamasına göre değerlendirmek gerektiği. Eğer bu arada ittifak ilişkileri nedeniyle Türkiye'nin çıkarları yeterince kollanmıyorsa, burada ABD'ye kızmak anlamlı değil. Zira, 1960'lara kadar "ulusal çıkarları ile blok çıkarlarının tam uyuşmadığı durumlarda kendi çıkarlarını

blok çıkarlarına uydurma, tâbi kılma eğilimi, o dönem Türk dış politikasının birçok uygulamasında gözlenebilmekteydi."

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapısında Türk azınlığa verilen "imtiyazları" bir türlü içine sindiremeyen Kıbrıs Rum siyasi önderliğinin 1963'ten itibaren statükoyu bozmaya ve siyasi yapıları çalıştırmamaya yönelmesi 1963 Aralık ayında işin kan dökmeye kadar varması Kıbrıs'ı bir uluslararası sorun haline getirmişti. ABD açısından bu sorunda asıl önemli olan Kıbrıs üzerindeki çıkarları değildi. Bu nedenle Sönmezoğlu analizinde "ABD'nin Kıbrıs sorununa ilişkin politikasının...sorunun taraflarından NATO üyesi Türkiye'ye (ve diğer taraf olan Yunanistan'a) yönelik bir çıkar maksimizasyonu endişesinden kaynaklandığını" varsayıyor.

Yazara göre, 1964-70 yılları arasındaki Amerikan politikası açısından Kıbrıs'ta iki faktör önemliydi: Makarios ve İngiliz üsleri. Bunlardan birincisi Amerika için giderek sevimsizleşmiş, üçüncü dünyacı ve Sovyetler'e yakın tutumu Amerika açısından iktidarının sürmesini arzulanmaz kılmuştu. 1964'ten sonraki süreçte

*Faruk Sönmezoğlu, ABD'nin Türkiye Politikası(1964-1980), (İstanbul: DER Yayınları, 1995)

“Johnson mektubu” şokunu yaşayan Türkiye de, Yunanistan da ABD’nin diğer tarafı kayırdığını düşünmüşlerdi. Aslında ABD açısından Kıbrıs konusunda esaslı bir tercih söz konusu değildi. “ABD Enosis ya da taksim çözümleri karşısında esas olarak kayıtsızdı. Zira her iki durumda da ada NATO toprağı olmaktadır.”

Bu yıllardaki bir dizi gelişme sonucu stratejik önemde nisbi bir azalma olan Türkiye, Kıbrıs krizleri ve iç kamuoyunun radikalleşmesi gibi nedenlerin de etkisiyle yeni arayışlara girer. Sovyetler Birliği’ne ve Arap dünyasına yakınlığı görülür. Bu dönemde daha sayıları bile tam bilinmeyen ikili anlaşmalar gündeme gelir. Bunlarla ilgili genel bir çerçeve anlaşma düzenlenir, Türkiye’deki üslerin ve ortak askeri tesislerin statüleri ve yetki dağılımı açıklığa kavuşturulur. Amerikan askerlerinin statüsünün düzenlenerek, sayılarının azaltılması da bu yıllara denk düşer.

Kıbrıs sorunu nedeniyle ABD aleyhtarı bir havaya giren Türk kamuoyu 1960’lı yılların sonunda yoğunlaşan ve ilişkiler gündeminin başına yerleşen afyon ekimi konusundaki Amerikan baskısından da hiç hazetmez. ABD yönetimi ve Kongresi, dışişleri bürokratlarının uyarılarına rağmen 12 Mart yarı-askeri döneminde Türkiye’de afyon üretimini durdurturlar. Seçimle gelen ilk hükümet olan Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP-MSP koalisyonu da derhal ambargoyu kaldırır. “1974 Kıbrıs krizi, sorunun iki ülke ilişkilerinin gündemindeki birincil yerini kaybetmesine neden” olur.

Darbe, müdahale, ambargo

Siyasi etkileri bugün de Türkiye dış politikasında hissedilen Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesi, ABD ve SSCB arasındaki detente’in sağladığı avantajlardan yararlanılarak yapılabilir. “Genel yumuşama ortamı çerçevesinde blok üyelerinin blok liderliklerine ilişkin otonomileri artmış, blok politikaları dışında kendi ulusal politikalarını uygulayabilme imkanları belirmişti.” Sönmezoğlu’nun darbe ve müdahale ile ilgili sunduğu bir genel kanı ABD yönetiminin “esas olarak, darbe ve sonrasındaki gelişmelerden memnun olduğu, en azından şikayetçi olmadığıdır.” Zira “ABD için Kıbrıs etnik değil stratejik bir sorundur... önemli olan NATO’nun Güneydoğu kanadında Türkiye ile Yunanistan arasında

‘kabul edilemeyecek’ düzeyde bir çatışmanın ortaya çıkmasının engellenmesidir.”

Kıbrıs’taki ikinci hareket Türkiye’yi Batı kamuoyunda işgalci konumuna sokar. Türkiye’nin askeri müdahaleleri gerçekleştirebilmesini sağlayan uluslararası ilişkilerdeki yumuşama aynı zamanda stratejik önemini de azaltmıştır. Bu durumda ABD Kongresi Türkiye’ye karşı bir ambargoyu, Başkan Ford’un iki kez veto etmesine rağmen dayatır. Başbakan Demirel’in üsleri kapatarak mukabele ettiği bu hasmane tutuma karşı, Bülent Ecevit döneminde ilişkileri neredeyse koparacak bir tavır Türk-ABD ilişkilerine damgasını vurur. Ecevit’in “ulusal çıkarları Batı ittifakı ile uyumun önüne koyan anlayışı” Türkiye’yi yeni arayışlara yöneltir. Sönmezoğlu’na göre “belki de herşeyden önemlisi, Türkiye’nin dış politikasında bir süredir unuttuğu bölgeselliği ve komşular ile ilişkileri öne çıkaran politika tercihlerine yeniden dönüşüyordu. Dış politikanın çok boyutluluk kazanması olarak ifade edilen bu gelişmeler Türkiye’nin Yeni (bir) Savunma Anlayışı’na... yönelmesini de beraberinde getiriyordu.”

Türkiye’nin 1970’lerin sonuna doğru “tarafsızlık” konumuna geçip geçemeyeceği belki de tartışmaya değer bir konudur. Ancak olayların akışı, Türkiye’nin stratejik önemini en düşük olduğu dönemde bile iyi anlayan ABD yönetim çevrelerinin devlet çıkarları uyarınca ambargoyu kademeli olarak kaldırmaları yönünde gelişir. İkinci Soğuk Savaş’ın başlamasıyla ABD yönetimi bu stratejik müttefikini yeniden kazanmak için pek çok açılım yapar. Sonu 1980’deki Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasına varan bu süreçte, devlet çıkarı mantığı ağır basarak ABD-Türkiye ilişkilerini rayına oturtmuştur. Örneğin, “uluslararası politikanın gerekleri, Türkiye’ye baskı uygulayarak Kıbrıs sorununu çözme vaadi ile gelen Başkan Carter’ı oldukça farklı bir noktaya getirmişti.”

Sönmezoğlu’nun titiz kitabı uluslararası ilişkilerde yeni bir döneme girildiği şu sırada dolaylı olarak Türkiye’nin önündeki asıl meseleyi de ortaya koyuyor. Türkiye kendi çıkarlarını netleştirerek dış politikasının önceliklerini ve amaçlarını ortaya koymak zorundadır. Bu şekilde büyük müttefik ile olan ilişkilerinde de çıkarların çakıştığı ölçüde yeni küresel dengeleri lehine kullanmayı başarabilir.

Solî Özel

TOKYO

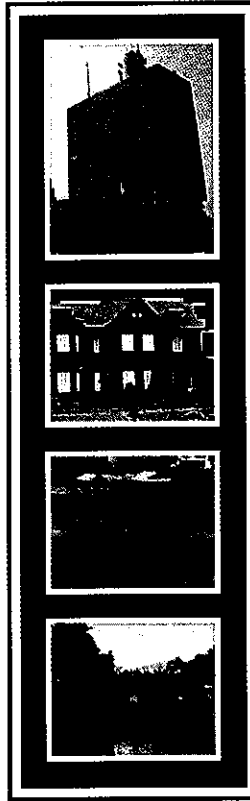
Haluk Yurtkuran

Japon sineması üzerine yetkin bir otorite olan Amerika'lı yazar Donald Richie'nin Tokyo'yu "gerçek Disneyland" olarak tanımlaması, duyduğum andan itibaren bende merak uyandırmıştı. Tokyo'ya yaptığım gezide bu tanımlamanın ipuçlarını çok kısa bir sürede bulma şansım oldu.

Yaklaşık onbir saatlik non-stop yolculuktan sonra uçağımız Tokyo üzerinde alçalmaya başladığında Japon arkadaşım, beni uyandırarak pencereden Fujiyama'nın günün ilk ışıkları ile parıldayan karlı zirvesini gösterdiğinde uyku mahmurluğu ile bizim Erciyes'i mi, yoksa Hasan Dağı'nı mı görüyorum acaba diye düşündüm. Oysa gördüğümüz Fujiyama'nın ta kendisiydi, hem de çok görkemliydi.

Havaalanına indiğimiz andan itibaren sistem şaşmaz saat gibi çalışmaya başladı. Pasaport polisi tarafından hiç bekletilmeksizin, hem de güleryüzlü bir hoşgeldinizle karşılandık. Çünkü Türkler'den vize istemedikleri gibi bize özel bir sempati besleyen nadir bir millet Japonlar. İş seyahati nedeni ile getirdiğimiz fazla yükleri daha sonra ziyaret edeceğimiz kentlerdeki otellerimize yurt içi kargo servisi ile gönderdikten sonra, Tokyo'daki otelimize yol alan Airport Limousine otobüsüne binerek tam zamanında şehre doğru hareket ettik.

Kente ilişkin ilk bilgileri küçük bir kitapçıktan edindik: Japonya'yı oluşturan dört adanın en büyüğü olan Honşu adasının Güneydoğu kesiminde kendi adı ile anılan körfezin batı sahilinde yer alan Tokyo metropolü, merkezde başkent Tokyo kenti olmak üzere pekçok banliyöden

oluşuyor. Yüzölçümü 2.166 Km/2, nüfusu yaklaşık 12.000.000.000. Kış ayları görece ılıman geçiyor, ocak ayı ortalama ısısı 5C, yaz ayları ise nemli ve çok sıcak geçiyor, ağustos ayı ortalaması 28 C.

Otobüsümüz Narita havaalanı civarındaki muhteşem doğa güzelliklerinden uzaklaşıp kente yaklaşmaya başladıkça korktuğum başıma geldi... Bu metropolün kişiliğini yansıtmak ipuçlarını aradım... renkleri, sesleri, mimari bütünlüğünü, tarihini... Express yolda olmamıza rağmen İstanbul'u aratmayan yavaşlıkta ilerleyen trafikte şaşkınlıkla kenti izledim. Express yol yükselerek geleneksel mimarili Japon evlerinin damları üzerinden ve hemen yanbaşındaki sefertası gibi dimdik göğe yükselen binaların orta kat hizasından kıvrılarak ilerliyordu.

Her kentte daha ilk günden bir oriyantasyon yakalama isteğim Tokyo'da beni yalnız bıraktı. Genel görüntüye bakarak Tokyo'da biraz olsun kent planlaması var mıdır, diye

düşünme gereği duydum. Cadde ve sokakların isimleri yok ancak bütün kavşaklar isimlendirilmiş, ev ve binalar yapıldıkları tarihe göre numaralandırılmış, semtler bazen numara bazen isim ile anılmış.

Tam o sırada Amerika'lı bir arkadaşımın "Biz buluruz Japonlar taklit eder" deyişini anımsadım. Gerçekte bu daha çok teknoloji için söylenmişti, ancak, Japonlar sanki tüm evreni, tarihi ve en kitch biçimi ile Tokyo'ya sığdırmışlar: alçıdan yapılmış Trevi Çeşmesi, Kolonial mimarili Amerikan fast-food dükkanları, Versailles Sarayından

esinlenmiş Devlet Konukevi, taklit Baker Street, Korinth Sütunlu Üçgen alınlıklı binalar ve hatta soğan kubbeli Rus Ortodoks Katedrali... Daha da ilginç bir görüntüyü bahçesinde Rodin heykelleri bulunan Batı Sanatları Müzesi oluşturuyordu. Bu kentin kişiliğini ararken kendimi "Gerçek bir Disneyland"da buldum.

Kentin bugün bulunduğu yerde 1868'e değin ülkenin askeri yöneticileri olan Shogun'ların Edo Şatosu varmış. İmparator ise o zamanki başkent Kyoto'da oturmuş. Japon yenileşme hareketinin öncüsü İmparator Meici Shogunluğa son vererek başkenti Edo'ya taşıyıp ve adını da Tokyo (Doğunun Başkenti) olarak değiştirmiş. İmparatorluk sarayı kentin merkezinde geniş hendek ve bahçeler ile çevrili. Tokyo'luların Güneşin Oğlunu belki de hayatlarında hiç görmemelerine rağmen, onunla aynı kentte yaşamaktan büyük gurur duydukları bir gerçek.

Sarayın doğusunda bulunan Marunouchi semti eski bir iş merkezi. Kuzeydoğusunda ise üniversite, pekçok kitapçı ve yayınevleri ile ünlü Kanda semti bulunuyor. Resmi binalar sarayın güneyindeki Kasumigaseki semtinde toplanıyor. Nagataço, Parlamento binası bu semtin batısında. Dünyaca ünlü alışveriş caddesi Ginza kentin doğusunda yer alıyor.

Ve Tokyo'lular... Aslında bu metropolün kişiliğini veren onların yaşam biçimleri. Bir Disneyland düşünün içinde oniki milyon pilli bebek, düğmeye bastığınız anda hayal edemeyeceğiniz bir hızda son derece uyumlu ve birbirlerine çarpmadan hareket ediyorlar. Sabah 06:30 itibari ile metro istasyonlarından milyonlarca insan fıskırıyor ve gerçek Mekke'leri olan ofislerine doğru hızla ilerliyorlar. Erkekler koyu renk takım elbiseleri ve pardesüleri, kadınlar son derece şık iş elbiseleri yarım topuk lastik tabanlı ayakkabıları, kalın naylon çorap ve mutlaka şemsiyeleriyle... ve çocuklar kış günü bile kısa pantolonlu okul üniformaları ve kasketleri ile bizdeki konserve kutusu okul servis araçlarını tanımadan medeniyetin toplu ulaşım araçlarını kullanarak okullarına gidiyor.

Sakin ola herhangi bir Tokyo'luyu durdurup İngilizce olarak bir şey sormaya kalkışmayın. Onu çok zor durumda bırakırsınız. Bir yandan onsekiz saniye geç kalacağı işini düşünürken, bir yandan sorunuza anladığına dair hiçbir ipucu vermeden (aslında İngilizce'yi pekala anlamıştır) kafasında size vereceği yanıtın İngilizcesini toparlamaya çalışır. Size ayıp olmasın diye sorunuza yanıt-

sız bırakıp da gidemez.

Tokyo'da ulaşım çok karmaşık gözüktür ancak taksilere birkaç kez yüklüce ödeme yaptıktan sonra tren ve metro sistemine mecburen alışmak zorunda kalırsınız. Tokyo'da iki ana tren hattı vardır. Ayrıca birbirini kesen on tane metro hattı için bir kez bilet aldığınızda bu hatları istediğiniz gibi dışarı çıkmadan değiştirebilirsiniz. Tren ve metro istasyonlarında mutlaka İngilizce açıklamalar vardır.

Bu kentte aç kalırım kaygısını taşımayın, çünkü, her keseye ve damak zevkine göre yemek olanağı karşınıza çıkar. Bunlara şu anda sayısı ona ulaşmış Türk Lokantaları da dahildir. Japon mutfağına karşı ön-yargılı değilseniz, yemek sorunuz maddi ve manevi biçimde çözülmüş demektir. Restaurant ve pub'lar kiralının yüksek olması nedeniyle genellikle binaların üst katlarında yer alıyor. Restaurant girişinde sergilenen ve üzerinde adı ve fiyatı yazılı yemekler ağız sulandırır, ancak siz yine de o yemeklere pek dokunmayın çünkü onlar gerçeğinden daha iyi taklit edilmiş plastiktendir.

Tokyo'da gece hayatı daha çok erkeklere göre düzenlenmiş. Eşiniz ya da bayan arkadaşınız ile en fazla geleneksel Japon tiyatrosu Kabuki izleyip sıkıntıdan patlayabilirsiniz, (Çünkü Japon'ca bilmiyorsanız hiçbir anlam ifade etmez.) ya da bir kulüpte taklit Parrisien revüleri izleyebilirsiniz.

Bütün bunları yaşayıp kimi zaman eğlenip kimi zaman da şaşırduğumuz anlarda İstanbul geliyor aklımıza. El birliği ile tarihi ve doğa güzelliklerini yok ederek başka bir Disneyland haline getirmeye çalıştığımız İstanbul. Sadece konuk olduğumuz Tokyo'da ise hayat olanca hızı, kitch renkleri, taklitçiliği ve sonsuz tüketiciliği ile devam ediyor...

Pratik Bilgiler

Konaklama: Otel fiyatları 5 yıldız lux 12.000-15.000 yen/kşi gece, 4 yıldız 9.000-11.000, 3 yıldız 6.000-8.000. Fiyatlara kahvaltı ve KDV ilave edilir.

Şehir turları: Hato Bus Ltd. Tel: 03 3435 6081. Aşağıdaki günlük ve gece turlarını alabilirsiniz;

Tokyo Morning Tour: 4.5 saat 4.500 yen Tokyo Kulesi, Imperial Palace, Asakusa Kannon Tapınağı, Giza ve Taseki İnci Galerisi.

Panaromic Tokyo: 7.5 saat 10.000 yen Meici Shinto Tapınağı, Parlamento, Kannon Tapınağı, Imperial Palace Doğu Bahçesi, Ginza, Chante Mer'de öğle yemeği, Tokyo Körfezinde tekne turu.

Kabuki Gecesi: 4.5 saat 12.800 yen yemekli

Tokyo Supernight: 4.5 saat 8.900 yen yemekli Geyşa Show ve dansları eşliğinde.

Havaalanı Limousine Bus: Ücret 2.800-3.200 yen arasında gideceğiniz otele göre değişir.

Haluk Yurtkuran
Turizmcisi

BİN BİR KENTİN GELECEĞİ BİR KENTTE KONUSULACAK

O kent İstanbul.

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı

Habitat II Kent Zirvesi'nin ev sahibi...

Habitat II'nin toplanma sebebi çok açık: Kentlerin sorunlarını
çözemezsek, karşımıza çıkan çevre kirliliği, barınma, güvenlik,
nüfus ve kadın sorunları gibi konuları çözmemiz olanaksız...

Çünkü, dünya sorunlarının çoğu kentlerde yaşanıyor,
bu sorunların çözümleri de kentlerden çıkacak...

Habitat II, sizin de içinde yaşadığınız dünya için, kentler, köyler,
kasabalar için çözümler üretmek üzere toplanıyor.

1996 Haziran'ında, dünyanın kalbi İstanbul'da atacak.

HABİTAT II ETKİNLİKLERİ: KONFERANS • GENEL KURUL • ANA KOMİTE • ORTAKLIK KOMİTESİ • FORUMLAR • YEREL
YÖNETİMLER • AKADEMİSYENLER VE UZMANLAR • ÖZEL SEKTÖR • SENDİKALAR • PARLAMENTERLER • SIVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ
• YUVARLAK MASA TOPLANTILARI • ULUSLARARASI TİCARET FUARI • SERGİLER • KÜLTÜREL VE SOSYAL AKTİVİTELER

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
İNSAN YERLEŞİMLERİ KONFERANSI
HABİTAT II
KENT ZİRVESİ
İSTANBUL 3-14 HAZİRAN 1996

SİNEMA 100 YAŞINDA

Türk sineması!

Atıf Yılmaz

Bu yıl bütün dünyada Sinemanın 100. yılı kutlanıyor. Bir an düşünersek, bu kutlamaların sinemanın çağın sanatı olmasından, etki alanının genişliğinden, kullandığı dilin evrenselliğinden kaynaklandığını fark ederiz.

Türkiye'nin, örneğin trafik kazalarındaki ölüm oranında, insan hakları ihlalinde, çocuk ölümlerinde, bir türlü sosyal devlet olamama gibi çeşitli alanlarda olumsuz birincilikleri vardır. Daha da çoğaltılacak bu birinciliklerden biri de, ulusal sinemasına sahip çıkmayan ülkeler arasındaki ününden kaynaklanır.

Kısaca söylemek gerekirse, sinemanın onlar için önemi, bizim için önemsizliği bir gerçektir. Bu farklılığı şöyle örnekleyebiliriz:

Ülkemizde sinemamızın başlangıcından beri, dönem dönem, bu alanı bir yasaya bağlama girişimleri gündeme gelir. Bu girişimlerin birinde yer alan sinema yasa tasarısında, sinemalarda Türk filmleri için % 15'lik bir kota ayrılması sözkonusudur. Tasarı, mecliste

o komisyondan bu komisyona dolaşıp dururken, dönemin Başbakanı rahmetli Turgut Özal Amerika'ya gider. "Amerika'ya gelip de yakın dostum Başkan Bush'u ziyaret etmemek olmaz" deyip Beyaz Saray'ın yolunu tutar. "Hoş geldin, nasılsın, iyi misin, ya sen nasılsın" laflarından sonra Özal, Başkanın suratının epeyce asık olduğunu farkeder "Hayrola, sizi üzen birşey mi var?" demeye kalmadan Bush "Duydum ki, yeni sinema yasanızda Türk filmlerinin gösterilmesini zorunlu kılan bir madde varmış" der. "Eğer bu tasarı yasalaşırsa, tekstil ürünlerinizin bir santimi bile Amerika'ya giremez." Özal o an, herhalde, "bu Amerika'lılar amma da aptal oluyor" diye düşünmüştür. "Sinema gibi uyduruk bir işe bu kadar da önem verilir mi?". Ve sinema yasası aceleyle rafa kaldırılır. Böylece, Amerika'nın tekstil ürünlerimiz için ayırdığı kısıtlı kota işlemeye devam eder.

O dönemde basınımıza da yansıyan bu olay, Amerika'nın sinema sanatına ve onun gücüne verdiği

önemi göstermektedir. Nitekim Amerikan sineması günümüzde, dünya halklarının taleplerini, yaşam biçimlerini, alışverişlerini belirleyen bir güç haline gelmiştir. Bizim bu emperyalist güce teslim olan ülkeler arasında da birinciliği kimseye bırakmadığımızı emnim.

Dünyamızın kültürel zenginliği, yaşaması gereken, yerel kültürlerin oluşturduğu mozaikten kaynaklanmaktadır. Arkasındaki ekonomik ve politik güce dayanarak hızla yayılan Amerikan sineması, ülkeler, kendi kültürlerine ve o kültürlerin bire bir yansıdığı sinemalarına sahip çıkmazlarsa, çok yakın bir gelecekte bizi tek kültürlü bir dünyada yaşama durumunda bırakacaktır.

Bizim gibi her dış etkiye silahsız teslim olan ülkelerin dışındaki dünya, durumun vahametini çoktan görmüş ve ulusal kültürlerini, ulusal sinemalarını korumak için çeşitli tedbirler almaya başlamışlardır.

Örneğin, Avrupa kültürünü Amerikan kültür emperyalizmine karşı korumak için Avrupa konseyine bağlı Eurimages adlı bir kurum oluşturulmuş, bu kurum, konseye üye üç Avrupalı ortağın yaptığı filmlere, Avrupa filmi oynatan sinemalara, Avrupa filmi ithal eden film şirketlerine parasal destek sağlamaya başlanmıştır. Ayrıca her devlet kendi ulusal sinemasını ayakta tutabilmek için çeşitli tedbirler almakta çeşitli kaynaklardan parasal destek sağlamaktadır. Liberal ekonominin egemen olduğu Amerika'da bile, 1970 yılında ekonomik bir krize girince, bir yasa çıkarılarak sinemaya yatırım yapan bankaların, holdinglerin, çeşitli ticari kuruluşların, bu harcamaların tamamını vergiden düşmeleri sağlanmış ve bu yatırımlarla Amerikan sineması 5-6 yıl içinde toparlanmıştır. Bu ve benzeri tedbirlerle sinema, silah sanayiinden sonra, Amerika'nın ikinci gelir kaynağı haline gelebilmiştir.

Yakın bir geçmişte 3000'i aşkın kapalı sinema salonu olan ve bu salonların %90'ında Türk filmi gösterilen ülkemizde ise, çeşitli nedenlerle salon sayısı 300'e kadar düşmüş, videonun ve televizyonun gelişmesi, artan kanallarda günde 10-15 film gösterilmeye başlanması, bilet fiyatlarının artması ve ekonomik sıkıntı, sinemanın asıl izleyicisi olan orta sınıfın, ailenin, evlerine kapanmasına neden olmuştur.

Tam bu sırada iki Amerikan tekelinin sinema alanına girmesiyle, izleyicisi kalmayan salonlar kolayca ele geçirilmiş, en yeni, en üstün teknolojiyle yapılmış, cilalı filmler çok başarılı promosyonlarla sunulmuştur. Böylece, bugün sinema seyircisinin % 70'ini teşkil eden, 80 cuntasından sonra ülkenin gerçekleriyle hiçbir ilgisi kalmamış, gençler, öğrenciler kolayca Amerikan filmi tiryakisi haline getirilmiştir.

On yapımcı yönetmenin kurucusu olduğu "Sinema Vakfı" işte böyle bir ortamda, önemli bir ihtiyaçtan doğdu. Amerikan sineması karşısında hergün biraz daha fazla izleyicisini kaybeden, üretimi neredeyse sıfıra inen sinemamızı yeniden canlandırmak, üretimi arttırmak birincil amacımızdı. Film üretiminin arttırmanın, sadece sinemacılar için değil, Türkiye için de çok önemli olduğunu, galiba sadece biz sinemacılar biliyorduk. Gümrük Birliği'ne giren, Avrupa Birliği'ne girmeyi, Avrupalı olmayı amaçlayan bir Türkiye'nin, ekonomisinden önce dünyayı, kültürel birikimi ve değerleriyle etkilemesi gerekiyordu, bunun için de elindeki tek araç, evrensel dilinden dolayı, ulusal sinemasıydı. Nasıl ki biz bugün, sadece filmlerini izleyerek, Amerika'yı, neredeyse bir Amerikalı'dan daha fazla tanırıyorsak, demokrasilerinden başlayarak bir sürü şeylerine özeniyorsak başka ülkeler de bize has değerlerin etkisi altında kalabilir, bizim çok daha insani olan yaşam biçimimize özenebilirlerdi. Ve Türkiye taşıdığı bu kültürel potansiyeli ancak sinemasıyla dünyaya duyurabilirdi.

Şimdi, bu durumda, sadece sinemacıların değil, Türkiye vatandaşı olan herkesin sinemamıza sahip çıkması gerektiğini düşünüyorum. Özellikle de ellerinde önemli bir politik ve ekonomik güç olan iş çevrelerimizin. Sınai-ticari her türlü üretiminiz, sinemanızla etkilediğiniz, sinemanızla tanıttığınız, sevdirdiğiniz bir ülkenin ürünüyse, çok daha yaygın bir tüketici kitlesine ulaşacaktır. Amerika'nın silahından, uçağına, blucinine, hamburgerine kadar bütün üretimini, sinemasıyla pazarladığını bir defa daha hatırlatalım.

Atıf Yılmaz

Sinema Vakfı Kurucusu - Yönetmen

HAMLE/400

I-BİMSA'nın **DIŞ KAYNAK** hizmetleri kapsamında IBM AS/400 sistemleri için geliştirilen geniş bir uygulama yelpazesi var.

HAMLE/400 uygulamaları gücünü, I-BİMSA'nın değişik sektörlerin en güçlü firmalarıyla birlikte yıllardır sürdürdüğü ortak yazılım geliştirme çalışmalarının kazandırdığı geniş birikim, deneyim ve uzmanlıktan alıyor.

Mevcut diğer uygulamalarda örneğine rastlanamayacak '**sektör-içi bakış**', I-BİMSA'nın **HAMLE/400** uygulamalarını müşterileri için vazgeçilmez kılıyor.

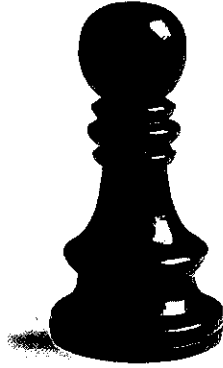
HAMLE/400 uygulamaları, etkin kullanımıyla verimi artırmanın yanısıra, bilgi işlemin günlük işlerinizde **zamandan ve işgücünden tasarruf** sağlayan gücünü hergün işyerinizde yaşatacak.

Üstün fiyat/başarım oranına sahip gelişmiş **HAMLE/400** Uygulamalarını satın almakla, yalnızca ülkemizin en gelişmiş uygulamalarından birine sahip olmakla kalmayacak, aynı zamanda I-BİMSA'nın çalışmalarında büyük önem verdiği satış sonrası kesintisiz kurumsal bir desteği, eğitim desteğini ve uluslararası standartta kaliteyi elde edeceksiniz.

Hedefinize giderken herşeyin yolunda yürütmesi için (212) 281 83 06'dan bizi arayın, etkili bir takım oyuncusuna kavuşun.

I-BİMSA
Uluslararası Bilgi ve Yönetim Sistemleri A.Ş.
IBM ve SABANCI ortak kuruluşudur.

HAMLE/400 UYGULAMALARI

- Genel Muhasebe
- Müşteri Cari Hesabı
- Senet ve Çek
- Kambyo Senetleri Defteri
- Ödemeler
- Sabit Kıymet Takibi ve Amortisman
- İnsan Kaynakları (Personel, Bordro)
- Satış
- Stok Yönetimi
- Satınalma
- Makina Bakım Yönetimi
- Üretim Maliyetlendirme

AS/400 Uygulamaları